

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1978

A TARTALOMBÓL:

CSOÓRI SÁNDOR
CSORBA GYÖZÖ
EORSI ISTVÁN
KÁROLYI AMY
KERÉK IMRE
PÁKOLITZ ISTVÁN
RÓZSA ENDRE
WEÖRES SÁNDOR
VERSEI

*

GERA GYÖRGY
KAMPIS PÉTER
MÉSZÖLY MIKLÓS
TUSKÉS TIBOR
PRÓZAI

*

ARADI NÓRA:
RÓZSA GYULA KÖTETE
MENDŐL ZSUZSA:
KÉT CZÓBEL-FESTMÉNY

*

CSÜROS MIKLÓS:
CSOÓRI SÁNDOR VERSEI
RÓNAY GYÖRGY:
JÓZSEF ATTILA ÚTJAIN
VÁRKONYI NÁNDOR:
LEVELEK
KOVÁCS ENDRÉHEZ

6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

ARADI NÓRA
BOTAR ATTILA
CSOÓRI SANDOR
CSORBA GYÖZÖ
CSÜRÖS MIKLÓS
EORSI ISTVÁN
GERA GYÖRGY
KAMPIS PÉTER
KÁROLYI AMY
KELEMEN LAJOS
KERÉK IMRE
LATOR LÁSZLÓ
MARAFKÓ LÁSZLÓ
MELIORISZ BÉLA
MENDŐL ZSUZZA
MÉSZÖLY MIKLÓS
CS. NAGY ISTVÁN
PAÁL TAMÁS
PAKOLITZ ISTVÁN
PÁLYI ANDRÁS
RÓNAY GYÖRGY
RÓZSA ENDRE
SZENTMIHÁLYI
SZABÓ PÉTER
SZÓDY SZILÁRD
TUSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
WEÖRES SÁNDOR

KÉPEK:

CZÓBEL BÉLA
GRAIN ANDRÁS
MARTYN FERENC
SZATYOR GYÖZÖ

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1978. FEBRUÁR

TARTALOM

CSORBA GYÖZÖ versei	- - - - -	99
WEÖRES SÁNDOR versei	- - - - -	102
MESZÖLY MIKLÓS: Falusi albumképek	- - - - -	103
GERA GYÖRGY : Schulek (elbeszélés)	- - - - -	111
KÁROLYI AMY: Homlok, drótkoronával (vers)	- - - - -	127
PAKOLITZ ISTVÁN: Rodostóból (vers)	- - - - -	128
KAMPIS PÉTER: Tangentor (kisregény, II. rész)	- - - - -	131
RÓZSA ENDRE versei	- - - - -	143
SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER versei	- - - - -	144
TÜSKÉS TIBOR: Sorskovácsok (szociográfia, II. rész)	- - - - -	145
EÖRSI ISTVÁN versei	- - - - -	153
BOTÁR ATTILA versei	- - - - -	154

*

MENDÖL ZSUZSA: Czóbel Béla két festménye	- - - - -	156
ARADI NÓRA: Művészetszemlélet és kritikus hitel (<i>Rózsa Gyula: Négy portré</i>)	- - - - -	159
CS. NAGY ISTVÁN versei	- - - - -	161
KERÉK IMRE versei	- - - - -	162

*

RÓNAY GYÖRGY: József Attila útjain (I.)	- - - - -	163
VÁRKONYI NÁNDOR: Levelek Kovács Endréhez (I. rész)	- - - - -	171
CSÓÓRI SÁNDOR versei	- - - - -	177

*

CSÜRÖS MIKLÓS: „Közeledés a szavakhoz” (Csoóri Sándor: A látogató emlékei) - - - - -	179
PÁLYI ANDRÁS: Eörsi István: Lonci narancssárgában - -	183
LATOR LÁSZLÓ: Kerék Imre: Zöld parázs - - - - -	185
MELIORISZ BÉLA: Nyilasy Balázs: A fiatalember minden- napjai - - - - -	186
PAÁL TAMÁS: Vészi Endre: Nyitott ház - - - - -	187
SZÓDY SZILÁRD: Fckete Gyula: Perújrafelvétel - - -	188
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Sziládi János: A lehetőség - - - -	190
KELEMEN LAJOS: Vámos Miklós: Váltás - - - - -	191

K É P E K

GRAIN ANDRÁS rajzai - - - - -	101, 110, 152
-------------------------------	---------------

M ű m e l l é k l e t e n

1. CZÓBEL BÉLA: Nyergesújfalui udvar
2. CZÓBEL BÉLA: Két fiúakt
(Nádor Katalin fotói)

A b o r í t ó n

- 1., 4. MARTYN FERENC: Napló III-IV.
(Nádor Katalin fotói)
- 2-3. SZATYOR GYÖZŐ: Kodolányi-illusztrációk

J E L E N K Ö R

IRODALMI ÉS MŰVESZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72. Ft.

77-5698 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György Igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

Ünnep előtt

*Csak lassan múljék sok időm legyen
fölkészülni: maga a készülődés
az is jó s készen lenni jó ugyancsak
Évente több a vendég messziről
s közelről egyaránt illik tanulnom
hogy valóban tisztességgel fogadjam
a társaságot*

*Nem csekély dolog
hogy gyerekcsapatoktól vénekig
annyian érkeznek nem is tudom
élők-e még mind mert mind élni látszik
s mind jókedvű és jóakarátú
az ünnep örömetől csillogó
Csak lassan múljék hisz jobb is talán
a várás mint a beteljesülés
Advent . . . Ó mennyi holmimat kinöttem
s ledobtam ezt még nem sőt még nem is
kényelmetlen . . . Érzelmösség? öregkor?
Fehér a kert áldom fehér a város
áldom s elindulok titokzatos
ösvényeken (kint? bent? milyen irányban?)
jutok melegbe fenyőszagba gyertya-
fénybe s remélt ajándékokhoz is
Fehér a kert a város is fehér
s elindulnak szintén felém seregben
lábak és tárgyak advent nem tudok
semmit de mindent könnyen elhiszek:
kell a meglepetés kell kell az ünnep*

Nyugodjék

*Tartom pedig süllyedve meddig?
kinek jó? talán sínyli ő is?
erőltetve magát zihál már?
nehéz a lég a tüdejének
szeme a naptól menekülne
kényszeritem a gyöngye nyelvet
terhére van szintén kinek jó?
a súlyos szókat is csicssergi
röptet gáttalan pacsirtákat*

*daloltatja és megelégszik
pacsirta-szó-súlyú cselekvés
táncparkettjén libeg cicázik
irtózik a rögzös talajtól
éhes téli varjú-sírámtól
csikasz riadalmak jegétől
taroló tornádó-dühöktől
miért buzgok klimája lennem?
vándormadárnak is kevés ő
hogyan menne jönne menne jönne
nyugodjék pocsolyái öblén*

Legalább ott

*Bőrön belülre nem kerülnek
így hát az élők kint maradnak
s a kint maradó ha ölel vagy
ha épp az antipoduson jár
magányt nem oldhat így sem úgy sem
Nézem csalóim megcsalódva
szemükben a leleplezésnek
üressége és riadalma
s hangtalanul mozog a szájuk
„Tudtam”, „Tudtam” – mondják esetleg
vagy „Jaj”, „Jaj” vagy „Veled vagyunk”
Tört legyintés tekintetemben:
hát most kezdjem a szemrehányást?
A magán-sír megadatik
legalább ott bizonyosul majd
végleges dokumentumokban
a bujócskát játszó igazság
mert vízzel földdel kukacokkal
társalkodik komáz a test
a léleknek meg nyoma sincsen*

Végleges

*Meglett immár az arc amely
a napos tájakról kilépőt
a végső éjek éjeig
kiséri s míg az odaút
kristályfényébe egyre több
koromszemecske hulldogál
vigasztalja hogy máshogy is volt
dühíti hogy miért nem maradt úgy
szomorítja hogy soha többé*

*meglett immár végképp az arc
a szép portyákban legutolsó
meglett változhatatlanul
már senkihez se tartozik
próbálnák darabos kezek
próbálnák kölnis piperézők
próbálná volt gazdája bár
csillaghullás vagy tüzeső
se morcosabb se nyájasabb
se zúzottabb se győztesebb
se toltosabb se ragyogóbb
se közelebb se távolibb
meglett immár s nyilvánvaló
hogy a virágzó szédülések
tanúiból a számvető szem
héja alá mi bújik el
a legutolsó szemhunyáskor*

Éj-fény

*Éjszakában a szobában
egymagában ég a mécs.
Barnás-piros partjai
szinte ellenállanak
a sötétség tengerének,
mintha ezt kiáltaná:
„Van fény! én is fény vagyok, fény!”
Mérhetetlen éjszakával
s kicsínységével dacolva
megragyogtat asztal-sarkot,
szürke pókhálót, kilincset.
Aztán elfogy és kialszik,
láthatatlan maradéka
pislákolva átveszi
a homályos környezet
minden ösztönét, szokását.
Ha valaki lámpával jő,
most már ő is ellenséges,
mint az árny a szögletekben.
És a falon, bútoron
kiszögellő, felszökellő
formák, foltok lázadását
meg nem érti. Kialudt láng
az éj szövetségese.*

Ódon teremben

*A régi arckép közepén
kinek a bajsza lóg?*

*Az ovális rajz peremén
kinek a tátyla száll?*

*A vak tükör erezetén
kinek a szeme néz?*

*Ellejt mindenki könnyedén,
kié a holt világ?*

Falusi albumképek

B. elhanyagolt falu, már a múltban se sokat törődtek vele, a közigazgatás szívesen megfedkezett róla. Az észak-déli vasútvonal hat kilométerre kanyarodik el mellette, vasútállomása szintén hat kilométerre fekszik. A Duna árterülete a faluig benyúlik. A lakosság – hajdani halászok-pákászok – má is szívesebben raknak varsát, mint kapálnak. Évekig ellenálltak, hogy a bekötőutat felkövezzék, jobban érezték magukat az elzártságukban. Szárazföldi sziget a dombok alján, melyet gyakran fölkeres a víz. Festői. A messziről kigyózó dombvonulat itt torpan meg, szakadékosan zuhan le az ártér horpadása szélén: víz, hegy, erdő találkozása. Szűnyog-paradicsom. A falu egyetlen, végeérhetetlen főutca: az ártér medrét követi, s ameddig a dombnyúlvány kíséri, azt. Az utca egyik oldalán ladik (csikli)-kikötő a kertek alja; a másik oldalon agyagos, meredek falba torkollnak az udvarok – abba vájják az ólakat, a nyárikonyhát, a megtürt öregek kuckóit. Alagútszerű odúk ezek, kimeszelve, felsikálva: európai-negroid lakófészkek. Öt kocsmá. Iszósak. Nevelnek szőlőt, de megelégszenek a nohával. Azt is idő előtt szüretelik, az ő hamar elfogy, sietnek a szürettel, inkább az éretlent is leszedik. Élveteg nép. Elzártságukban tékozzák magukat, a kedvet, az érzelmet, a tehetséget. Ez a tékozás azonban otthon parázslík, a bekötőúton túlra nem szívesen mennek, se lányért, sem élményért. Világuk szűk, vérük egymás között keveredik. Évenként kétszer, többször, az árvíz elönti az alv eget. Az ott-lakók följebb húzódnának, de csökönyösen újra építik a sövénygátakat, újra sarazzák a házak alját. Szükségük van erre a küzdésre a természettel, a vízzel, mely végre is baráti elem; az adja a halat, a szórakozást, az esti pecázást, a ladikon suhanás örömét a füzesek között. A víz veszedelmes, de ez nem végérvényes veszedelem, csak újra ismétlődő izgalom, téle marad. A dombok tetején szakadék, babona lengi körül. A katolikus pap többéves gyűjtéssel hatalmas templomot épített azon a helyen, ahol valamikor Mátyás király idejében kolostor állt. Búcsújáróhely. Árvíz idején szüntelenül szól a harang odafent. Katolikusok, reformátusok mind egyformán hitetlenek, de a természet titokzatosságaihoz annál több az érzékük. Alsósor, felsősor: két világ. Az alsósoron laknak az igazi bennszülöttek; főképp halászok, s csak kényszerű korszerűségről földművesek. A felsősoron már sok az idegen; a falu ősi törvényeit átvették ugyan felszínesen, de a bekötőút túli világ felé ők is elzárkóznak. A falun belül azonban annál inkább megérzik a különbség. Az itt lakók józanabb, számítógató földművesek, és gazdagabbak is. Politizálók. Régen itt szálltak meg a képviselők, most a hivatalos kiküldöttek. De bármit határozzanak a felsősoron, akaratauk az alsósor csendes ellenállásán többnyire megtörik. Szidják az alsósoriat, de tisztelik is: a tájban, az adott természetben azok a cinkosabbak; az ő népviseletük a szebb, a régibb; a lányaik bátrabban élvetegek. A civilizáltabb felsősor vonzódik az alsósor öntörvényű barbarizmusához. Azoknak van javasasszonya, füvesasszonya, vizsgáztalan, de biztos kezű bábája; van mesemon-dója, dadogó bolondja. Az élet ott izgalmasabb, mindig történik valami homályos, megmagyarázhatatlan, amin borzongani lehet. A felsősoron lebbencset

tesznek levesbe, és élni is így élnek, tékozlás-túlzás nélkül. A falun belül két világ határán áll a szivattyútelep, s a gépház. A falu központja. A zsiliphez jár esténként a falu trafikálni. Itt a kaszinó. A találkahely. Az idegen autók itt állnak meg. Itt az ártézikút, a gyógyszerház, a trafik, az egyik kocsmá (a kuglis-kocsmá). Itt lakik a gépész, aki egyike a „titokzatos” embereknek; nem úr, nem paraszt; órásgépész, kútrobbantó, szobájában egész éjszaka ég a villany. A zsilip vízvázalasztó, de egyúttal horzskő is: minden alvó szikra itt pattan ki. A háború alatt itt lőttek agyon a rabló cigányt; itt tartják a politikai gyűléseket; itt verték agyon a délről ide kőborolt farkast.

Öreg néne mondja: „Látja, megértem ezt is, hatvannégy éves koromra mehetek aratni. S ha meghal az emberem? Úgy dagad a lába, mint az oszlop. Ha meghal, nem maradhatok egyedül a tanyán. Mit csinállok, ha visszajön?”

Som Katiék valamikor gazdagok voltak, most rőzséz, kolduló öregasszony. Fiát búcsúban leszúrták, s fönt a tetőn kupolás kápolnát építtetett az emlékére. Csak a fuvarra egy vagyont költött el; szakadékos partoldal szirtjén áll a kápolna. Ő maga fel se tud menni, de akinek jó szeme van, már kilométerekről láthatja fehérteni. Neki a szeme is rossz, majdnem vak már. Idegeneket szólít meg: „Látják? Fehér? Az eső nem verte szürkére? Nem omlott be?” Paptól volt a fia.

T. cimbalmos volt, most a szövetkezet pénztárosa. Feketében jár még a legnagyobb melegben is. Fekete kalap, bot. S mindig vele a kisfia is, azt is sötétbe öltözteti. Úgy viszi magával, mint valami kifényesített érdemjelet. Este nyolckor búcsúzik a kocsmában: „No, megyek, itt a vacsoraidő.” Tízkor a másik kocsmában ugyanígy, tizenegykor kint a holtág mellett, a leveles-színben; s a gyerek végig vele van, viszi az apja fekete kalapját, állva bóbiskol a söntéspult mellett, nem teszi le sehol a kalapot. Fizetéskor különösen választékos és precíz, s még iróniát is engedélyez magának: „Lajos kérlek, volt egy pohár bor vízzel, vagyis szódával, tehát egy kisfröccs, a gyerekeknek szintén, de bor nélkül, vagyis egy pohár szóda.” Közismert, nagy pecás, fekete ruhában, keménykalapban evez ki a holtágra. Hibátlan pénztáros.

Ezredes Miska aggregény, hatalmas, döllesztett mellű. Valamikor egy ezredesnek volt a csicskája. Mikor egyszer az ezredes elment otthonról, fölvette az egyenruháját, és kikönyökölt az emeleti ablakba. Az utcáról egy alezredes meglátta, és összetévesztette a gazdájával. Nagy botrány. Azóta „ezredes”. Öregségére trágázó a szövetkezetnél, s mindig kerít valahonnét egy kopott katonasapkát.

Az öreg Cs. K. meséli: „Hiszen tudjuk mi, mi az, küszködni. Nem úgy kezdtük, hogy volt minden mindjárt. A négy üres fal, az volt. Kerítettünk téglát, arra deszkát, szalmazsákokat, az volt a nyoszolya. Sokszor jajgattunk, hogy mért nem lehet több egy falattal. De kikapartuk a földből, mit lehetett. Most már roncs vagyok a börtön után, s ami kicsi pénz van, abból van, amit az asszony meg a lány szőnek. Övék az érdem már, nem az enyém.” – A furkói Lipták uradalom mellett volt sok jó föld. Kérvényezték, hogy megkapják haszonbérletbe. Az uraság behívatta őket a község házára, hogy akarnak-e a földből. De akkor, ott, már nem akartak. Az aktára meg rákerült, hogy a falu nem tart igényt a bérletre. – Börtönbe a háború után került, engedély nélkül vágott disznót. Mikor rabként vitték őket a Sz.-i utcán, összeláncolt kézzel, sokan sírva köszöntek nekik. Erre büszkén emlékszik vissza; hogy fölemelték a kezüket, és visszaköszöntek, ahogy szokás volt akkor: „Szabadság!” köszöntéssel. – A lánya elégedett, boldog, egy szerelőhöz ment férjhez, kezdenek jól keresni, abba is akarja hagyni a szövést. Jól öltözködik. Szereti a magyar filmeket, a szemináriumokat,

ha az előadó fiatal. „Sokat dohog az öreg, mindig ilyen volt a természete” mondja nevetve.

D. a szikvizes. Feleségét orosz hadifogságból hozta haza magával, az első háború után. Az asszony itt szülte meg a fiút, akinek az apját D. kedvéért elhagyta odakint. D.-től nincs gyereke. 45-ben orosz katonák hordták össze nekik a házépítéshez valót. Mondják, hogy az asszonyt át-átengedte egy orosz tisztnek, s jó barátságban is volt a tiszttel. Különböző mázsás, pirospozsgás, szemüveges Leviathan-kan, még hetvenöt évesen is. Kocsin hordja ki a szódát. A bakról minden udvarba belát az alacsony íkerítések fölött, s minden portára vetkőztető pillantással néz be. Rövid, rámenős kérdései is vetkőztetnek: „Aludt-e éjjel, Sára?” – „Leheverted a szép hajadat, leány!” – „Pözsög-e még az üveg Jani? Majd én nyomok bele!” Dühödten szidja a meztelenkedő mozi-plakátokat.

Éva néni egyedül él, negyven éve özvegy. Az ő „első” szobájában szállnak meg a városi átutazók, sokszor a hivatalos kiküldöttek. Ebből pénzel, és a kosztadásból. Alacsony, nagyon kövér, és mégis mozgékony, hármasan izelt terebély: nyakba süppedt kendős fej; váll és a mellék dombja a hassal, két vaskos lába egyből forog, mintha forgói nem is volnának. Délre rajta van a délelőtti munka minden nyoma: kezén a vér, ruháján a pihetoll, réklíje ujján a liszt, orrán a pohár borok rezessége, a papucsá ganés. Az ámbitusról nyíló szoba ajtaján fellogatott fehér lepedő, szúnyogok ellen. Az ő belső szobája teljesen sötét, két ablaka évszámra nem volt kinyitva. Odabent jó hűvös. A csukott ablakok alatt rugó-tüskés divány, azon terül el délután a fullasztó melegben. A sötétben nem látni, csak érezni a levegőben, hogyan gőzölög a nagy test. Az alacsony mennyezetről sötét csíkok lógnak le, mint a lezuhanni kész kardok. Légyfogók. Vagy huszonöt. Sublót-fiókban száradó köttes tészta, tányérban keményedő lekvár, rúd kolbászok. Szeret fiókból tálni. Mindent fiókba rak. A legyek elől? Estig fiókba rakja a maradék ételt, csoda, hogy nem penészedik, nem romlik semmi a keze alatt. A konyhája is: piszok, rendetlenség, zürzavar; de a főztje verhetetlen. Két évig élt együtt az urával, aztán a férfi agyonlőtte magát. Egyébként nem „hivatásos” – a hatóság elnézi, hogy kosztot ad, bort és szállást. A jó főztjével biztosítja a pozícióját, s hogy nem jelentik föl, főképp az adómentett borráért. De hogyan adjon halat bor nélkül? – Évekig nála szállt egy adóellenőr, hallgatag, bogaras ember; gégerák vitte el. Éva néni minden új lakójának róla beszél, amíg veti az ágyat, húzza a lepedőt: „Itt aludt ám ő is, szegény. Aztán milyen jó ember volt. Mindig halkán beszélt. Nem is hallottam, amikor hazajött. Tudta az már, hogy az viszi el. Hogy olyan halkán köll neki mindent csinálni. A nyaka volt beteg. Dehát, ki így, ki úgy. Nem is volt neki senkije. De még itt a faluban se, pedig itt vannak olyanok, olyan kapható lányok. Ennek egy se köllött. Nem használta ki. Ilyen volt. Ha mondtam neki, hogy nőszülne már meg, ha megöregszik, jó az, ha valaki tesz-vesz körülötte, csak nevetett. Öneki nem köll, meglesz anélkül is. Hát, ő tudta, lássa. Nem volt rá szüksége. Csuda ám, hogy mindent így előre tud az ember. Mindenki a magáét. Isten így rendezi el. Megmondja, amit köll. Hát.” – Amíg eszik a vendég, odaül a lepedőfüggönyös ajtó mellé, s a maradékon hizott kutyájával szórakozik. „Nesze, Pici. Megedd ám! Na, nem köll?” S elveszi tőle. A kutya nyikkant, de visszaadja. „Hát köll? Vagy adjam a tyúkoknak?” A kutya eszegetni kezdi. „Olyan, mint a gyerek. Ha a tyúkoknak ígérem, mindjárt köll neki.” A kutya unottan abba hagyja az evést. Elveszi tőle a falatot. „Te csúf, te! Ilyen darabot rajta hagyni!” s leszedi a csontról a maradékot, odarakja az ablakpárkányra. Vendégek, állatok – az egyik ételmaradékát az ablakba, a másikat a fiókok valamelyikébe teszi.

„Elnézem sokszor, hogyan esznek” mondja. „Mert sok ember megfordul ám itt. És de soknál külön Pici! Az addig eszik, ameddig jólesik. Sok ember meg addig, ameddig lát valamit a tányéron. Dehát, az állat se egyforma mind. Az ember se. Esznek. Amelyik hogyan. A földben aztán mind egyforma sovány lesz.”

G. a háború előtt tűzoltóparancsnok volt. Ez volt a fénykora; meg amikor levente-parancsnokként, a diszszázad előtt, jelentést mondott el a főtérén a megyei küldötteknek. Folyton fellengzős terveket sző, melyekből sose lesz semmi. Öreg apjával, anyjával él együtt, híres rossz gazdák. Pusztuló háztáj, néhány éhes állat. Évek óta keres „köszöntő-könyvecskét”, azt szívesen olvasgatná. Most éjjeliőr a gépház mellett. Amíg el nem dögölt a lova, addig fuvarozott. Mindig kolbásznak való lovakat vásárol – „az is elhúzza”. Valamikor volt felesége, de félév után elváltak; a nő megcsalta, ő meg rajtacsípte. Évek óta nincs dolga senkivel, ennek ellenére nőcsábász híre van, s erre büszke. Jelenleg (állítólag) a kocsmáros feleségével folytat viszonyt; a protekciós fröccsök mindenestre igazak. De inkább valószínű, hogy impotens. Egyszer lóvásárláshoz B.-től kért kölcsön pénzt. Sosem adta meg, alkalmi szívésségekkel viszonzgatta inkább, s ezt „úri eljárásnak” könyvelte el. Mikor B.-t börtönbe viszik (padlásán a légoltalmi előírásnak megfelelően nem volt elég víz a légoltalmi hordóban) – G.-hez adja koszt-kvartélyba a tyúkokat. Amíg tartott a tyúkok mellé adott eleség, addig szórt is nekik, aztán sorba levágta mindet. „B. nekem a legjobb barátom. Ezek meg csak kapirgáltak, szenvedtek szegények” mondta. A falubeliek nem értik, de nem is tart igényt rá. Vásárbán a tömeg közepén megáll a szekérével, és nézi, hogyan tolong a nép. Kérnek fuvarra, de nem megy, most jólesik neki a bámészkodás. Szeret félkézzel cigarettát sodorni, amit a bosnyákoktól tanult. Hogy mikor? Erről makacsul nem beszél.

L. másodgépész. Ilyen történetei vannak: cigányok szekereznek az országúton, s az egyik fordulónál egy lány várakozik valakire. Valamelyik cigány leugrik, s levágja a lány nyakát késsel. A fejjel visszaül a szekérre, tovább mennek. Nyomozás. A lány fejét a kocsin, az egyik öreg cigányasszony szoknyája alatt találják meg, ott szorongatta a két combja között. – Másik: a kígyó a tejszagra megy, kint a mezőn fölkeresi az alvó csecsemőt. Egy lány egyszer aratás közben, délben elaludt, nyitott szájába bement a kígyó, le a gyomrába. Az egyik kaszás gyorsan tejet hozott, a lány a szája elé tette, és erősen lélegeztette. Mikor a tejszagra elődugta a kígyó a fejét, hirtelen elkapta és kirántotta. – Egyéb-ként pedáns, tudományoskodó ember. Egyszer a szobájában évekig fészkelte egy fecskecsalád, s ő „tudományos érdekből” figyelte az életüket, sőt, „kísérletezett” velük. Elvette az egyik fiókat, másnap visszarakta. „Különös ám az ilyen állat. Hogy kereste, hogy kétségbe volt esve!” Darwinistának vallja magát; egyszer olvasott valamit Darwinról. Az embert nagy kedvteléssel hasonlítgatja az állathoz és viszont. Nincs senki rokona, egy bátyja él Amerikában. Az ötvenes években néha csomagot kapott tőle, néha dollárt is a ruhák bélésebe varrva. Szekrénye tele van különleges ruhaneművel, de évekig egy ruhát nyű, a többi moly eszi. Vagy nagy, vagy kicsi cipőt kapott kintről, s azokkal kínozza magát. „Kár volna a jó talpért meg a bőrért, itt falun ki fizetné meg?” A dollárokat, összesodorva, az ágydeszka repedésében tartja. Mellékfoglalkozása a kútrobbantás. A robbantó-patronok tekintélyének egyik alapja. Konyhája ablaka az ártérre néz; övé az egyetlen szobalámpa, amelyik még késő éjszaka is ég. Annyi patronra jogosult, hogy árvíz idején akár a töltést is felrobbantathatná.

E. B. kocsmáros a szigeten, az ártéri sűrűben. Vénlány, azt mondják; vaskos, férfias elefántnő. Télen se költözik be a faluba. Nyáron nagy a forgalom; a leveles-szín, a „szúnyog-szín” mindig tele van. Törzsfőnökként járkál a részeg férfiak között, mély hangja a legnagyobb lármán is áthat. Hangja pásszol a vaskosságához. A bolthajtásos ivó-féle mellett kis lakószoba. Félméter vastag falak. De muszáj is, az épületet majd minden évben előnti az ár, és ő minden évben megküzd vele: falábakra állítja a berendezést, az ajtó elé deszka hullámfogót rak. Egy kis víz nem zavarja bent, minden kőpadlós, s ő maga gumicsizmában jár. Ha kell, egy teli söröshordót elcipel a hóna alatt. A dugót beveri, a csapot úgy nyomja bele a hordóba, mintha meghágná: a sör habosan fröccsen ki a vörösszőrös karjára. A hivatalos kiszállások halvacsoráit többnyire nála rendezik. Úgy forgolódik a városi, megyei funkcionáriusok között, mint valami tiszteletbeli elnök. Ismeri a vonatkozásokat, ügyeket. Még tanácsot is kérnek tőle nem egyszer. Nem részrehajló, durván őszinte, „elvek” nélkül bonyolítja a szálakat. Barbárul pontosan működik az igazságérzete. Férfiak? Túlságosan közel van hozzájuk. Kutyája nincs, de kóbor kutyák néha hetekre, hónapokra kikötnek nála, aztán továbbállnak. Senkit nem tartóztat: nem hajlandó senkit senkinél jobban kiszolgálni, se szeretni. Jönnek-mennek a dolgok, az emberek. Ez a rend. Ő marad, ő van. Akit hátratámogat a „büdösfalhoz”, hogy megökreendeztesse, annak valószínűleg már az apját, nagyapját is támogatta ugyanígy. Tizenkét éves kora óta dolgozik söntéspult mellett.

Cs. néni ötven éves, korán özvegyen maradt, és egy fia van. Él még az apja, azzal laknak együtt; az öreg az udvar végében, a partoldalba vágott burgyszobában. Állandó magas hangot rezegtető család; valami szüntelenül hiányzik az életükből – a belenyugvás, hogy úgy élnék, ahogy élnék. Cs.-t az apja kényszerítette hozzá a korán meghalt férjéhez, s ezt soha nem bocsátja meg az öregnek. Akihez szívből hozzámélt volna, az elsodródott a faluból. Amikor friss özvegy volt még, egyszer nála járt ez a régi legény, és magához engedte, az apja azonban vasvillával verte ki őket a tornácra kirakott szúnyoghálós ágyból. Úgy összeverekedtek akkor, hogy egy hétig feküdt utána. Éppen csak inget tudott kapni magára, s az apja így tiportta meg kint az udvaron. Azt mondja, pucérabb meg cédább volt ott a verekedés közben, mint az ágyban, előtte. „A legény meg elődalgott, a szemét!” De azért nem költöztek szét az apjával. A fiába ölt mindent, pénzt, szeretetet. De ő maga se lett különb az apjánál; ameddig a fiú szeretőket tartott, addig büszke volt rá, számontartotta a lányokat, a leveleket, a fiú diadala neki is diadal volt. De mikor a fölszegről hozott aszszonyt, olyat, aki neki nem tetszett, elmarta őket a háztól. Hetedik éve tart ez. Azóta az apjával ketten pusztítják egymást. Egyszer szekérrel jött haza az öreg, estefelé, s kicsit részegen. Két gálliccal teli hordó állt az udvaron, s a szekérrel nekifarolt. A gállic végigömlött a meredek udvaron, ki az utcára: kék lattyak volt minden. Aztán permeteső jött rá, két napos, ami se el nem mosta, se fölszáradni nem hagyta a „szégyenüket”. A tyúkok belemásztak, ők beleléptek, minden gállicos volt, a szobapadló is, a kacsák is, az úttest a kapujuk előtt. De hogy felszórják a kék sarat, egyiküknek se jutott eszébe. *Gállic* – minden mozdulat, szó ide robban. „Apokaliptikus” mondja a pap.

(*In memoriam P. J.*) Pártitkár volt, szerette a sötét, papos ruhákat. Halk fanatikus. Halkan kezdte a beszélgetést, észrevétlenül emelte a hangját, majd hirtelen, mintha ellentétbe került volna magával, ismét halkán folytatta. Mindent odadobott volna az eszméért, önmagát, a családját. Mint aki megszállottja az „építés” mitikus ideájának. Konkrét apróságok csakugyan elintéződtek a

munkája nyomán, de ami túl volt a „kis ügyek” határán, azt már nem tudta a jelenben megragadni, csak a jövő patetikus távlatában. A panasz-elintézés szakembere volt. Panasz- napokat tartott, s ilyenkor sötét ruhát öltött. A várószobában piros fakorlátos terelő-folyosó vezetett az ajtajáig. Steril rend és tisztaság; rövid csemetés, ha beléphetett a következő. Mint egy rendelőben. Nem csinált titkot belőle, hogy az intézmények, hivatalok intézkedései nem szentek, a törvények se feltétlenül, s hogy sok a „negatív jelenség”. „Azon leszünk mégis...” kezdte ilyenkor a mondatot, és még nagyobb gondossággal jegyezte fel a panaszokat. A látogatók nagy számban olyanok voltak, akik párt-protekciónak kérték, akiken a rendelet, a törvényesség valami okból nem segített. Olyan híre volt, hogy ha már senki, ő esetleg még segíthet. Annyira feddhetetlen volt, hogy még az ellenségnek is megbocsáthatott. A mérnök özvegye (akinek a férjénél dolgozott háború előtt) fölkereste, hogy hadifogságban lévő fiát haza-kérlelje: ehhez kellett papír, igazolás. A mérnök meghalt már, az özvegy kétkezi munkás lett, a fia az Uralon túl. Szó nélkül megadta a papírt, igazolást. A megérdemelt büntetés kárhózatát segítette enyhíteni, s az már megengedhető. Még a reakciók is tisztelték. Mondják, hogy mielőtt Pestre ment volna magasabb beosztásba, egy éjszaka felkereste a helybeli katolikus papot, és meggyónt. Búcsú-beszédében, amit a párttagok előtt tartott, ő maga tért ki a pletykára, s megjegyezte, hogy egy kommunista a cselekedeteivel „ügyis folytonos gyónást végez, másképp nem igazi kommunista”.

A. S. apró kis ember, kenetes; a szegénységet viseli kenetes, parázsló gyűlölettel – és büszkén. Vas fegyelemmel dolgoznak, az egész család; percre megvan az ideje mindennek. Végtelenül tiszták. A görcsösen összekapartat csak görcsösen tudják megtartani. Ha kicsit is elengednék magukat – úgy érzik – minden összeomlana. Nem ismerik a lazaságot, egymást hajszolják az aszszonnyal, s hajtják az egyetlen lányukat is. A lány huszonnyolc éves, szűz; nincs hasonló a faluban. A. S.-nek nincsenek komái; a családon belül, a maga kenetes módján kényúr. A felesége fűtött, pörlekedő; egymás füledtségébe zárkoznak. A lányt azért is nevelik vas szigorral, hogy még véletlenül se tanuljon könnyebb életet, mint ők. Szokjon a robothoz, akkor nem érheti meglepetés. Már-már öncélú ez a gürcölés, mert nem *annyira* szegények. Nemességük a robot, s már konzerválnak is, hogy ne legyen jobb, se rosszabb. Ez a rangjuk. A lány a tisztaság és érintetlenség idegbetege; kitörni úgysem mer, így erényt kovácsol belőle. Áhitattal gyűlöli a szüleit.

Z. valamikor urakat szolgált (a háború alatt egy részeges, front mögött hősködő tábornok sofőrje volt) – jól ismeri őket, jól megélt belőlük, most minden gyűlölete kifröccsen: ő került föléjük. A helyi párt hallgatólajos mozgatója (a falu egyetlen villanyszerelője); de azért ápolja a régi kapcsolatait is, gyűlöletét nem leplezi le előttük. Sosem lehet tudni. A háború óta disznóvá hízott, de azért izmos és zömök a háj alatt. Elképesztően szőrös. Fiát mesterségre taníttatja, de „úrnak” neveli. Otthon papucs – felesége politikai számítás nélkül a család emelkedését erőszakolja. Megköveteli a férjétől, hogy bármi áron, de karriert csináljon; az meg a könnyebb utat választja, az alakoskodást, a följelentgetést, a háttérben méregkeverést. Tulajdonképpen gyáva, de azt hiszi, okos, s ravaszkodhat jobbra is, balra is. S megtéveszti, hogy tartja a párt; még talán nem vették észre, hogy használható patkány. A gépészt gyűlöli; szótlanlanságán, bogarasságán nem tud eligazodni; és érzi, hogy az még a villamos-sághoz is jobban ért nála. Támadja, mert semmi okot nem talál a támadásra;

bosszantja, hogy valaki olyan ügyes és tartózkodó, hogy még az ő ravasz hálói-ba sem akad bele. Ebben már veszélyt szimatol.

M., a református pap. Állandóan fogy a hívei száma. Hét szobás parókia, kongó szobák. Hatalmas iskola; alig van növendéke. Fekete, lisztes-ganés ruhája tiz éves? húsz éves? Ez a ruha az ünneplő – minden. A lelkészi föld mindig kevés volt, és rossz; azon küszködött harmincöt évig. Ha kapálni ment, akár a parasztok. Most ugyanígy, a parókia körül meghagyott gazdasági kertben. A parasztok közé vegyült, hasonult hozzájuk – mégisincs „eredménye”. Józanul résztvesz a gondjaikban – ez sem elég. Ha aratáskor segít nekik – csak tisztelik érte, de jobban nem hisznek. Hozzájuk „emberesedett” – s talán lehet, hogy éppen az a baj. Közös pogányságba süllyedve reménytelenek – mit adjanak egymásnak? Fiatalkori extázisát, fanatizmusát, a túlzást – azt a többet, ami a híveitől megkülönböztetné, és föléjük emelné –, azt veszítette el. A katolikus kispap-ról azonnal suttoznak, azt mindig körülengi valami titok, ami – akárhogyan is – de rokon a hittel, az áhitattal. Anyák napján, kint a „mesélő-réten”, M. felesége osztja a kalácsot, a málnát a gyerekeknek, de azért ugyanúgy belevesznek a tömegbe, mint máskor. A katolikus kispap itt is „holdudvaros”, őt mindig meglepik ezzel-azzal. Neki ilyesimből is ritkábban jut; hiszen ő is *csak úgy mindig*, mint a többi más.

A Vörös; a szikvizes unokájának a barátja. Penészfehér bőr, vörhenyes szeplők – amolyan sodrony-izmű, nem lehet tudni, hogy mi tartja benne a lelket. Nagy ivópartnerek a szikvizes-unokával. Kőműves; a faluban véletlenül ragadt meg, és összeállt egy elvált asszonnyal. Ahol laknak, falusi gettó-építkezés: egymásba torlódó szűk udvarok, derékmagas kerítések, egymásnak támaszkodó disznóólak, közös kút. Vörösék ebben a környezetben élnek zárt ajtók, lefüggönyözött és zsalus ablakok mögött, s még nyáron is bezárkóznak. Bizonyosat senki nem tud róluk. Az asszony a tejszövetkezetben dolgozik; a két barát alkalmi ladik-fuvarokat vállal. Rejtély, hogy miből élnek. A Vörös az asszonyból, főleg; a szikvizes-unoka meg Vörösből, mert őt az apja kitagadta, nem segíti. Füllesztő nyárban, lesötétített szobában fekszik a két bortestvér Vörösek-nél, az asszony ágyában, ingre, alsónadrágra vetkőzve. Gőzölögnek a sötétben, de nem nyitnak rést az ablakon, így fogadják a belépőt. Mint valami cinkosságon kapott két romlott kamasz, olyanok a szoba közepén, szőrös mellükkel, vörös szemükkel, kócos hajukkal. Az asszony nem iszik, de szó nélkül, sőt, szívesen látja el mindkettőjüket.

R-G., az állatorvosék. Az asszony nagydarab terebély; az egyetemen a laboratóriumban dolgozott, innét az orvos-szaga, orvos-híre. Jól értesült, úgy dobálózik a gyógyszerek nevével, mintha egy arisztokrata család rokonságát sorolná. Céltudatos, puritán rendet tart a házban, a ház körül és férjével együtt az „Istenben megújulók” szektájának a tagja. Semmit nem kell erőszakolni, ki-harcolni, Isten mindent elvégez helyettük, ahogyan jónak látja. Patetikusan deterministák, és kicsinyesen céltudatosak, mégis. S végülis önzők: kisajátítják maguknak Isten figyelmét és szeretetét. A férj a száztiz kilós test-kolosszus igézete alatt áll. Kislánya nyolc éves, de tizennégynek látszik; anyja nagy formáit örökölte. Már most magasabb, erősebb, mint a törékeny-tétova édesapja, akit inkább patikusnak nézne az ember, nem állatorvosnak. De tétovaságának állítólag oka van; szerelmes a lányába, és meglehetősen jóban is vannak.

*

Valaki, a fröccs mellől: „Éljünk úgy megint, mint a vadak? Álljunk össze bandába, és csináljuk együtt, amit magunk, külön is meg tudunk csinálni?”

Aratáskor kimegy a kultúr csoport, röp-műsort adnak, visznek trafikot, mutatóba sört is – „Csak a kaszát nem veszi át senki!”

Cs. Külös a nagyapjáról: „Olyan öreg, hogy már kézzel eléri a gerendát, annyi a törmelék alatta.”

„Te akarsz próféta lenni? Nekem van autóm.” A másik asztalnál: „A szocializmust nélkülem fogják fölépíteni. Ti arra vagytok büszkék, hogy a Horthy idő alatt süttették a hasatokat, nem engedték kizsákmányolni magatokat. Én se hagyom. Most én süttetem a hasamat.”

Fiatal legény megfagy a V.-i úton, otthon terítik ki, otthon ravatalozzák. Az arca nagyon piros. Az egyik rokon piros rózsákat hoz, azt akarja a halott feje mellé tenni. Zsuzsi néni rászól: „Azt ne! Az a két piros nem megy együtt.”

Maris nénivel beszélgetek a kerítés mellett. „Jó föld az” mondja. „De nem ám úgy, hogy le van szarva. Oda is kell azt rakni.” Később újra eltűnődik. „Az a jó hízó, amelyik a vályúba szarik.”

Erzsi mama fontos tanácsot bíz rám váratlan halála előtt egy órával: „*Pincében* kell csinálni a krémet, mert *főnt* másképp lágyul meg a vaj, s nem lesz olyan *réteges*.”

R. „vándor” betűfestő, címfestő, templomfestő. A kocsmában folyik az egyezkedés. „Cimert angyalokkal? Öt liter.” (Kápolna-freskó restaurálás.) – „Régi, nemzeti címet eltüntetni? Tíz liter.” (A párttitkár rendeli nála.)

Schulek

Miután T. Tivadar – férfi I./b. – kettes ágy az ajtó mellett – egy szuszra közölte –
 Engemnemtudszórabírn doktorúr énnembeszélek –
 s miután Kemény dr. a beteg fülébe súgta: –
 Schulek –
 T. Tivadar elkerekítette szaporán hunyorgó szemét – s kövérekés petyhüdt arca
 megszállásodott –
 az orvos kijelentette –
 amennyiben nem kap mindenre kiterjedő tájékoztatást –
 kénytelen lesz az ápoltat betegnek nyilvánítani –
 Még – hogy – engem? –
 nyögött fel T. Tivadar –
 pillantása a három néma szobatárs közt repkedett – megmarkolta kórházi-szürke
 hálóingét –
 Jöjjön –
 hallotta –
 majd négy szemközt -----
 Beléptek az orvosi szobába – T. Tivadar letapogatta a falakat – betakarta a
 falióra üvegbúráját – füstszínű szemüveget vett fel –
 Kezdjük a házaseletével – mondta Kemény dr. –
 Irén tizenöt éve a feleségem –
 Ő hozatta be? –
 Elnyíló pupilla – száznegyvenes pulzus – villogó lámpa a homloklebeny mö-
 gött –
 A zene! – jajdult fel T. Tivadar –
 Felpattant –
 megállította az órát –
 lefedte az írógépet –
 Nekem inkább az irodalom fekszik –
 százhusz Ady-verset tudok kívülről –
 Nyár-éjszakán a grófi szérűn – Reccsen a deszka-palánk –
 Nem – inkább –
 Nagyt kacagott tavasszal a Föld –
 T. Tivadar elhallgatott –
 hirtelen túrázni kezdett az emlékezet motorja –
 zúgás –
 dorombolás –
 cisz-dúr –
 T. Tivadar megdörgölte füstszínű szemüvegét –
 tavaszi bérlet –
 nyári bérlet –
 hazai mesterek és vendégművészek –
 a szonáta szó olasz eredetű –
 csacsikám – a Haffner szimfóniát nem Mendelssohn írta –
 T. Tivadarné szül. Szűcs Irén okl. zongoratanárnő –
 Csodás ahogy egy karmester fölemeli a pálcát –

A zenekar elnémul –
 egy suhintás – és felbőgnek a kürtök –
 még egy – és dőndül a dob –
 Nincs szebb a harmóniánál – mondja T. Tivadar –
 mindenki tudja a kötelességét –
 elképzelni se lehet hogy a bőgős felálljon –
 mert nem tetszik neki a karmester bajsza –
 Vagy leborotváltatja elvtárs –
 vagy nem játszom tovább –
 Kemény dr. belelapozott a pszichiátriai kézikönyvbe –
 Munkáját a beteg kifogástalanul végzi, de doxasmáinak jellege állandó harcot
 követel a harc elvonja a munkától – E személyiségek elviselhetetlenné tehetik kör-
 nyezetük életét – ugyanakkor maguk is szenvednek –
 Maga csoportvezető –
 Osztályvezető – helyesbített T. Tivadar –
 Pánt facsavar szögecs – nyár óta a zsanér is hozzám tartozik –
 bár nekem a hivatal – az otthon – a család – fő hogy az akarat összecsendüljön –
 Látott már facsavart doktor úr? –
 Nahát ott is – nem össze-vissza emelkedik a menet – metszés szabja meg –
 Kemény dr. éjszaka ügylet –
 A beteg negyvenhét éves – sch – első shub –
 Mi köze a facsavarnak a zenéhez? – kérdezte –
 Orrrrriási! -----

T. Tivadar ide-odakapja a fejét –
 a tolókocsiról –
 a műszeres szekrényből –
 a túllfüggöny redői mögül –
 Schulek vigyorog rá –
 Szokásom elbeszélgetni a beosztottakkal –
 Mit főz vacsorára Emőke? –
 Hova randul ki Marika? –
 Ha felszúrták kis Laci fülét – kétszer ellenőriztem Gitta kimutatásait –
 ahogy az igazgatónk – Bencsáth elvtárs – találóan megjegyezte – a nagy dolgok
 kicsikén múlnak –
 és Schulek –
 hórihorgas – 190 centi –
 gyámolításra szorult –
 árvaház – viszontagságos gyermekévek –
 én is mélyről verekedtem fel magam –
 Szóval – bátorítottam – dicsértem –
 tisztelettudó – szorgalmas –
 új facsavar-lajstromot fektet fel –
 kicseréli az elavult szögecs-kartonokat –
 s közben – szolgálatára Tivi bácsi – szíveskedjék – parancsoljon velem –
 annyira hogy Irén is felfigyelt –
 ki ez a Schulek? –
 Kemény dr. elbóbiskolt –
 májusban neurológiai szakvizsga –
 a gerincvelő fehérállományának pályarendszerei –
 asszociációs –
 felszálló (afferens) –
 leszálló (efferens) pályák –
 hatvan személyes osztály – kilencven ápolat –
 gyógyszerrendelni – fertőtleníteni – megjavíttatni az eldugult végét –
 a rövidpályákat a gerincvelő kötélsejtjei alkotják –

És akkor – kiáltotta T. Tivadar – derült égből a villámcsapás! –
 július 23. – kiscelli kastély – kilencedik sor – ötös-hatos szék! – - - - -
 T. Tivadar lekapja szemüvegét –
 Százhusz Ady-vers –
 háromszáz telefonszám –
 Irént is a memóriája kápráztatta el –
 A kiscelli kastélyt 1774 és 78 közt építették –
 Entzenhoffer tervei szerint –
 zárt udvar – barokk kapu –
 Mire odaértünk – mondja T. Tivadar –
 lehült a levegő –
 Irén két párnát bérelt –
 első szám Bach –
 bemelegítés –
 nyitány –
 nála minden tiszta –
 szabályos –
 második szám Dvořák –
 ki nem állom a versenyműveket –
 csupa széthúzás –
 két legény egy csárdában –
 Ilyenkor szuggerálom a karmestert –
 mereven bámulom a tarkóját –
 szurkolok neki –
 de aznap hosszú haja volt – a válláig ért –
 hiába próbáltam –
 képzeletben –
 kopaszra nyírni –
 Irén meg rám szólt –
 Mit fészkelődsz? –
 Úgy tudom – elsápadt – magába süppedt – kishiján elájult –
 Csoda lett volna? –
 Tessék csak elképzelni –
 amint ott ülök a nyirkos párnán –
 előttem két undok szeplős fülcimpa –
 nem segíthetek a karmesternek –
 nincs kihez igazodnom –
 S ekkor lágyan – behízelve –
 alattomosan –
 mintha valaki azt susogná – mi árvagyerekek tartunk össze –
 Igen – lehet hogy remegni kezdtem –
 féltem a dobogóra nézni – de muszáj volt –
 s amikor odanéztem –
 megkövültem –
 hogy a fenébe ne kövültem volna meg? –
 Képtelenség! –
 Megőrültem! –
 Hogy került oda Schulek? –
 Ó csellózott – - - - -

Kemény dr. négy évi praxis után már semmin se csodálkozik, most mégis felhorgasodik benne valami, megdöbbenő, de irigy T. Tivadarra, nekem, gondolja, még egy rögeszmére se futja, kórlapok, anamnézis, szakvizsga, csupa adagolt rutin. Harminc-négyéves koromra leszáradtak kamaszkori pattanásaim, lábujjhegyen járok, pontos az ébresztőórám, megy a vonat, Naponta négy-öt felvétel, egy-két sokk, két-három

elbocsátás, két év és megnősülök, tíz év és kineveznek adjunktusnak, ha jól viselkedem, húsz év múlva főorvos leszek.

Ez az épelméjűség?

Elhűltem – mondja T. Tivadar –
pedig szavamra –
pártolom az önművelést –
De van nekünk szép kultúrtermünk –
s az arány –
a súlypontozás –
Más dolog a műkedvelés –
vállalati szinten –
megint más nyilvánosság előtt –
Az fájt hogy ott kell ülnie tehetetlenül a nézőtéren? –
kérdi dr. Kemény –
A lényegre tapintott doktor úr! –
Így volt! –
Szóról szóra így! –
Mert szörnyű volt látni –
a bomlasztást –
a felforgató tevékenységet –
ahogy a karmester vergődött – vért izzadt – próbálta megzabolázni a zenekart –
de Schulek csak húzta –
húzta –
húzta –
a zenekar pedig –
csupa köpönyegforgató –
meghunyászkodott –
átpártolt –
a cselló meg megrészegült –
bőgött –
zúgott –
ujjongott –
ezentúl én – zúgta – mindenütt én – nekem – hozzám – tőlem – általam –
Képzeld – mi játszódott le bennem –
reszkettem – háborogtam – féltem –
Szóval ilyen –
befészkelte magát –
sunyít –
Kígyót melengettem a keblemen – - - - -

T. Tivadar rágyújt –
két szippantás –
elnyomja a cigarettát –
amikor folytatja rekedtes hangja feltisztul –
Nem vártam be a taps végét –
kifurakodtam –
át a nézőtéren –
irány a művészfolyosó –
Schulek! – Hol találom Schuleket? –
Valaki elém állt –
taszigáltuk egymást –
visszatértem a nézőtérre –
izgatott voltam – feldúlt –
már hogyan lettem volna az? –
Schulek – hebegtem – ő játszotta a csellóversenyt –

Surányi Csaba - mondta Irén -
Álnév -
Fél a következményektől -
Szenzációs tehetség - jelentette ki Irén -
Csuda jóképű -
Hívd meg egyszer -
Úgy szeretném megismerni - - - - -

Másnap bementem Bencsáth elvtárshoz -
spanyolos -
partizán -
most is gyalog jár be -
paprikás szalonnát reggelizik -
Közvetlen volt -
hellyel kínált -
Rákezdtem -
Megszólalt a telefon -
Félmondat -
csing -
még egy fél -
csrrr -
Tömörítettem -
elhagytam -
lekerekítettem -
Hogy került Schulek a pódiumra? -
Ki adott rá engedélyt? -
Minisztérium -
Interurbán -
Pártbizottság -
Mire az igazgató elvtárs befejezte azt mondta -
legközelebb majd tüzetesebben -
addig is gratulál -
Schulek a Szabvány jó hírét öregbíti - - - - -

Visszabotorkáltam a szobámba -
Kihez forduljak? -
Kitől kérjek tanácsot?
Végül is - bár nem vagyok kis pont a Szabványnál -
országos viszonylatban nem láthatok tisztán -
Nem szólhattam Irénnek -
Nem vonhattam felelősségre Schuleket -
Kiugratni a bokorból -
de hogy? -
Résen voltam -
hátha elszólja magát -
Milyen eredetű szó a szonáta? -
Használt-e Dvořák népi motívumokat?
beugrató kérdéseket tettem fel -
bevittem egy táskarádiót -
Délben -
Ki nyer ma? - Játék és muzsika tíz percben -
Gitta megvette a Hangversenykalauzt -
Marika felcsapott ifjú zenebarátnak -
ennyit értem el -
Schulek nem árulta el magát - - - - -

Leomlott falak –
 gyorsjárat az elmeosztály és a Kürt utca közt –
 T. Tivadar leszáll a repülőszőnyegről –
 két szoba szövethkezesi összkomfort –
 ragasztott parkett – duplaablak – begóniák –
 gyűszűnyi konyha –
 szanaszét selyempapír – papírszalvéta – csipkés papír – papírtálca – papír
 alátét –
 a porcelántálon mignonok –
 az ezüstön rigójancsi –
 Irén csökönyös –
 keresztülviszi amit a fejébe vesz –
 ráadásul édesszájú –
 s most büntetlenül torkoskodhat –
 Képzeld – áradozik – bekerülünk az életrajzába –
 nyilatkozni fog –
 Rengeteget köszönhetek Tivi bácsinak –
 ő egyengette az utam –
 T. Tivadar nem válaszol –
 látja magát lefényképezve Schulekkel –
 Bevallom – fordul Kemény doktorhoz – megtántorodtam –
 Bánom is én –
 megtettem a kötelességem –
 Intézkedjenek a fejesek – – – –

A párbeszéd staccatóit forgószél seprti el, örvényt kavár a várakozás, november 4., délután öt óra, kellemetlen, híg idő, Schulek nem liften jön, T. Tivadar megbízserreg a csengetésre, három szál szegfű, kézcsók, parancsoljon, Tivi bátyám, csak Ön után, nagyságosasszony, szólítson Irénnek, kitüntet, nagyságosasszony, Irén keblén hullámozó margarétamező, zümmögő méhraj, utoljára az elvarázsolt kastélyban ringott így a csipeje, harminckét foggal mosolyog, harminckét kézzel tessékel, kicsit szűken vagyunk, a zongora miatt, pompás lakásuk van, bókol Schulek, Csehovnál olvastam, az ember körül legyen minden szép, óh Csehov! Szereti Csehovot, Schulek úr? Olyan bánatos nála minden, olyan hervadt, olyan őszies...

Aztán szinkópa, nyafogó trillák, egy szó se a facsavarról meg a zsanérról, mintha ő jelen se volna, mintha leváltották volna, önkényes lakásfoglalónak utalták volna ki a szövethkezesi összkomfortot, szenzációs, turbékol Irén, mert neki az is szenzációs, ha hó fedi a lomnici csúcsot meg az is, ha magához tér a levéltettes fikus, tetszhalott kráter felmorajlik, közhelyek lavinái görögnek, minden életveszélyes, mint egy szerelmi vallomásban, óh, az elhivatottság, óh, az árvaházi gyerekek posztó zubbonya, és Schulek könnyelábadt glissandói, nekem kezicsókolom, ötmillió apám, ötmillió anyám volt, kézen fogtak, járni tanítottak, beoltották torokgyík ellen, nyáron táborba vittek, télen gyapjúzoknit adtak, ha újra születnék, újra árva szeretnék lenni, nagyságosasszony,

Irén,

Igenis, Irén,

nem állami, társadalmi gondozott voltam, a szeretet és szolidaritás jelképe, elszáultam az Anyám tyúkját, s felfedezték színészi adottságomat, pont, pont, vesszőcskét rajzoltam, és ösztöndíjat kaptam a Főiskolára, hadvezért akartak nevelni belőlem meg köszörűst, meg költőt, meg hidmérnököt, s én, kezicsókolom, meg akartam hálálni, hogy mindenki gondoskodik rólam,

mignont vagy rigójancsit?

Irén két süteményt rak Schulek tányérjára, mélyeket sóhajt, istenem, milyen megható, milyen idillikus, mintha balzsammal kenégetnék a lelkem, elfelejtem, hogy Pap Ilonka nem készült a Mikrokozmoszból, Hauman Tibinek piszkos a körme, reggelig hallgatnám, Csaba, ugye szólíthatom Csabának? Boldoggá tesz, Irén,

s már megint Irén,
tudja, néha elábrándozom, hogy élhet egy lángelme, amihez hozzáér, minden
aranyá válik, szürkék, kopottak vagyunk hozzá képest, s amikor először hallgattam,
ott, a kiscelli kastélyban . . .

T. Tivadar erőlködve kiemeli fejét a válla közül, végre megint van valami, ami
valóságos és szilárd, zsigereiben bronzharang kondul, pollaroid-lencse a szeme, katta-
nás, színeskép, Schulek malomkő állkapcsa, süteményt örlő szája, nincs egerút, muszáj
színt vallania,

nem tagadja,

NEM TAGADJA!

Nem tagadta – mondja T. Tivadar –

gyűrött a homloka –

szúr a szeme –

Nem tagadta? – kérdi kemény doktor –

NEM! – – – –

Aramszünet –

a kontaktus megszakad –

zökken a kerék –

ropognak a küllők –

Kemény dr. megvakarja füle tövét –

depresszív téveszme – féltékenységi téveszme – indukált téveszme – kataesté-
ziás téveszme – mikromániás téveszme – persecutorius téveszme –

de ha a beteg igazat mond – nem beteg –

Kemény dr. nem szokott csodálkozni – most mégis csodálkozik –

lappang itt valami –

differenciális gátlás esetén ambivalencia lép fel –

kóros regresszió – inadekvát heveskedés –

Visszakísérem a szobájába – mondja –

Próbáljon aludni – – – –

Magyarországon 1 000 férfira 1 062 nő jut. S. Zalánkay Teréz, szociális nővér,
noha nemcsak családja, hanem elfogulatlan ismerősei szerint is jóalakú, gémlábú és
fejlett keblű, nem elemezte tudományos módszerességgel hátrányos helyzete okát;
harmincadik életéve után ösztönösen ismerte fel. E felismerés roppant változást hozott
visszahúzódó természetében. Terike egyik napról a másikra kiselejtezte valamennyi
zöld és rózsaszín kardigánját; vörösre festette haját; beiratkozott karaté-tanfolyamra;
csónakházat bérelt; barátnőjének, Mihalek Juditnak bevallotta: ráhajtok, gyereket
akarok.

Kemény dr. nem sokkal ezután került az osztályra.

Harmincnégyéves. Nőtlen. Vidéki. Kissé ügyefogyott. Albérletben lakik. Özvegy
édesanyja nem szorul anyagi támogatásra. Nincs káros szenvedélye. Barátja. Barát-
nője. Imádja a haboskávét kuglóffal. Vonzza a szociálpszichiátria.

S. Zalánkay Teréz lezárta a dr. Kemény-dossziét. Has és ügybuzgóság, jelentette
be Mihalek Juditnak, jövő márciusban esküszünk a Mátyás templomban.

Szolid –

jó munkaerő –

lelkiismeretes –

dr. Kemény már másodszor olvassa Terike jelentését –

szorgalmas lány –

három nap alatta felkereste T. Tivadar házfelügyelőjét –

szomszédait –

igazgatóját –

személyzeti főnökét –

öt sűrűn gépelt oldalt irt -
Szóval Schulek: -
Surányi Csaba -
ő csellózott -
nem téveszme -
De akkor miért van itt T. Tivadar? -
Talán -
csakugyan -
útjában áll valakinek? - - - - -

Rengeteg mostanában a visszaélés -
becsukják Mariskát mert Ica húsz évvel fiatalabb -
a társbérlet mert hangosan énekel -
Kemény dr. gyanakszik -
másnap újra hívhatja T. Tivadart -
Hol is hagytuk abba? -
Megmondtam neki hogy könnyű letérni az egyenes útról -
sok a kísértés -
a léha alkalom -
plakát - hírnév - pódium -
nem nehéz megszédülni -
Először úgy tett mintha nem értené -
aztán -
mialatt a kávéját kavargatta -
Elnézést - Tivi bátyám -
én -
éppenhogya -
viszonzásképpen -
a sok jóért amit kaptam -
De a történelmi példák is -
ugyebár? -
Scarlatti szerzetes volt -
Borogyin sebész -
Irén is megszólalt -
Miért ne lehetne Csaba -
mellékállásban -
gordonkaművész? -
Ez nem mellékállás - mondtam -
Példákat én is tudok -
Lully táncmester volt -
Schumann jogász -
De akkor az osztályviszonyok -
az elnyomás -
aki régen külön utakon járt -
forradalmár volt -
Nálunk azonban a zenekar -
a nép zenekara -
összeférhetetlenség áll fenn
a zsanér meg a cselló közt - - - - -

Mire Schulek? -

Hol rám -
hol Irénre pislogott -
Azt látni kellett volna -
milyen pofát vágott -

S amikor megszólalt! –
 Hogy ő –
 az árvagyerek –
 azt hitte –
 dicséret jár –
 amiért ellopta a befőttesüveget –
 mindenki biztatta –
 s ő se kímélte magát –
 Nyolc óra Szabvány –
 nyolc óra gyakorlás –
 nem panaszképpen –
 mert boldog volt mihelyt kézbe vette a vonót –
 eszébe se jutott hogy összeférhetetlenség áll fenn –
 a kettő közt –
 De most már tudja! –
 szakítottam félbe –
 Nem takarózhat többé semmivel – – – –

Kemény dr. előző éjszaka nem ügyelt –
 reggel kakaós kuglófot talált az asztalán –
 meg haboskávét –
 remek teremtés Terike –
 szép hosszú lába van –
 kerek feneke –
 estére meghívta –
 Maga olyan sápadt – Laci –
 biztosan nem eszik rendesen –
 agyondolgozza magát –
 pedig egy kis szórakozás is –
 Szereti a cicákat? –
 Miért? –
 Csak úgy eszembe jutott –
 Nem elkalandozni –
 gondolja Kemény doktor –
 T. Tivadarra néz –
 És? – kérdi –
 Két hét múlva áthelyezték a Radiátorhoz – – – –

Imbolyog a láb, botladozik a nyelv, T. Tivadar egyszemélyben hadvezér és mes-
 terdetektív, lépre csal, bekerít, aknát rak le, rémképek senkiföldjén csatangol, póstát
 bont és brómot szed. Kell. Erkölcsei parancs, T. Tivadart nem kényszeríti senki, bélye-
 get gyűjthetne, nyelveket tanulhatna, lejárhathatna a Szabvány horgászparadicsomába,
 Schulek már nem a beosztottja. De az erkölcsi norma, A belső hang. T. Tivadar nem
 tűrheti, hogy gaz verje fel a kertet, rés támadjon a sorfalon.

Bujkál – mondja –
 éreztem –
 meg voltam győződve róla –
 Valahányszor a folyosón találkoztunk: –
 Mi újság Schulek? –
 Semmi Tivi bátyám –
 S már surrant volna is tovább –
 Tudja mit ígért Schulek –
 tartóztattam fel –
 Elnézést Tivi bátyám –
 vár a főosztályvezető elvtárs –

Utána néztem –
bejössz te még az én utcámba –
de akkor megkeserülöd –
Munkaidő után mögé szegődtem –
követtem –
moziba ment –
kávéházba –
trafikba –
uszodába –
Hirtelen volt nincs –
felszívta a föld –
lebukott –
betokosodott –
füstként elillant –
Irén meg féltékenykedni kezdett –
Hol jártál? –
Ne mondd nekem –
Nem tarthatott mostanáig –
Malteros a nadrágod –
Boros a lehelleded –
Nem tárhattam elé a tényeket –

Voltak? –

Hát ez az! – kiáltja T. Tivadar –
Nem voltak –
és mégis voltak –
ebből értettem meg –
mi forog kockán –
nem csak összeférhetetlenség –
valami átfogóbb –
rejtettebb és lényegesebb –
S mert nincs gyakorlat elmélet nélkül –
bújni kezdtem a könyveket –
filozófiát meg logikát meg történelembölcseletet –
A demokrácia formái –
Szabadság és szükségszerűség –
A személyiség szerepe –
A lélek mint olyan –
S ahogy haladtam –
mint egy hegymászó –
feljebb –
egyre feljebb –
megritkult a levegő –
lihegtem –
fulladoztam –
A változás összetevői –
Nagy Károly idején a papság –
Lefogytam –
Kilazultak a fogaim –
Rámjött a hasmenés –
Aztán hirtelen összeállt az egész –
Ez az! –
Világos! –
Az alaptörvényről van szó! – – – –

Kemény dr. már nem irigykedik –
 a téboly tökélyig torzult eszmerendszer –
 a beteg szenved –
 a kulcsélmény gyakran indokolt –
 az érzékcshalódás leginkább szigetszerű –
 bajos a vakbuzgót a paranoiástól megkülönböztetni –
 Elborzadtam – mondja T. Tivadar –
 irtózatossá volt egyszerre átlátni –
 a viszonyok kérlelhetetlen logikáját –
 hogy a lét alaptörvénye –
 az AZONOSSÁG ELVE –
 vagy minden egyenlő önmagával –
 és minden mástól különbözik –
 vagy –
 de ezt feltételezni is badarság –
 bármi –
 bármikor –
 egyszerre –
 ez is –
 az is –
 Szörnyű még elképzelni is –
 Megszűnne a bizonyosság –
 felbomlana a rend –
 nem hallgatnának nevükre a tárgyak –
 hétfő után hol kedd –
 hol csütörtök következne –
 én is lehetnék Surányi Csaba –
 ő is T. Tivadar –
 Hova jutnánk így? –

Kemény dr. két morzsát pillant meg íróasztalán, a mama kovással készíti a kuglófot nem élesztővel, körültekintően megnyalazza mutatóujját, felcsippenti a nagyobbik morzsát, Terinek külön szobája van, MÁV főtiszt az apja, vacsora után visszavonulnak, sablonosan kezdődik, eltéved a kéz, megtorpan, rákulcsolódik az idegen ujjakra, hirtelen dunyhát húznak az ember feiére, de a cihán át eltárgult szembogarakat látni, Kemény dr. felnyalazza a kisebbik morzsát is, szabadság és szükségszerűség, hallja, bánja a fene, már nem húzhatja soká, nyolc nap a megfigyelési idő, szerdán bírói szemle, este megcsókolom Terikét, határozza el, egy-két hét, és lefektetem, ádáz szerelmi tornák bajnokává lépteti elő magát, bugyikat ránt le, melltartókat, csak ne legyenek gyáva, borzong a trajta, Teri nem olyan lány, mint a többi, csínján kell bánni vele...

Játszott velem –
 riad fel Kemény dr. –
 T. Tivadar felugrott –
 előtte hadonászik –
 vérbe forog a szeme –
 Macska az egérrel! – kiáltja –
 elszemtelenedett –
 úton-útfélen rámköszönt –
 kávézni hívott –
 sörözni –
 Na megállj csak –
 az nevet aki utoljára nevet –
 egyelőre hápogtam –
 sok mindenre el voltam készülve –
 erre nem –

Képzeld doktor úr –
ahogy egyik este ülök a televízió előtt –
áztattam a lábam –
csupa bűtyök lett –
bőrkeményedés –
Irén a konyhában mosogatott –
hirtelen –
a hátsó sorból –
csizmás sujtásos legény ugrik elő –
nagyot toppant –
ő az! –
meghűlt bennem a vér –
Schulek!
gátlástalanul előrefurakodik –
mindenkit félre seper –
kapkodja a lábát –
cifrázza –
körülötte fodros szoknyák –
kerek térdek –
vastag combok –
s mind-mind felé tolakszik –
válassz közülünk –
rendelkezz velünk –
Hátrahanyatlottam –
feldöntöttem a lavort –
Irén! –
Gyere gyorsan! –
akartam kiáltani –
de egy hang –
egyetlen hang se jött ki a számon –
Lehet –
nem tudom –
talán csakugyan nem volna szabad –
mire észbe kaptam –
ott voltam a tévé előtt –
nekiestem –
ezzel a két öklömmel –
ütöttem –
csépeltem –
szétvertem –
Majd én megtáncoltatlak! –
Nekem te nem röhögsz a pofámba! –
Mire Irén beszaladt –
elvesztettem az eszméletem – – – –

Dr. Kemény hallgat –
Mi minden szerettem volna lenni én is –
réved el –
mozdonyvezető –
cukrász –
riporter –
Legalább valakinek sikerült –
Egyre jobban tetszik neki Schulek –
Testvérem –
gondolja –
ne hagyd magad bekeríteni –

csellózzál – táncolj –
Nekem is elégtételt szerzel –
Köszönöm – – – – –

Egy hétig otthon maradtam – mondja T. Tivadar –
Iszonyú volt –
Nem a szenvedés –
négy öltéssel varrták össze a kezem –
ezt még kibírtam volna –
hanem a vívódás –
a tehetetlenség meg a kiszolgáltatottság –
Schuleknek cinkosai vannak –
döbbszemem rá –
büntársai –
egyedül nem vetemedett volna erre –
Már mindenkire gyanakodtam –
még Bencsáth elvtársra –
meg Irénre is –
Tudják –
és semmit se tesznek ellene –
Leveleket írtam –
pedig fájt a kezem –
riadót fújtam –
megkongattam a vészharangot –
S ekkor –
az ötödik napon –
mindennek tetejébe –
belém hasított: –
Hát én? –
Engem ki bízott meg? –
Ki hatalmazott fel? –
Túlléptem a hatásköröm – – – – –

Kemény dr. jól sejtette, paprikáscsirke van vacsorára, Terike készítette, mondja S. Zalánkayné, Terike remek háziasszony, Terike gyönyörűen tornázik, Terike maga szabja, varrja a ruhát, Terike modern lány, maga vallásos, doktor úr? Terike se az, bár persze az isteni gondviselés, hagyd, anyukám, mondja S. Zalánkay, nem értjük mi a mai fiatalokat, mi kilencen voltunk testvérek, s amikor fölvettek a vasúthoz, még egy szelet tortát, doktor úr? szól közbe S. Zalánkayné, Terike receptjeit újság is közölte, bezzeg az osztálytársai, például Mihalek Judit, ismeri doktor úr? kopogja le, ma-napság az ilyenek érvényesülnek, de tegyük el magunkat, holnap korán kelünk.

A leányszobában szakállasak az angyalok, a falon mozi-, kiállítási- és idegenforgalmi plakátok, asztal, két karosszék, Teri mégis a heverőre ül, szép hosszú lába van, belátni a melle közé,

Mutassam meg az albumom?

Dr. Kemény lapozgat, Terike hason, Terike matrózblúzban, Terike koszorúslányként, Terike a Szent Márk téren,

Miért ilyen szótlan, Laci?

Eszembe jutott Schulek,

Az meg ki? Jöjjön inkább, megmutatom, három kiscicánk van,

Kemény dr. nem mozdul, gyógyítani annyi, mint rést ütni, gondolja, bizonytalanságot támasztani, de én? mi ütött belém? miért bizonytalanodtam el? sablonosan szokott kezdődni, eltéved a kéz, megtorpan, idegen ujjakra kulcsolódik,

nem vagyok gyáva, mondja magának Kemény dr.

s még azt is gondolja:

futni, messze futni innen, csak semmi véglegeset...

Másnap –
 megint –
 az orvosi szoba –
 így lesz ez holnap is –
 két év múlva is –
 boldog leszek – gondolja Kemény dr. –
 ha megpattogzik a műszeresszekrény –
 kiesik a szék lába –
 Reggel bejövet –
 átugrott egy bokrot –
 szendvicset lopott a büféből –
 gáncsot vetett a főnővérnek –
 Tusakodtam – hallja T. Tivadart –
 Ki vagyok én? –
 Hogy jövök én ehhez? –
 s közben a bűnjelek egyre szaporodtak –
 Schulek nehézbúvárként –
 a Képes Magazinban –
 egy másik lapban amint átveszi a póstagalambtenyésztők ezüstserlegét –
 Schulek a sakknagymester –
 a kerámikus –
 a karsztvízkutató –
 a hazai gyógyszergyártás büszkesége –
 a Frans Hals vetélkedő zsürielnöke –
 napközben pedig –
 bent a Szabványnál –
 külföldi gyógyszerert szerez Marikának –
 bankihitelt Gittának –
 És henceg –
 hetvenkedik –
 A reneszánsz-ember – mondja –
 a képességek szabad érvényesítése – mondja –
 gyermekkorában mindenki teljességre vágyik – mondja –
 mitől alkuszunk meg? – – – – –

Mitől? –
 visszahangozza Kemény dr. –
 Különbség van személyiség s én közt –
 értelem – temperamentum – jellem –
 az egyéniség hármassoltára –
 Futóhomok –
 skolasztika –
 a teli skatulyába nem fér már semmi –
 De tőlem megkövetelik – gondolja Kemény dr. –
 nekem nyilatkoznom kell –
 azért adtak diplomát –
 T. Tivadar kövérkés pettyhűdt arca –
 tegnap óta megsárgult –
 tépi –
 marcangolja –
 kórházi-szürke hálóingét –
 Kitartani – tördeli –
 engedéllyel vagy engedély nélkül –
 leleplezni –
 Egyszerre ráeszméltem –

ez van rám mérve –
nem megbízatásom van –
KÜLDETÉSEM – – – –

Körkörös beton, gyeptégla teknőalj, T. Tivadar csak a Szabvány SK meccseire jár ki, de szorgalma jutalmaként két jegyet kapott, kár, hogy Irén húga vidékről be-toppant. Alvadt a nap, T. Tivadar kölcsön kéri nyershúsvörös szomszédjától a Népsportot, a törökök legerősebb összeállításukban, haza hívták külföldre szerződött játékosait. Fortyog az aréna, hajrá magyarok, a nyershúsvörös szomszéd két hete zárva tartott zöldségkereskedés, rettentő hangzsákok nyílnak, T. Tivadart görbe dugóhúzó rángatja egy szűktorkú palackban. A végén ezektől is kikapunk, dohog egy hasbeszélő, bezzeg az aranycsapat, az átrajzolt földgolyón nemzetiszínű zászlók lobognak, majd váratlanul itt az unalom, a perec, a szotyola. Félidő. A büfé előtt harmincezer szövetségi kapitány lobogtatja a magyar sport aranycsatos emlékkönyvét, T. Tivadar félrehúzódik, mialatt ő sörözik, Schulek új csillagot fedez fel, vízre bocsát egy tengerjárót.

Csapkod a csapat, csapkod a szakvezetés, csere-bere, az x-lábú 9-est o-lábú fiú váltja fel, rossz leadások, lapos játék, a zömök 5-ös helyett nyurga fiú áll be, mélypont, véli a nyershússzínű szomszéd, null-null a törökkel, hörög a hasbeszélő, szedelőzködik, T. Tivadar is indul a kijárat felé.

Hát ez mi?

Egyszerre torpannak meg harmincezren, tódúlnak visszafelé, a gyeptégla-teknőből höríhorgas fickó emelkedik ki, fut, megáll, mágnespatkó van a zsebében, a labda engedelmes vasreszelék, egy csel, még egy, jobbra billent törzs, balra pattanó labda, sorfal nő előtte, két török rohan utána, hova bújt? eltűnt, nincs meg, dehogynincs, megvan,

gó-ó-ó-ó-ó-ó-ó-ól! – – – –

T. Tivadar felugrik –
ordít –
tapsol –
bömböl –
Aztán le a tribünön –
át az aluljárón –
be az öltözőbe –
Schulek! – lihegi – Hol van Schulek? –
Miféle Schulek?
Akkor Surányi –
Talán Suhánszki? –
Schulek – Surányi – Suhánszki –
volt egy buja görög isten –
az is örökké alakot váltott –
Néhányan kőre gyűlnek –
taszigálják egymást –
egy rendőr is bejön –
de mielőtt hozzá érhetne –
ott magaslik előtte –
zihálva –
csatakosan –
Schulek –
T. Tivadar félrelők mindenkit –
átfurakszik a gyűrűn –
Akár hiszi – akár nem –
fordul Kemény doktorhoz –
megkönnyebbültem –
a boldogságtól –
sírva fakadtam –

s mialatt csorogtak a könnyeim -
felkiáltottam: -
Megvagy! - - - -

Kemény doktornak lüktet a gerince, világosan látja a jelenetet, van benne valami drámai, noha az egész röhögnyaló, köröskörül edzők, gyúrók, szurkolók, magyarok és törökök vegyesen, háttérben a kővé dermedt holland bíró, kissé előbbre a tumultus miatt erőlyesen fellépni képtelen rendőr, s középütt tajtékozva, tombolva, T. Tivadar, aki nem akarja, hogy hétfő után hol kedd, hol csütörtök következzen. Mi történhetett még? Tulajdonképpen minden elhangzott már, az in flagranti véglegesítette ugyan a leleplezést, de nem gyarapíthatta az érveket, különben is egy lábszagú, zsúfolt öltöző nem alkalmas szemléleti kérdések tisztázására. Nem szólva arról, hogy T. Tivadar erősen felindult lehetett. Ami egyébként mellékes. Mindenesetre Kemény doktort cseppet sem érdekli, mivel fenyegetőzött T. Tivadar, hivatkozott-e az azonossági elvre, felidézte-e az anarchia rémét. Kemény doktort csak az érdekli, mit válaszolt Schulek. Bár ezt sejtí. S azt is sejtí, hogy hamarosan valami jóvátehetetlen dolog következik, nem volna szabad, s ő mégis elfogult, sőt engesztelhetetlenül rosszindulatú.

Visszakísérteti T. Tivadart, előveszi a kórlapot, kitölti az üres rovatokat.

T. Tivadart február 21-én sokkolták, másnap Kemény dr. nem jött be dolgozni, harmadnap S. Zalánkay Teréz a lakásán kereste, de nem találta, február 25-én a kórház jelentette a rendőrségnek, hogy Kemény dr. eltűnt. Ezután sokáig senki se látta, s az év közepe táján felbukkanó szemtanúk szavahihetősége, enyhén szólva, kétségbe vonható. Mindazonáltal, a fenntartásokat hangsúlyozva, megemlítendő, hogy

valaki -
felfedezni vélte -
kötényben -
föveggel -
a nemzetközi szakácsversenyen -
fél év múlva -
Egyiptomban -
a philae-i ásatásoknál -
sőt -
olyan hajmeresztő hír is szárnyra kelt -
hogy -
a Göncöl szekér mellett -
ingujjban -
meztláb -
csónakázik - - - -

Gera György 1977. december 11-én meghalt. Utolsó írásával búcsúznak munkatársunktól. (A szerk.)

Homlok, drótkoronával

*Sokat kell behozni egy-két év alatt
– húsz évet, harmincat, hatvanat –
szobába zárt ifjú éveket
mikor a felhők szálltak nélküled*

*babakocsiban fekszem, arcom ég fele
szemem csillagporral lesz tele
vagy álomporral, meglehet
kavicsként orsózom a víz alatt
látom magam a fűben: totyogó baba
éppen most szidott meg nagypapa
szakadt szoknyájú vitéz kisleány
lovagolok a cseresznyefán*

*aztán ábrándra ábránd kavarog
hol Júlia, hol én magam vagyok
aztán mókusfog, mókus-karom
az élet törzsén kapaszkodom
s az eltűrészelt ta, a huppanás
sértetlen tagok, feltápáskodás
a sérült orr, a sértetlen szemek
a koronára feltekintenek
de tüzes drótból van a korona
a homlokomon égett hús szaga*

*lassan minden felhővé változik
a fűbe fekvő szemén átúszik
gyöngyház-halak, arany-halak
kavicsként orsózom a víz alatt.*

Rodostóból

1.

*Gyakoron egyszál-magamba rogyván,
Marmora habját csapja az orkán:
Rehültes pennám cser-lébe mártom
S könyvezve Zágon nevét scribálok.*

2.

*Megirom kédnek édes jó néném:
Alullam is ki-húzzák az gyéként;
És gyakor elfog nyögellő bánat:
Megapolgatnám szép Susikámat.*

3.

*Az telehold hal-sütő réz-tepsi,
(Ahogy mondá kis Rákóczi Fercsi)
Rigó elülvén az bülbül kezdi,
Horgomat sügér s napkárász pedzi.*

4.

*Néhai való Rákóczi Úrnak
Nagy tractát adnak az Szent Gyaurnak;
Museumot is töttenek szintén,
De anzix-kártya nincsen Forintér'.*

5.

*Ehelyt leánzóik seháse járnak,
Ammenig majdan-férjőkre várnak;
Szemők éj-barna, rósáll az képők.
Möte elhánták az feredzséjők.*

6.

*Az ifijaknak nehéz ő dolgok,
Üdőben kelnek, seprik az boltot;
Lesik, az Kuncsaft mit kérne-venne,
Kiservirozzák üstöllést, rendre.*

7.

*Apertén aszt is megírom kédnek:
Rusnya szokásit az férfi-népnek;
Uczán mentőkbe' nagyokat pöknek,
Hire-hanva sincs kezkenőjöknek.*

8.

*Azki nem moslim: minyá eretnek,
S mongyák itt Isten házát mecsetnek;
Legelébb lábat mos, ki bé-menne,
S mesztálláb gyűsz-mék Allah elejbe.*

9.

*Az pádimentom perzsián-szőnyeg,
S külön-rekeszték vagyon az nőknek;
Elül térgyelnek, hasmánt csuszmásznak
Tisztelettyére az Prophetának.*

10.

*Egy férjfiúnak hajdanta négy-öt
Asszonya is vólt, kazdagnak még több;
S hát az szultánynak? Szeri se száma!
– Eggy férjnek eggy nő is túl-sok máma . . .*

11.

*Jeniköy-ből pár vendégink vóltak,
Nagyságos Urunk-nak udvarlottak;
Nékiek Caffét enmagam fősztem,
Holott pájinkát innánk szűvesbben.*

12.

*(Az főntirt strullit talám álmottam,
Mivel illy innep után vágyóttam;
De hol van az már! Itt vendég nem jár,
S ha én is hullok, bizonyly nem kár.)*

13.

*Tennap vesárnap vólt s máma vagyon hetfe,
Imhol más mētrumra fordult szívem kedve;
Jól meg is meg-lódul, mint az tenger-hullám,
Vagy csillag-szakadás, ha záporral hull rám.*

14.

*Kédet hogy s mikoron fogom majd meglátnom,
Aszt nem tom, de tiszta szívemből kívánom;
Csak othun vagyon már igazán-lakásom,
Avvagy végleges lessz én nagy bujdosásom.*

15.

*Ehul az Merkantil lenne az fő-szakma,
Fijú követendi, ha mi vólt az aptya;
Az hátsó fertályát ki s ki-nyallyák menten,
Kinek Piasztere tarsolában cserren.*

16.

*Gyakoron szemettyét uczára rekkenti
Sok turbányos fejű és kába effendi;
Bizon az kupaczok, követem mondani,
Ganyé-dombbá nyölnek s nem horgya el Ali.*

17.

*Sert iszik az terek, nem peng sörbetet,
Holott, üdveért, a szesről régoit letett;
Ambár igaz, olyan részegséges, akit
Talicskán köll töltni, itt nem tanáztatik.*

18.

*Iffjú korácsú-ként sem igen cziczáztam,
De mast az matskákot ugyan meg-útálltam;
Czinczályák a szemét-atkót uczzahosszat,
S az fertelmes húgy-szag hányásiglan bosszant.*

19.

*Aporodott szemet s bűdösség van böven,
Kivált kánikulás, rekkenő időben;
De szűnyogjok s legyők még csak mutatóba
Sincs nekijök; nem tom, mi lenne az móggya?*

20.

*Ha pediglen szükség megéri te-reád,
Leendsz nagy inségben: sohul nincs reterát;
(Am Zágon, sőt Pécs sem tart fönn illem-helet,
Ki-ki legugyol hát, ahol éppen lehet.)*

21.

*Meg is meg-mutasztyák az sok féle csudát,
De szittyának éppen nem az Jedikulá-t;
Janicsár-utódban nosztalgija bőfög:
Ha nincs vitéz gyaur, Bécsbe jut az török...*

22.

*Ahogy az Pokloknak ellenpárja Mennyei,
A gyönyörő mellett tálallyák a szennyet;
Szépség Undoksággal igyen ki-egészül,
E két felekezet rokony szegrül-végrül.*

23.

*Diáriumomnak ez utolsó laptya,
Ezen végszózatom kedves néném kaptya;
Ha netán kehülne, főzzön herba-teját,
S várgya, míglen meggyön hű Kelemený deják.*

24.

*Az Üdvösség majd-két-ezredik évében
Iráni ez verseket szép s jó egésségben;
Lehetlen kívánság en-szűvemben nincsen,
Szegén kuruczokat segéllye az Isten.*

Tangentor

2.

Elek a magaslesen ült. Nyirkos, hideg volt a hajnal, s a mozdulatlanságba meredt, a villanymérnöknek látomásai voltak. Az erdőből ködök úsztak elő, bizonytalan eredetű zajok, halk ágreccsenések, fa-sóhajtások hallatszottak. Elek fejbúbjára tolt vadászkalapja alól erősen nézte a ködöt. Semmit sem látott, de időnként ujja meg-megmozdult a golyóspuska ravaszán. Mert mintha disznó csörtetne amott, vagy éppen egy szarvastehén volna?

A ködben egyszercsak megjelent Schmütz arca. Fejét vaddisznósörte borította, nagy orra alól legalább húszas agyarak ágaskodtak kifelé. Elek kis híján odapörkölt, aztán rájött, hogy képzelődik, és elszégyellte magát. A puskát lábához támasztotta, rákönyökölt a magasles mellvédjére és gondolkodott.

„Nem csinálom. Ebbe bízatsz, Elek. Nem én. Hiába erőlködik, Schmütz koma, nem megyek bele ebbe a játékba. Még hogy tangentorozzak esténként úri naccságakat! Így mondta, hű, egész lázba is jött.”

Picikét szemerkélni kezdett az eső. Ez jó, gondolta Elek, elviszi ezt a francos ködöt. Lehet, hogy még lövök is valamit. Betyár ez a Schmütz, hogy lázba jött!

Igaz. Attól a pillanattól kezdve, amelyben Schmütz gyérhajú fejében megszületett a gondolat, az egér napokig gondolkodott, a la Rodin. Ült az ágyon naphosszat, nagy orrát jobb öklére támasztotta és maga elé meredt. Időnként, ha egyedül volt közös szobájukban – mert Elek unta magát, és ha csak tehetette, bedobott néhány „homályost” –, fel-alá járkált, kiabált, széles mozdulatokat írt a levegőbe. Négy nap telt így el, Schmütz jószerével írt a levegőbe. Négy nap telt így el, Schmütz jószerével még kezelésekre sem járt. Igaz, betegnek sem látszott. A negyedik nap estéjén, amikor Elek sóhajtva betért a szobába, hogy ágyba zötytyenjen, Schmütz mélyen és ünnepélyesen nézett a szemébe.

– Megvan – mondta egyszerűen.

Elek bambán nézett vissza.

– Mi van meg?

Schmütz jóindulatúan elmosolyodott. Mennyit, de mennyit kell még ennek a nagytestű Eleknek tanulnia! Elnézően tárta szét a kezét, Eleknek úgy tűnt, hogy olyan, mint egy pap.

– Hát a tangentor.

Elek vigyorgott.

– Nagyszerű – lelkesedett. – Akkor, egér, ezentúl este is tangentorozok. Könyű álma lesz, ha tangentor sugara pásztázza végig habtestét! – kántálta.

– Az esztéká tangentorán annyit tangentorozol, kisleány, amennyit csak akarsz – mondta fennköltén Schmütz –, de a sajátunkon, azon nem.

No hiszen, most volt csak elképedve Elek!

– Sajátunkon?

Schmütz az ágyat csapkodta a nevetéstől. Aztán, amikor abbahagyta, letörölte a könnyeit – száraz, kopogós könnyecskéi voltak –, és nagykomolyan így szólt:

– Megvettük a tangentort. Mostantól megváltozik minden. Az egész életünk. Bizony, főmérnök elvtárs. A havi fizetésedet elteheted a takarékbba, a mellékesből meg minden évben elmegyünk a Riviérára. Vagy akár a Balatonra is. Talán még lovagolhatunk is.

– Reitschule – bólintott Elek.

– Mit Nockerln.

Röhögtek.

Elek erre a röhögésre igen élénken emlékezett. Igen, gondolta, akkorát röhögtünk, hogy borzasztó. A fenyődúcot csapkodtam, amivel a terem volt alátámasztva, kis híján összedöntöttük a házat. Sírtunk valósággal.

És Elek, ott a magaslesen elmosolyodott. Saját naivságán is csodálkozott, a sok nap elteltével. Akkor nem értett voltaképpen semmit az egészből. Schmütz, a mikieger azt mondta, hogy megvették a tangentort, Elek bólintott és röhögött, mint egy engedelmes, nagy állat. De nem hitt semmit. És végül kiderült, hogy komoly. Tényleg van tangentor, igaz, rossz, de hát mindent meg lehet csinálni, ami nem fán terem . . .

Könnyű kis szél támadt, a köd fel-fellibbent. Elek két füle karéjban előremeredt, kalapja kissé feltolódott.

Ott vannak.

Orrlikai megtágultak, lekonyuló bajusza megremegett. Teste reszketni kezdett, a puskát lassan emelte a mellvéd fölé.

Négy.

Libabőrözött. Szemét behunyta, a másikkal a távcsőbe nézett. A hajszátkereszt ott nyugodott az álldogáló szarvastehen szügyén, a lapocka fölött és mellett valamivel, ahol a plakátokon az első osztályú lövés helye van bekarikázva. Elek elsőosztályú vadász volt. Hatalmasan szuszogott. Ujjának egyetlen gyakorlott mozdulatával kapcsolta be a gyorsítót, aztán . . .

Óriási volt a dörrenés. Az erdő félkörben vette körül a magaslest, olyan volt a színtér, mint egy katlan. A hang körbe-körbe járt, a szarvasok teljesen megzavarodtak. Fejüket felkapták, aztán bizonytalanul elindultak – a magasles felé. Aztán egyre gyorsabban. Még gyorsabban. Vágta. Négy tehen, libasorban húzott el a magasles alatt. Elek megzavarodott. Kapkodott. Már a lövés pillanatában tudta, hogy hibát követett el: hegyes végű lövedékkel töltötte meg fegyverét, nem reszelte meg a végét, hogy testet érve, lapuljon széjjel, nagy sebet ronsoljon. Így csak átszalad az állat testén. Lázasként tekintettel hunyorgatott a céltávcsőbe, hallotta az állatok tompa pataszóát, az embermagasságú hangafüben, de sehogy sem lelte meg őket a távcső látóterében. Elkomorodott. Megint hibázott: le kellett volna kapni a távcsövet a puskáról, és szabad szemmel odapörkölni az utolsóknak.

Mert azt meglőttem, bizonygatta magának.

A zaj elült, a katlanra rátelepedett a csend. Elek nehézkesen és elkeseredetten kászálódott le a magaslesről. Utat tört magának, negyedóra múlva ott volt a rálövés helyén. Keresgélt, kutatott. Aztán egyszercsak megállt.

Vér.

Egy pillanatra átfutott rajta a gondolat: Schmütz vére, Schmütz, az egér, hősi és teljességgel értelmetlenül halált halt Elek puska lövésétől, a világ fellelegezhetett . . . De Elek tudta, hogy Schmütz él, s ami még annál is rosszabb, alkot. Tangentort alkotott a semmiből, tangentort, mely vonzotta is, nem is Eleket.

Hunyorítva vizslatta az elfutó állatok nyomát, s lassan elindult a csapán. Kereste a következő vérnyomot, bár tudta, hogy elvesztette ezt a tehenet. Kötelességszerűen indult, befelé az erdőbe. S közben nagyot sóhajtván végiggondolta mindazt, ami az utóbbi napokban történt.

Schmütz abban az időben, amelyben ágyon ülve gondolkodott, voltaképpen lázas tevékenységbe fogott. Megismerkedett és pertut ivott a gazdasági igazgatóval.

– Édes Pistám – mondta neki még aznap, a konyak fogytával – ez a tangentor például a jóisten áldása. Attól gyógyulunk a főmérnökkel együtt, ha hiszed, ha nem. Német?

– Keleti – csuklott egyet a gondnok –, de igazi német, precíz munka. Igaz, a másik elromlott még tavaly, selejtezni kellett, mert szervíz, az nincs. Senki sem ért hozzá.

Schmütz kicsi, visszeres szíve egy nagyot dobbant. Selejt tangentor? És Elek tudománya? Szöveg? Hogy is szól? Mindent meg lehet csinálni, ami nem fán terem, vagy nem anya szülte . . . Izgatott lett, de amennyire tudta, fegyelmezte magát.

– Kész ráfizetés nektek – bólintott. – Most valahol helyet foglal, igaz?
– Ha elvinné valaki, még fizetnék is érte – mondta csüggedten a gondnok. – Egy bazi nagy doboz, a raktárban, és semmi értelme sincs.

– Édes Pistám – búgta Schmütz –, sose lógasd a fejed. Szerzek én valakit, aki megveszi ezt a vacakot. Majd intézkedek a MÉH-nél...

Telefonbeszélgetések bonyolódtak a betegosztály folyosójáról. Gyanús, sanda pillantásokat vetettek Schmützre betegek és alkalmazottak egyaránt. Az egeret semmi sem zavarta. Átlényegült, kihúzta magát, néha olybá tűnt, mint Gulliver a törpék között. Rikoltott, ha kellett, és simogatott a hangja, ha kellett. Ígért fűt, fát, pénzt, összekötetésekre hivatkozott, állandóan emlegette, hogy fent majd ügyis elintézik, de ha nem muszáj, hát intézzük el egymás között... Röpködött a folyosón az aranyos elvtársam, Bicó úr, ön az én emberem, drága bajtársam, és Schmütz háromszáznegyvenhét forintos telefonszámlát fizetett négy nap alatt.

De az ügyletek végére tulajdonába került egy nagy doboz, két cső nyújtózott ki belőle, kapcsolók meg órák is voltak rajta.

Háromszázharmincnégy forintba került.

– A MÉH-es cimbora lemérte – mondta vidáman Eleknek. – Hetven kilónak bizonyult az ártatlan. Először három hetvenért akarták adni, de lealkudtam háromhúszra. Nem hagyom kizsigerelni magunkat...

Elek egy pillanatra megütődött: magunkat, így mondta. Másnap még inkább megütődött, Schmütz teljesen átvette az irányítást. Elintézte, hogy ne kelljen megvárniuk a kúra befejeztét, mindkettőjüknek kitöltötték a zárójelentést. Elek tohonyán, magatehetetlenül hagyta, történjék vele bármi.

Történt.

Schmütz hozzáköltözött.

– Csak átmenetileg kisleltem – intett hanyagul, aztán lehalkította a hangját, s mint aki valami különös titkot közöl, folytatta: – nézd, minek fizessünk szállodára, netán albérletre? Teljességgel fölösleges kiadás.

– Szó sem lehet róla – mordult fel hirtelen Elek és Médikére, Klárira, Ancikára és Pucurra gondolt egyszerre –, oda lesz a nemi életem.

– Nemi élet, nemi élet – emelte égnek pátosszal a fejét Schmütz. – Van neked fogalmad, óh villamosságok atyamestere, hogy mennyi nő fog idetolongsni? Ha azt mind neked kéne megkefélni, hát már az első napon megszakadsz.

– Én csak azt a négyet...

Schmütz megvetően biggyesztett.

– Médikét már unod, Klári nem érdemel meg téged, mert viszonyt folytat egy maszek fuvarossal. Alantass népség. Anci férjes, arról le kell mondanod, vigyáznod kell a jóhíredre, Pucur pedig...

Elek felhorkant.

– Azt nem tudod, mikor volt utoljára székletem?

Schmütz angyali nyugalommal válaszolt:

– Két napja. Most vettél a patikában hashajtót...

– Meddig akarsz maradni?

– Amíg be nem indul a brázli...

És otthonos mozdulattal végigvetette magát, egy reumást meghazudtoló, fürge mozdulattal Elek heverőjén.

Egyik nap, amikor Elek hazaért, az egér komoly tekintettel fogadta.

– Beszéljessünk – mondta.

Elek elszánt arcot vágott.

– Nem bánom – válaszolt –, de előre bocsátom a következőket. Pénzt nem adok, a lakásomból egy hét múlva kirúglak, és semmi susmus nem érdekel.

Egy és háromnegyed óra múlva Elek átadta takarékbetétkönyvét Schmütznek. Harmincezer forintról szólt, bemutatónak.

– És itt a doboz – mutatott a sarokba Schmütz. – Meg kell javítani.

– Megjavítani?

– Mindent meg lehet csinálni, ami nem fán terem – kántálta Schmütz –, és nem anyja szülte. Nem tudom, hogy mi a baja, de neked, a te szak tudásoddal ez néhány másodperc műve.

Elek megadó sóhajjal nekilátott. Egy szivattyú, és egy kompresszor volt a dobozban, amit beállítottak a fürdőszobába, a kád mellé. Három óra kellett, aztán egy gombnyomás – a víz hirtelen pezsegni kezdett, forrt. A manométer mutatója nekilendült, a hármásra ugrott. Elek megbűvölten nézte. Működött a házi tangenter. Egymásra néztek.

– Bemászok – mondta Elek. – Csak óvatosan, három légkör elég lesz.

Gyorsan levetkőzött, Schmütz megragadta a cső végét, és szakyszerűen végigpásztázott Elek testén. Elek felnyögött. A víz sugár gyakran csipett, vaskosan csapkodta húsát, mintha lefejtetni készült volna csontjairól. Nyolc perc múlva Schmütz lekattintotta a masinát és röviden csak ennyit mondott:

– Csere.

Később, fürdőköntösben üldögéltek szótlanul a szobában. Megvolt hát a tangenter, működött, valóság-szaga volt az egésznek. Elek egyszer csak megszólalt.

– Tulajdonképpen mi a fenét akarsz?

Schmütz megelégnék.

– Először is – mutatóujját felemelte, mint a pedagógusok – megfelelő ingatlant kell találni. A feltételek: belvárosban, jól megközelíthető helyen legyen, közel a pártbizottsághoz és a tanácshoz. Ez fontos. Másodszor. Ha mindez megvan, át kell alakítani. Kőműves munka, süllyesztett, csempézett kádak, a tangenternek hely, váró, firhang, szóval komplett kialakítani a helyiségeket. A váróban közületi filodendron, esetleg fikusz. Fotelek. Újságok, Stern, Spiegel, Fáklya, Asszonyok... Senki se unatkozzon. Új Tükrös is. Valami zenélő instrumentum, magnó, vagy ilyesmi. H-moll-mise, Végimentem az ormódi temetőn; Rigoletto; Mikor mentem Szalántára, se; Kislány, ne higgy a tükrödnek! A falon képek. Csندélet, némi pikantériával. Meztelen nő, homárral, esetleg anélkül. Megrendelhetjük bármelyik Alaptagnál a dolgot. Nagykereskedelmi áron, részletre. Villanyboyler, a víz melegítésére. Ez is fontos. A hidegben mindentől elmegy a kedve mindenkinek. Az a feladatunk, hogy megújítsuk a munkatér. Munkásellátás. Lakossági szolgáltatás. Mittudomén. Aztán Dezsővel is kéne beszélni. Vállalja-e? Megegyezünk vele, esetleg magával hozhat egy haverját, akit betanít. Mert megtudtam, hogy a hosszúmerényi fizioterápiás intézetben éppen mostanában selejtezték ki egy tangenter. Nincs szervíz, s nem ért hozzá senkisésem... Megvesszük azt is, négyszázat is megér. Az korszerűbb. Igaz, elfelejtettem mondani, hogy volt egy-két telefon. Majd felezzük a költséget. Itt a harmincezer forint – széles mozdulattal a fotelre terített zakójának belső zsebébe nyúlt, s egy köteg pénzt húzott elő. Odadobta a heverőre. – Ne hidd, hogy mindent csak neked kell állnod. Nekem is van némi megtakarított pénzem. Telefonon utasítottam a bankáromat, hogy küldjön harmincat... Te is ennyit adtál, nem? Hatvannal már lehet valamit kezdeni.

Elek bámult.

– De mi a fenét...

– Hogy mit? Kisfiam – végignyúlt a heverőn, karját a tarkóján összekulcsolta.

– Ez az évszázad boltja. Egy tangenter hat perc. A rezsi-idejével együtt nyolc. Egy műszakban egy óra alatt lemegy hat, nyolc óra alatt lemegy negyvennyolc. Az pontosan negyvennyolcszor ötven forint. Tuds számolni? Tízszor ötven az ötszáz, durván ötször öt az huszonöt, tehát kétezeröttszáz tisztán naponta. Van fogalmad, hogy ez kicsoda?

– Ki fogja megfizetni az ötvenest? – Elek gondolkodóba esett, töprengett. Nem is olyan hülye ez a Schmütz.

– Ki? Azt bizzad ide! Nem mondom, egy kicsit nehéz lesz kialakítani a kuncaftkört, de meglesz. Nem fogunk panaszkodni.

– Meghirdetjük? – kérdezte bambán Elek.

Schmütz ideges lett.

– Hirdetni? – Kidagadtak nyakán az erek. – Ne hülyéskedj! Tisztára rablóbanda! Egy kéthasábos, keretes szar hirdetésért legombolnak négyezer forintot. Van neked erre

pénzed? Mert nekem nincs. És nem is lesz soha. Ezt ni, hirdetés. A propagandát a sajtóban később oldjuk meg, amikor már megindult a brázli. Podagrás újságíró akad bőven, másnapos még több. A tangentor pedig éppen erre jó. Majd írnak kis színeseket rólunk, hogy milyen áldásos a tevékenységünk, meg a többi. Akkor már dől a nép. Először óvatosan kell kezdeni. Személyes ismeretség, ingyen-tangentor, mifene. Bizzad csak énram ezt a dolgot. Kialakul. Jegyezd meg, kétfajta tangentor van: a protokolláris és a közön-séges. Először kipróbálják majd az urak. A plebs majd utána.

– A munkásoknak...

– Munkások, munkások – integetett idegesen Schmütz –, melyik munkásnak jut az eszébe, hogy tangentorozzon? Teljesen meghülyültél, vagy nem értesz a szakmához. A munkás a műszak után pénzt keresni, fusizni megy, s amit megkeres, azt elkölti a kocsmában. Az az igazi művelődési ház, ott megfordul a hetven százalék. Persze, tágabb értelemben igen. Mert tágabb értelemben munkás az, aki dolgozik. És nálunk ki dolgozik? Akinek munkaviszonya van. És alkotmányos jogához csak az nem ragaszkodik, akit a hekusok rendszeresen üldöznek közveszélyes munkakerülés miatt. Ilyen értelemben munkásnak számít például – Schmütz ellágyult – a nagyfőnök felesége, aki irodai munkás, reggel négyig az égvilágon semmit sem csinál, de annyira elfárad, hogy újra kell termelni a munkaerejét...

– Ne felejtse, hogy párttag vagyok – mondta ünnepélyesen Elek és szigorúan nézett az egérré, akinek fülig szaladt a szája.

– Erre építetek – mondta egyszerűen. – Ne felejtse, hogy engedélyt is kell váltanunk. Engedély nélkül nem vagyok hajlandó dolgozni. De az sem lesz nehéz.

Elek rámeredt.

– Csak nem akarod a papámat...

Schmütz grimaszt vágott.

– Már megint túlságosan érzékeny vagy – oktatta – hiszen attól nem lesz senki-nek sem gyereke. Miért is ne kapná meg a szolgáltatásra az engedélyt egy hajdani vöröskatona gyermeke? Ez csak természetes...

– Csalás az egész – mondta dühösen Elek. – Nem vagyok benne semmiben. Vedd tudomásul, hogy ezt a humbugot ne próbáld megejtetni egyetlen illetékessel sem. Én ebből kimaradok, ebbe bízhatok.

Schmütz szomorúan nézett rá.

– Késő – mondta. – Reggel vár az illetékes. Tud mindent.

Elek aznap éjjel a plafont nézte. Dűhe lassan párologott el, szétoszlott a plafonon, eltakarta a koszt. Gondolkodott. Mit tegyek? Csináljak úgy, mintha nem is tudnék semmiről? Azt nem lehet. Vegyek részt benne? Nem, nem. Valami itt nem stimmel. Ez a kis hülye úgy fonja maga köré az embereket, mint... mint...

Még egy vér. No, ez eléggé bőséges. Mégis jól meglőttem volna? Meglesz? Csak be ne váltson a nádasba, onnan az isten se hozza ki. Még a bankigazgató GAZ kocsi-jával se hozzuk ki. Pedig arrafelé tart a dög. A strici. Mocskos tehene. Gazember állat!

Elek halkán mormogott, miközben félre-félre hajolgatott a visszacsapódó ágak elől. Nem is tudta, hogy Schmützről beszélget az erdővel, Schmütz jelzőit mormogja, Schmütz személye foglalkoztatja. Jobban, mint a tehén.

Schmütz, aki reggel ott ült az illetékes előszobájában.

– Csókolomkisztihand – mondta egyszerre és igen nagy tisztelettel. Ámulatba is esett.

Egy királynő ült a belépő Schmützzel szemben. A fogadó helyiség fala rózsaszínűre tapétázva, a falban süpesszett barokk falikarok voltak. A bejárati ajtóval szemben hatalmas, faragott íróasztal állt, mögötte magas támlájú, forgatható szék, látszott rajta, hogy speciális szék, ide csináltatva. A forgatható stilszéken trónolt a királynő, aki boggyó-fekete szemét Schmützre emelte. Schmütz szíve megdobbant. A női nem iránt már régóta közönyös volt, de most...

Érezte, hogy ellenféllel, komoly szakemberrel áll szemben. Tekintete királynői volt. A termete is királynői, de nem az a szilfid fajta királynő forgott azon a kisipari széken, hanem amolyan meklenburgi fajta, megtermett, nagyseggű, csöcsös. És mégis szilfid-

nek és légiesnek tűnt. Hangja meleg, csupa mosoly, bár Schmütz tulajdonképpen egy fagyos arcot látott. Meleg ömlött szét benne, azonnal megszerette ezt a nőt, közreműködő társat, nagy lehetőségeket látott benne.

Mint mindenben.

– Csókolom – ismételte meg halkabban, és fejét kissé lehajtva mélyen nézett a királynő szemébe.

– Mi járatban minálunk?

– Csak egy apróság . . . Egy iparendély, a szolgáltatási szférában. A munkás . . .

– Schmütz Alfonz – bökte határozottan ujját a levegőbe a titkárnő –, tangentor. Schmütz lehunytt szemmel bólintott.

Az asztalon, oldalt sokgombos telefonkészülék állt. Piros, meg fehér lámpák gyuladtak ki hirtelen, ahogy Schmütz állt, éppen rálátott a készülékre. Egy furcsa, zörgő hang is megszólalt. A királynő intett.

– Foglaljon helyet.

Halkan és diszkréten hátralépett, s leült a sarokban elhelyezett bőrfotelek egyikébe. Teuristen! – gondolta, végigsimítva a fotel karfáját, ez igazi bőr. Box. Hová keveredtem? Mi van itt? Ez a rózsaszínű, szecessziós mintázatú tapéta egy vagyon, ezek a fotelek, az asztal, mibe kerülhetett? A nőről nem is beszélve. Hű, ha ez . . .

Idegesen végigtúrt a haján. Aztán figyelt egy keveset. A királynő ugyanis leemelte a telefonkagylót, de nem szólt bele, hanem csak tartotta a fülénél, jobbkézzel pedig befogta a mikrofont. Schmütz megdöbbsent.

Ez lehallgatja a beszélgetéseket.

Pacallá olvadt a gyönyörűségtől. Hát ez az! Megvan az első számú gyenge pont, az a labilis fogalom, amire támaszkodva ki lehet sarkaiból forgatni a világot. Legalábbis azt a kicsike világot, amelyben Schmütz élt. Arcizma sem rebtent, továbbra is mozdulatlanul, mereven, szinte szégyenlősen üldögélt a fotel szélén. Akár herceg Eszterházy audienciáján, mintha nem merné összekoszolni a gyönyörű bútorokat, kilehelni az elhasznált levegőt. De Schmütz lelkében – bár botfűlű volt, mint egy fazék – csodálatosan szép dallamok fakadtak.

Aztán egyszercsak a meklenburgi letette a kagylót, visszapöccintette a pöcköt és várakozóan nézett Schmützre.

– Az iparendély – kezdte hebegve Schmütz –, a munkáslakta területeken a munkaerő újratermelésének szükségessége . . .

A királynő biggyesztett.

– Azt hittem, elmagyarázza, mi is az a tangentor?

Hosszú, valószínűtlen kemény, veresre lakkozott, domború körmei voltak. Összefonta kezét, mintha imádkozna, és az asztalra könyökölt.

Schmütz hallgatott.

– Na? – unszolta a nő. – Elmondja?

Schmütz sóhajtott.

– Hiszen tudja azt maga – nézett a titkárnő szemébe –, hiszen tegnap magyaráztam meg az egész telefonon a maga főnökének.

A nő hirtelen felegyenesedett.

– És akkor én honnan tudnám?

– Meghallgatta azt maga – mondta jóságosan Schmütz. – Meghallgat maga minden beszélgetést, amit jónak lát meghallgatni. Vagy tévedtem volna? – fejezte be halk monológját, maga elé tűnődve. Aztán, vállvonogatva hozzátette: – Persze, vannak emberek, akik rossznéven veszik az ilyesmit. Dehát az információkhoz mindenkinek joga van . . . Nekem is . . .

Csönd volt.

Schmütz szórakozottan piszkálta az asztalterítő sarkát. Batikolt, gondolta. Nép-művészeti, vagy képcsarnokbolt. Nyolcszáz, esetleg ezer. Egy félnap alatt fogjuk megkeresni ennek a terítőnek az árát. Ez a nő az első között lesz, aki tangentorozik. De ő természetesen ingyen. Hacsak . . .

– Milyen a hangulata? – kérdezte hirtelen fojtott hangon a nőt.

Halkan, egész más tónusban, egy kicsit hadarva válaszolt.

– Jó. Épp most van nála a belsőépítész, aki megtervezte a szobák átalakítását, átépítését. Pénzt ad neki, mert tetszik a rózsaszín, meg a lila. Odabent lila. És zöld bútorok, Kovácsoltvas csillár. Csináltatott bútorok. Jó kedve van, mert három millióba került az egész, és tegnap jelentették neki a pénzügyesek, hogy sikerült nekik elmis-másolni a dolgokat, hivatalos papírokon csak hetvenegyezer szerepel. De miért beszél-
lek én annyit magának?

Schmütz szélesen elvigyorodott.

– Rokonszakma – mondta.

Megint csönd volt.

De ezt a csöndet már csak az ajtó nyílása szakította meg. Szézárné szélesre tárult, a rózsaszínű párna ellibbent Schmütz orra előtt – vajon ez is borjúbox?, tűnődött egy pillanatig –, s megjelent egy aprócska ember, lenyalt, fekete haja egy kicsike csigában helyezkedett el a homlokán. Nagy, mandulavágású szeme fürgén pásztázott végig mindenben. Kreol bőre szépen passzolt galambszürke öltönyéhez. Valami fénylő anyagból készült ez a ruha, alpákka, vagy netán ezüsfátyol. Schmütz bánatosan nézett erre az elfuserált Napoleonra. A másikat csak most vette észre.

Napoleon ugyanis valamilyen felsőbb hatásra mozgott. Hatalmas termetű, kerek-
képű, vidám tekintetű férfiú tolta kifelé, olyan iramban, hogy majdnem elsodorták a várakozó Schmützt. Bal tenyerét a kis ember vállán nyugtatta, mint egy búcsúi lepényt, jobbkezével pedig villámgyorsan kinyitotta a bejárati ajtót.

– Nohát ég áldja barátom, köszönök mindent. Semmi, semmi. Ne is szóljon egy szót sem, mert nem szeretem, ha valaki fölöslegesen szerénykedik. Még egyszer kös-
nöm, s ha szükséges, hát azonnal üzenek.

Durr.

Napoleon odakint volt a folyosón. A Nagy Ember egy más arckifejezéssel, nagy mosollyal fordult Schmützhöz.

– Itt van hát a mi kedves, kedves... öö...

– Schmütz – elevenedett meg a tangentoros –, Schmütz – mondta még egyszer, készségesen, félrebillentett fejjel.

– Úgy van – jelentette ki diadalmasan a másik – úgy van. A mi kedves Schmütz barátunk. Igen. Parancsoljon befáradni szerény hajlékomba itten. Igen. Eleonóra kérem – fordult oda egy pillanatra a helyiség királynőjéhez –, kávét iszik a mi Schmütz barátunk. Finom kávét – tette hozzá mutatóját feddőn felemelve –, mert Eleonóra a világ legjobb kávéját főzi ebben a házban. És, ha keres az a barom letről, mondja meg neki, hogy fontos tárgyalásom van.

Ezt az utolsó mondatot olyan szenvtelenül tette hozzá mindehhez, hogy Schmütz őszinte bámulattal tekintet a Nagy Emberre. Bámulata nem tartott sokáig. Valami óriási erő – tornádó, ciklon, bóra, földrengés, vagy Volvo-bagger – kapta fel és pende-
rítette a szoba belsejébe. A rózsaszínű párnás ajtó becsukódott és lilára változott. Lila volt minden. A falak, a mennyezet... Faburkolat volt végig mindenütt, embermagas-
ságig. Rejtett fény bukkant elő sejtelmesen a sarkokból, szegletekből, asztal alól, nehéz, zöld bársonyfűgöny lógott az ablakon félig behúzva, s ezzel tompítva a szín-kavalká-
dot, egyben homályossá zavarva a szoba levegőjét. Schmütz szava elakadt. Belerogyott egy faragott zöld bársonykárpittal bevont székbe és csak nézett.

A Nagy Ember a szoba közepén állt és elégedett volt.

– Na, beszéljünk komolyan barátom – kezdte. – A telefonban valami vízagyúró! mesélt nekem, s pontosan nem értem, mi az. Lesz szíves körvonalazni?

Schmütz bólintott.

– Az a helyzet – emelte fel a lila mennyezetre a tekintetét, de nem is folytat-
hatta.

– Helyzet az nincs. Vízagyú van. Térjen a lényegre barátom, kevés az időm és drága.

Schmütz bánatosan nézett a Nagy Emberre. Jó. Térjünk a lényegre.

– Engedély kell – mondta egyszerűen.

Schmütz most hosszú másodpercekig hallgatta a Lajos-korabeli pergőingás óra
ketyegését.

A Nagy Ember maga elé meredt és időnként megingatta a fejét. Schmütz folytatta.
– Szolgáltatás, lakossági. Két év adómentesség, állami támogatást nem kérünk, hitelt nem igénylünk, az egész dolog készen van, ki lehet próbálni. Exklusív dolog. Elegáns.

Elhallgatott.

A Nagy Ember elgondolkodva piszkálta a körmét.

– Mekkora jövedelmet jelent ez maguknak?

Schmütz mélan nézett a szemébe.

– Hetvenegyezer évente – mondta lágyan –, legalábbis hivatalosan...

Néztek egymás szemébe. Akkor a Nagy Ember felállt és mahagóni asztalához ment. Egy gombot nyomott meg.

– Eleonóra kérem – mondta –, én is kérek kávé. És konyakot is. Azt hiszem, menni fog – fordult vissza Schmützhöz –, de nem szeretem az olyan kifejezéseket, hogy exclusív, meg hogy elegáns.

Schmütz egy picikét összegörbödött.

– A munkaerő újratermelése, a munkás regenerálódása... Munkásellátás.

– Ez jó. Másképpen muzsikál. Így tudunk tenni valamit. Igen. Határozottan jobban hangzik. És, nézze. Én is szereztem egy-két információt... Nem, nem magáról, odáig nem mertem elmenni. A cimborájáról, Leffler úrról. Őt régóta ismerem, a legjobb körökben járatos. Nem tudom, tudja-e, hogy az édesapja vöröskatona volt?

Ravaszul nézett Schmützre. Schmütz karikára tágitotta a szemöldökét. Nem szólt egy szót sem, tekintete csupa várakozás, tisztelet és becsület volt.

A Nagy Viking Kék Tekintet. Ezt akkor szokta elővenni, amikor nyilvánvalóan valami turpisságra készült, s szükséges volt a nyílt, őszinte, becsülettől csepegő nézésre. Ez mindig puhított valamit az ellenfeleken.

Most is.

– Ne nézzon úgy rám – könyörgött a Nagy Ember –, mint egy nyolcéves gyerek. Nem is folytatom, kár. Megkapják az engedélyt, lakosságra, két év adókedvezménnyel. Nem maga miatt, maga csak statiszta itt, azt hiszem, Lefflerre fogok hivatkozni, ha egyáltalán megkérdezi valaki, hogy miért kaptak engedélyt. De, hogy ne keseredjen el, azért magának is van ebben szerepe. Ocsmány egy alak maga, Schmütz barátom. És szerencséje van, mert én szeretem az ocsmány embereket. Ezért veszem magam körül velük. Itt van Eleonóra, aki lehallgatja a telefonbeszélgetéseimet. Tudja? Nem szép dolog. Amikor megismertem, úgy mutatkozott be, hogy Pici vagyok. Ez sem szép dolog. Lett belőle Eleonóra. Hogy ki küldte, nem tudom. Azt sem, hogy hová továbbítja azokat az információkat, amiket megszerzem. Csak sejtem. Dehát... Egyetlen dolgot nem szeretek benne, hogy mindenféle jöttmenttel szóbaáll. Nem így gondolja? Akár a rossz kurvák. Mindjárt, először. Mi a véleménye?

Schmütz bólogatott.

– Igaz – mondta szomorúan.

És hirtelen rossz érzése támadt. Pici.

A lila kárpit megmozdult, Eleonóra lebbent be a szobába. Egyelőre üres kézzel. Szótlanul odament a falhoz, kinyitott egy tapétaajtót. Maga után becsukta, de néhány másodperc múlva a tapétaajtó újból kinyílt, s Eleonóra maga előtt tolt egy gurulókocsikát. Rajta volt a gőzölgő kávé, a konyakosüveg, poharak, rágnivaló sütemény, cigaretta.

– Parancsoljanak – szólt és kiment a helyére. Mozgása megfontolt és nagyúri volt, Schmütznek az volt az érzése, hogy külön koreográfiát készítettek neki minden alkalomra. És Eleonóra mozgása mégsem tűnt mesterkéltnak, inkább természetes volt.

– Mint egy párduc – mormolta maga elé, a kávécsészéért nyúlva.

– Párduc? – csodálkozott a Nagy Ember. – Téved, barátom. A párduc kecses, karcsú állat. Eleonóra pedig drabális. Van benne valami német báj, nemde. Brunhilde, aki pallossal kezében képes kielégíteni egy szakasz kiéhezett bakát. Magának nem ajánlom, kedves... kedves...

– Schmütz – emelkedett kissé meg a székben a kérelmező.

– Úgy van – hevesen bólogatott a fejével –, úgy van. Tehát Schmütz. Mert ked-

ves Schmütz, ha nem roppantaná össze, akkor a tökéletes kimerültség végezne magával. Na, de félre a tréfával. Elhozta a szükséges...?

Schmütz villámgyorsan nyúlt a zsebébe.

– Tessék.

A Nagy Ember átvette a papírokat és zsebébe gyűrte.

– Hát akkor egy kortyot.

Töltött és ittak.

Aztán a Nagy Ember felállt. Schmütz tudta, hogy az audienciának vége. Következik balvállon a lepény, penderülés kifelé, folyosó, portás, utca. Minden így is történt. A lapátnyi kéz Schmütz vállára telepedett, az ajtó kinyílt és a Nagy Ember szónokolni kezdett.

– Nohát ég áldja, barátom. Köszönöm, hogy felkeresett. Nem, nem, ne is szóljon... Nem szeretem... Még egyszer köszönöm... Csak keressen fel.

És már fordult is a fotelban ücsörgő vadidegen emberhez.

– Itt van hát a mi kedves... ööö...

Schmütz mögött becsukódott az ajtó.

Most vajon mi lesz? Ez volt az első gondolata. Menni fog ez. Elek apja, és ez a szószátyár némbor...

Elmosolyodott. Eleonóra. Pici vagyok, mondta a karrierje kezdetén. Azóta sokra vitte. Bár... Igen nagy tanár a főnöke. Nagy fej. Hogy is mondta? „Ocsmány egy alak maga...” Schmütz megnyalta a szájaszélét és elégedett volt.

Ismerősök vagyunk.

A városka főterén három szobor díszelgett. A Szentháromság jelképe volt az egyik, mellette nem messze egy lovasszobor állt, Husz Jánost ábrázolta, akinek az égvilágon semmi köze nem volt a városkához. De az akkori városi vezetést meggyőzték, hogy Husz János haladó volt, a szobrot egy neves művész alkotta, így hát odakerült a Szentháromság mellé. Meg is voltak szép egyetértésben, a galambok legnagyobb örömére, egészen addig, míg egy heves érzelmű vezető nem állíttatott egy emlékművet a Szentháromság szobor másik oldalára, mondván, hogy ha a klerikális reakció odateheti a szobrát, odateheti más is. Így aztán felépítették Nemeskei P. Tivadar Kompozíció XIII. című alkotását, amit a város lakossága irtózással vegyes kételyekkel, a galambok serege viszont kitörő örömmel fogadott.

Itt üldögélt Schmütz, kabátgallérját kissé felhajtva, egy padon és gondolkodott. Számolt.

Egy tangentorért elkérhetünk egy ötvenest. Ha jól szervezzük az egészet, egy műszakban meg lehet csinálni hatvannégyet, mert egy óra alatt mondjuk, nyolcat, az nyolcszor nyolc, annyi, mint hatvannégy. Az aszongya: hatvannégyeszer ötven, az harminckétszer száz, az háromezerkétszáz. Naponta. Egy hónap alatt, harminccal számolva, mert két évig igazán dolgozhatunk vasárnap is, harmincszor hatezernégyyszáz, az háromszor hatvannégyezer, az annyimint...

Jézus Mária!

Izgatottan kelt fel a padról. Tengernyi sok pénz! Két év, és milliomosok. Legalábbis ő. Elek nem sokat konyít a dolgokhoz, de azért jut neki is bőven. Hiszen társtulajdonosok!

De ha csak a fele. Egy év alatt az is felrüg egymilliókétszázezer forintba. Ha felez Elekkel, két év alatt megvan a tőkéje a nyugodt, boldog öregkorhoz.

Hüha!

Schmütz álmodozva nekiment valakinek. A test ruganyos volt, de nem puha, valami nagyszerű érzés lepte meg. De nyomban utána szörnyű sejtése volt. Felnézett.

Eleonóra állt az útjába.

– Nincs kedve visszaülni egy kicsit?

Schmütz bólintott.

– Nincs, de visszaülünk. Igaz?

– Igaz.

Egy ideig a galambokat szemléltek.

– Beszállok – mondta Eleonóra egyszercsak. – Szükségük van énám. Nem tu-

dom pontosan, hogy mi ez, de valami jó buli. Maga nem kezdő, rögtön láttam. Megkapják az engedélyt, viszont ha bármi gubanc lesz, én tudom meg leghamarabb. He?

– Jó – felelte Schmütz –, de délutánonként ott kell lennie.

– Hol lesz ez a vacak?

– Azt még nem tudom. Ebben is segíthet, ha akar. Kell egy megfelelő kégli. Nagy váróval, két munkahellyel.

– Munkahely?

– Úgy értem, fürdőkád.

– Aha.

Eleonóra furcsán nézett a kis emberre.

– Megfüröszttjük a várost – mondta lassan Schmütz. – És meg is kopasztjuk. Nem bánja meg, ha beszáll. Igaza van. Szükségünk van magára. De nemcsak a füle miatt. Magának ott kell lennie. Maga igen nagy hatással lehet az emberekre, ha még rám is hatott. Ha magát meglátják, összevissza nyúlkálnak. És számunkra az a legfontosabb, hogy többek között a zsebükbe nyúlkáljanak. Stimmt?

– Stimmt – mondta Eleonóra és először mosolyodott el, amióta Schmütz ismerte. – Maga is sváb?

– Ez az – mondta Schmütz hirtelen –, a német tudás. Az kell. Maga tud németül. Én nem. Nem vagyok sváb. Munkaszolgálatos voltam – mondta egy hirtelen elhatározással. Eleonóra érdeklődve nézett rá.

– Pénteken jár misére, mi?

Schmütz hallgatott. Más forgott a fejében.

– Meg kell ismernie a társamat – közölte.

Eleonóra bólintott.

– Gondoltam rá magam is. Egyébként ismerem, már járt nálunk sokszor. Csakhát még így közelről nem volt szerencsénk egymáshoz.

Na, most lesz, gondolta Schmütz. Felállt, és lassan elindult a lépcsők felé. Eleonóra követte.

– Jöjjön szépséges királynőnk – dúdolta fejhangon. – Elek már biztosan otthon van. Ma nincs lányos napja.

Eleonóra felvihogott.

Délután volt már, tompa napfényben álltak a téren. Meleg egyáltalán nem volt. Eleonóra összehúzta halványzürke kabátján a prémet. Szikunk, gondolta Schmütz, amikor végigmustrálta a nőt. És valódi. Eleonórát azért meg kell tanítani egyre, s másra. Viselkedni. Így sosem szabad vihogni. Minden komoly illúziót leront. Ordenáre perszóna, valaki kimosakodtatta. Meg kéne tudnom, ki húzta ki eredeti környezetéből?

A börtönben kell keresnem.

És menetközben Schmütz felröhögött. Az már biztosan lebukott! Vigyázni kell nekünk is. De csak bizza rám magát a kisasszony. Ha társak leszünk, akkor elsőnek ő megy a síttre.

A belvároson keresztül kellett ballagniok. Szép lassan, ráérősen mentek, szótlanul. Schmütznek egyszer az a képzeze támadt, hogy csikos ruhában sétálnak az udvaron, komoly tekintetű fegyveres urak és hölgyek társaságában. Valahányszor ránézett új társnőjére, valahogy mindig ez jutott az eszébe.

Rossz ómen.

Elhaladtak a kirakatok előtt. Mindketten gondolataikkal voltak elfoglalva. Nem néztek semerre. Negyedórás séta után Schmütz megérezte a pályaudvar kormos szagát. Befordultak egy kis utcába, bementek a sorház mögé, a hátsó bejáratához.

Elek egy kétszobás lakásban lakott, a földszinten. Amíg megvolt a kutya, a kisebbik szobában a kutya lakott – most Schmütz. A folyosó felé nyílt a konyha ablaka, most már égett a villany, hamar sötétedett már. Elek eszerint otthon volt.

Vagy valaki.

Schmütz megpróbálta kinyitni az ajtót. Eleonóra halkán és elegánsan állt mellette, várt. A kulcs nem ment a zárba, mert belülről is benne volt. Schmütz már éppen elhatározta, hogy becsenget, amikor az ajtó hirtelen kinyílt, s mögüle egy puskacső meredt Schmützre.

– Idet figyelj, te pederasza – kezdte meg egy mély lélegzettel Elek, aztán megpillantotta a nőt. A puská csöve lekonyult, Elek zavarodottan bámult mindkettőjükre. Schmütz lett úrrá a helyzeten.

– Talán fáradjon beljebb – invitálta Eleonórát –, a barátom kissé furcsa természet. Amúgy szelíd és kezelhető, majd megtanulja. Nála minden kezdet nehéz.

Elek ott állt az előszobában, lekonyuló puskával és bajusszal. Gyanakodva mérgette az új jövevényt.

– Ez kicsoda? – kérdezte csöppet sem udvariasan.

– A társunk – közölte vele egyszerűen az egér. – Neki köszönhetjük az engedélyt. Mert, hogy egy örömhírt közöljek veled, megkapjuk az ipart. Voltam . . .

– Aha – bökött a puská végével a nő felé Elek –, tudom már. Ott találkoztunk, a fogadószobában. Maga Kieber elvtárs titkárnője. Örvendek. Hogyan keveredett Schmütz hálójába? Lekötelezne, ha elmesélné. Biztosan nagyon érdekes történet.

Schmütz bánatos lett.

– Megint felment a pumpa valamiért?

– Felment-e? Hogy felment-e? Csak az isten malmai őrölnek lassan, komám. De te nem vagy Isten, nem bizony. És alighogy eljöttél a Kiebertől, az mindjárt tevékenykedni kezdett. Annyira, hogy értem telefonáltak a pártbizottságról. Lerendeltek, azonnal. Odamenet még nem tudtam, hogy a Kiváló Vállalat cím került bajba. Még sebtében összekotortam hiányzó dokumentációkat, aztán lementem. Régi jó barátom az első titkár. Hát nem azzal fogad, leültet, hogy miért vesztette el a bizalmamat? Miért nem szóltam, hogy mellékesen üzembe akarok állítani egy szolgáltató gyárat, amely a munkások munkaerejét hivatott újratermelni? Hiszen ez nagyszerű gondolat! És természetesen támogat ebben, nemcsak azért, mert édesapám, hanem azért is, mert . . .

Elek újból megmarkolta a puskát. Újjai egészen kifehéredtek. Schmütz pedig a nő felé fordult.

– Nem vetné le a kabátját? Elek ilyen, rajta úgysem segítünk, elmondja a monológját, ha akarom hallani, ha nem. Mi pedig menjünk talán a szobába. Befűtöttél?

Elek elsápadt.

– Neked mindjárt befűtök. Sajnos, a töltényem nem csapott végű, hanem hegyes. Az gyors és kíméletes halált okoz. A csapott, vágott és reszelt végű golyó nagy lyukat vág, ronszol és fájdalmas. Majd szerzek a számodrailyent, Iszik valamit? – kérdezte a nőt. – Van még a kétliteres Metaxából másfél liternyi.

– Aha – mondta Eleonóra.

– Böbeszédű – állapította meg Elek, akit kezdett érdekelni a nő hatalmas termete, óriásra méretezett, de nem aránytalanul domináló keble, nagy, de formás alakja.

– Azt javaslom, hogy bizzuk az ügyintézkést Schmützre – intett a pamlag szélén kuporgó egér felé a nő. – Kipróbált alak. Talán már ült is. Tud ez mindent, nyugodtak lehetünk.

Schmütz elégedetten pislogott.

Elek beletúrt a szekrény aljába és előhúzott egy óriási üveget. Odanyújtotta a nőnek, aki szemrebbenés nélkül nagy kortyokban küldte le a két decire való konyakot. Elek elismerően bólogatott.

– Ebbe bízhat – mondta.

Aztán ő is ivott.

– Nesze, bruder – adta oda végül az üveget Schmütznek –, gemüse suppe.

– Mit nockerln – vigyorgott az egér.

– Úgyis agyonvágalak egy szép napon – mondta szeretettel Elek. – Idefigyelj, ha még egyszer az apámmal manipulálsz, hát addig élsz. Én igenis büszke vagyok arra, hogy soha, semmit nem emiatt . . .

– Blabla – nyekkent meg Schmütz. – Ezt te sem gondold komolyan. Ezért kapnál egymagad lakást, ezért lettél főmérnök, ezért lettél vadász, tulajdonképpen mindent ezért értél el. Tudják ám rólad mindenütt, hogy ki vagy, s hogy ki volt apád. Csak te szégyelled hangoztatni.

– Nem is hangoztattam soha! – ordította Elek. – Soha semmit nem kértem ezért, vagy erre hivatkozva! És ha kaptam is, hát kaptam. Punktum. De a számat nem nyitot-

tam ki zsaroló, vagy kunyeráló szóra. És ezután sem fogom. Olyan vagy, mint egy nyavalyás kis buzi.

Elek kifulladásra hagyta abba. Mérges olyan hirtelen párolgott el, egész nap erre várt, hogy nyavalyás kis buzinak mondhasse el Schmützt. Most még közönsége is akadt, nagyszerű érzés volt. De akkor lett volna igazán jó, ha Schmütz megbántódik, vagy valami. De Schmütz csak ült a pamlag szélén, s lassan húzta szét vértelen ajkait. Elek csak akkor jött rá, hogy hang nélkül nevet, mint Bórharisnya, amikor Eleonóra már hangosan röhögött.

– Na, most már jól van – mondta Eleonórának Schmütz. – Úgy látszik egész nap erre várt. Most megnyugtattuk és megy minden, mint a karikacsapás. Idefigyelj, te villámosságok főatyja. Te olimposzi villámszóró, te. Azt hiszed, hogy azért, mert nem hangzik el a varázsige, nem ugyanolyan zsarolás az egész, mintha elhangoznék? Ostoba vagy, barátom, de szerencséd van, mert én szeretem az ostoba embereket. Azért is veszem magam körül velük...

– Plágium – mondta Eleonóra maga elé meredve –, de csak folytassa.

Schmütz elmosolyodott.

– Bravo – gratulált – ezek szerint nemcsak a telefon. Így szép, így valódi. Mindenki tud mindenkiről mindent. Ezt a szokást mi is bevezetjük. És, ha szabad mindjárt megkezdeném, a legelső, hogy találjunk megfelelő bérleményt.

Elek időnként felhorkant. „Nem veszek részt semmiben!” vagy „kimaradok ebből a hülyeségből!” kiabálta. Schmütz mindig megnyugtatta egy-két szóval. Nem kell részt venni. Már rég nyakig benne van. És neki nem kell dolgozni, bízza csak azt másra. De Elek közbekiabálásai mindig halkabbak lettek, ahogy előrehaladt a tárgyalás, egyre inkább fűlet. Érdeklődött. Egyszer csak azt vetette közbe, hogy ezt másképpen kéne megoldani.

És eittől a pillanattól kezdve úgy tárgyaltak, mint a cinkosok. Hajnali negyed kettőkor készen volt a haditerv, megvolt mindenkinek a részortja, a másnapi teendője, és kimondták a nagy terminust: január elsején, kora reggel megkezdik a szolgáltatást.

A tárgyalás végére elfogyott a konyak. Berúgtak egy kissé, bár mindhárman nagytorjú ivók voltak. Eleonóra levette a cipőjét, kigombolta a blúzá, amitől Elek megvadult, és a tárgyalás végeztével diszkrétan integetett Schmütznek, hogy vonuljon a kutyaórába. Schmütz megvetően biggyesztett és vállat vont. Felülemelkedett ő az ilyenre. Dehát ha egyszer Eleknek így passzol, hát miért ne? Elvégre társak vagy mi a szösz! Csak hadd kamatyloljanak. Az csak összekovácsolja kettejüket.

Vagy ellenkezőleg?

Schmützre hullámokban jött rá az aggodás. A szomszéd szobából időnként áthalatszott a vihogás, nyögés, jajveszékelés, sírás, nevetés, az égvilágon minden, ami a párházra jellemző, Schmütz pedig a mennyezetet leste, éberen. Aztán csönd lett, az egész lassan elszundikált.

Fél négykor ajtónyikorgásra ébredt. Elek ment el hazulról. Villámcsapásszerűen kelt fel, óriási büntudat hajszolta. „Hogyan keveredhettem ide? Eladtam magam az ördögnek” ilyeneket gondolt magáról. Fogta a fegyvert, beöltözött és kikocsizott a magaslesre. „Nem csinálom, ebbe bízhat, Elek” nyugtatgatta magát és időnkint ingere támadt, hogy hazamenjen és agyonlőjön mindenkit. „Még hogy esténként tangentorozzak! Naccságákat!” Elment a józan eszem, meg az övék is. Igaz, Pici nem is rossz...”

Ködök úsztak elő az erdő fái közül, Elek várta a vadakat. Várta, hogy valamit agyonlőhessen.

A világosság lassan érkezett a fák közé. Elek elveszítette a vérnyomot és rezignálisan nézett körül. Egymaga volt, kiürült, minden értelemben. Lőporszagú fegyverét vállára vetette, és elindult az erdőből kifelé, a kocsijához. Nagyot sóhajtott.

– Megette a fene az egészet – mondta hangosan.

Schmütz, akit Elek távozása után elnyomott az álom, arra riadt, hogy valaki babrál a takaróján. Eleonóra volt.

– Te is jó leszél, kicsi Schmütz – suttogta.

(Folytatjuk)

Két műszak között

*Hol asszonyi szél szaglász
a sziklás test bozótosában
s meredek ágyék peremébe úgy
férti-húsgyertya ég –*

*Hol a homály ormai emelkednek
s szakadék szélén nőtt virág
szirompergése méri
a teneketlen éjt –*

sugárgömbök
tűzglóriák
magvában dideregve sűrűdő
üszökpont a világ

*(Virágtüggőn
csurranó lánc
a függőleges
időt méri*

*Húsgyertyát éget
mint ravatalon
maga fölött
a férti)*

Hosszúhetényi borozó

*Kerekagyig süllyedt, rozsdalaskás őszön
trágyával púpozott parasztszekér gőzöl
az égen: a Göncöl.*

*Avaros a tejút; cuppogós, folyékony
sarában lefelé a sötét szurdékon
fénylik két keréknyom.*

*Üvegezett vitrin belül a dióta:
férges tündökölnék mélyén araszolva,
síri hold az odva.*

*Káprázat-nyüzsgésben, voltak-hemzsegésben
légyszar-csillagábrás mennyezetem nézem,
töprengék tehéren.*

*Huzatba tárt ajtó – csattan és csikordul;
arcom a tükörből kelletlen kifordul – –
poharamban bor gyúl,*

*bíbor lánggal szisszen: hőköljön sok árnyék!
S vörös fűrt-szőkőkút – szőlő-tűzijáték –
emelje a tányért!*

Messziről jövök

*Ijedt gyermek megint,
kezedbe tettem sorsomat.
Mebánja tán, ki rám legyint,
mebánja tán, ki elfogad.*

*Miféle tévelygés volt eddig,
mennyi csapda és szenvedés,
de bőriünk kígyóé, levedlik,
lelkünk ráncatlan, ölelni kész.*

*Mennyi rom, mindenhol mennyi rom,
milyen sötéten pereg ez a föld,
milyen régóta szeretlek nagyon, –
féregként rágott, pestisként gyötört.*

*Közel voltunk. Mindig milyen közel!
Épp ezért nagyon elérhetetlen.
Messziről jövök, koldusként jöttem el,
diderget tiz éve fuldokló szerelmem.*

*Vak nem vagyok. Tükröm volt elég.
Félelmet én nem ismerek.
De sírnék, ha ezt megértenéd,
szeretnél, hogy így szeresselek.*

Hideg

*olyan hideg lett mikor megértettem
nem szeretsz
szavak sem kellettek hozzá
csak a tér nőtt meg hirtelen közöttünk
és a kéznyújtás a végén
felért egy árulással*

*e hideg tükörben
szemedben
megpillantottam magam
egyedül voltam mint általában
mint akit könnyen elárulnak
és persze nevetséges is
mint mindazok akiket
el lehet árulni*

Sorskovácsok

II.

Képeslap színes fotója. Dús keblek, cipőfűző vékonyságú melltartó, lantalakú csipő, kidomborodó popsi, az Y-formájú, falatnyi nadrágocska vonalait épphogy sejteni. Ha valaki csak ránéz a képre, forróság önti el.

A takarékos öltözetű hölgy alatt képaláírás: „Néhol tél, néhol nyár. Ausztráliában most kezdődik a nyár, s vele együtt a legújabb fürdőruha-divat. Ezt a modellt viselje, ha meri'-nek nevezték el.”

Itt télen-nyáron forróság perzsel. S a meleg ellen nem vetközni, hanem öltözni kell. Négy, földbe süllyesztett kályha ontja a hőséget. A vasváz, hűlő lámpa tető alatt megszorul a levegő. A hodályszerű csarnok oldalfalain ajtónyi rések tátonganak. A huzat port kavár, az átizzadt ing az emberek hátára tapad. Aki a kályhák közelébe lép, és belenéz a fehéren izzó téglékbe, megtáborodik, arcul csapja a hőség.

A gázolaj kályhák tüzeit ventilátorok fújják a kemencékbe. A csipkés szélű, sziszegő lángok vörös koszorúként ölelik körül az olvasztó téglákat.

A pellerdi öntőműhelyben két ember dolgozik az olajkályhák mellett. A fiatalabb drótkötéssel, csörlő segítségével fölnyitja a kályha ajtaját, az idősebb hosszúnyelű kanállal a folyékony alumíniumba kavár. Lábukon lazán fűzött bakancs, kezükön vastag ujjú, lapátnyi műbőr kesztyű.

A szárítóba vezető rozsdás vasajtó fölött, olyan magasságban, amit nyújtózva sem lehet elérni, piszkosfehér fölirat: „A munka öröm.” Mellette két, olajföstékbe mártott tenyér vigyorog. Mind a tíz ujját meg tudom számolni.

– Mit jelent? – mutatok a falra pingált szavakra.

– Az? – nevet a fiatalabb férfi. – Az Öreget akarták cukkolni. A Gyerek írta föl.

Szócikk a *Pesti Hírlap Lexikonában* (1937) az alumínit és az alumínium- acél között:

„Alumínium, vegyjele Al, fajsúlya 2,7, 700–760° között olvad, ezüstfehér könnyű fém, tiszta bauxitból állítják elő elektrolízis útján. Kis fajsúlya, jó elektromos vezetőképesége és főként öntvényeinek jó szilárdsági tulajdonságai miatt sok hasznos szolgálatot tesz; edények, orvosi eszközök, autókalkatrészek, repülőgépek, léghajók készítésére használják.”

A szócikk terjedelme a lexikonban nyolc sor, és egy apró rajz kíséri.

Húsz évvel később, az 1959-ben megjelent *Új Magyar Lexikon* első kötete két teljes hasábot szentel a szónak. A szöveg részletesebb, pontosabb, s a lexikon a világ és a hazai alumíniumgyártás adatait két táblázatban közli.

Az alumínium „századunk féme”. Az emberiség a kő-, a bronz- és a vas-korszak után – a huszadik század közepén – belépett az alumíniumkorszakba. A fémek közül leggyakrabban az alumíniumból készített tárgyakat vesszük a kezünkbe.

Az idősebb férfi a hosszúnyelű kanállal lehalássza az izzó alumínium fő-

lét. A salakot a kályha mellett kupacba gyűjti. Később egy Y-forma, egyik végén két-, a másik végén egynyelű vasszerkezetet helyez a földre. Ahol a nyelek összeérnek, a szerkezet gyűrűvé öblösödik. A férfi üres grafittégelyt állít a gyűrűbe. Amikor a tégely hordozására alkalmas vasszerkezetet a két végénél a két férfi fölemeli, a szerkezet abroncsként veszi körül a tégelyt. Előbb azonban az idősebb férfi az ezüstfehér, folyékony alumíniummal telemeri a tégelyt. Egy merítés, egy öntés. Egy merítés, egy öntés.

– Akár sűrű telfölt kanalmazna lábosból lábosba – mondom szak-szerűtlenül.

– Valóban. Olyan, mint a tejföl. Fehér és sűrű. Csak nem úgy viselkedik – veti oda a szót.

A fiatalabb férfi fogpasztás tubusra emlékeztető tárgyat dob az alumíniummal teli tégelybe. A mozdulatra lobot vet az ezüstfehér folyadék.

– Úgy mondjuk: patron... Nem tudom, mi van benne – mondja. – Az alumíniumban levő szemcsés anyagot próbálja kihozni. Tisztítja, nemesíti a fém. Meg kivonja a mérges gázokat.

Az idősebb férfi a lyukacsos végű kanállal ismét a folyadékba nyúl, és lehalássza a salakot. Aztán megfogják a vasszerkezet két végét: az idősebb férfi a kétágú villával elől megy, a fiatalabb hátul egyensúlyoz.

Keresztülbolyognak egy másik, vasvázás, hullámpalával fődött, de az előzőnél nagyobb csarnokba. Száradó homokkupacokat, szétszedésre váró, gözölgő öntőformákat kerülgetnek. Aztán megállnak az új öntőformák fölött, az idősebb férfi megfordul, a kétágú vasvilla közé lép. Lassan az öntőnyílásba csorgatják a folyékony alumíniumot. Az öntés erejét, sebességét, a tégely dőlését kezükkel irányítják. Mire a következő forma kiöntésével végeznének, az előzőben már megdermed a fém.

Szómagyarázat a lexikonban:

„öntés: megolvasztott fém üreges formába öntésével megszabott alakú fémtárgyak előállításá”

„öntöde: öntvények gyártására szolgáló műhely”

„öntőforma: az öntvény alakját megszabó, homokból készült negatív minta”

„öntvény: fémekből öntéssel előállított munkadarab”

A szövetkezet pellérdi üzemében a négy kályha mellett öt öntő dolgozik. Munkájuk: reggel a kályhákat begyújtják, a grafittégelyeket összetört, nyers alumíniumtömbökkel megtöltik, figyelik a kályhák működését, az alumínium olvadását, ha a fém a kellő hőfokot eléri, a kályhákat „megcsapolják”, azaz a folyékony alumíniumot a hordozható, kisebb tégelyekbe merik, ezeket ketten-ketten a szomszédos csarnokba viszik, s ott a még mindig folyékony fém az öntőformákba lötytyintik. Két öntés között – ha van idejük – elszívnak egy cigarettát, vagy ha megérkezik a gázolajat szállító teherautó, a hordókat legurgatják, a tartályokat feltöltik, vagy ha halomba gyűlt a salak, kitalicskázzák az udvar végén a szemétdombra. Az öntők munkájához tartozik a szárító kezelése: a magok behordása, a szárító begyújtása, takarítása.

A munka nagyobb hozzáértést nem kíván, inkább testi erőt, a hőség tűrését, bátorságot, ügyességet. Csupán egyikük szakmunkás, az Öreg, négyen betanított munkások.

– Öten vagyunk öntők – mondja B. Lajos. – Van a Pali, a főöntő, csak most nem jut eszembe a neve, ő a brigádvezető. Azt nem tudom, hogy iskolája

van-e, de tizenöt-husz éve már ezt csinálja. Most szabadságon van. Pali után a J. Pista következik, ő is régen itt dolgozik, de most beteg. Aztán én volnék, aki legrégebben itt vagyok. A negyedik az az ember, akivel ma öntöttem. Csak egy hónapja van itt, a pucrájból jött át. Végül van a Gyerek, illetve nincs, mert bevonult katonának.

B. Lajos nagytestű, erős ember. Kék szeme, mackó termete, lassú, kifelé billenő, hajós járása van.

– Össze kell hangolódni, ez itt a legfontosabb. Csak úgy megy a munka, ha a két ember figyel egymásra. Az anyag előkészítésénél is, de különösen öntés közben.

– Honnét tudja, hogy mikor kell a tégelyekből kimerni a folyékony alumíniumot?

– A színéről... Az izzó alumíniumról plusz-mínusz tíz fok eltéréssel meg lehet állapítani, hány fokos. Ha a művezető megmérné, kiderülne, hogy igazam volt. Aki sokszor csinálta, meg tudja mondani. Persze van, aki hőmérőt használ.

A kék svájcisapkát leveszi a fejéről, ősz haját hátrasimítja. Fél szemét lassan összehunyorítja, mintha célzógömb mögül nézne rám.

– A szeme? Hogy bír belenézni a fehéren izzó tégelyekbe?

– Megszokja az ember...

– Nem kellene védőszemüveget hordania?

– Minek? Igaz, észrevettem, hogy romlik a látásom. De már gyerekkorom óta gyengébb a bal szemem... Olyan ez is, mint a védőruha. Adtak egyszer valami azbeszt csizmafélét, de beleizzadt a lábam. Csak rosszabb volt... Hivatalosan biztosan kellene hordani, de az alumínium nem olyan veszélyes. A réz rosszabb.

– Baleset nem történt még az öntődében?

– Előfordult. Egy köröm, kisebb égés, egy kartörés... Legföljebb egyszer egy évben. Néha kifröccsen az alumínium a hideg földre, és fölspriccel a plafonig.

Műszak után megvárom a fürdő ajtajában. Nem akarom elhinni, hogy közben nem borotválkoztam. Arcán a bőr friss, ruganyos és sima.

– Elég egy héten kétszer-háromszor lehúzni. Pengével szoktam. Tegnap délután borotválkoztam utoljára. Tudja, az ősz szakáll már nem nagyon látszik – mondja, és végigsimítja állát.

Keskeny gyalogúton, lucernatáblán keresztül ballagunk. A kerékpárt melletttem tolja. Hamar beérünk a házak közé. A falun átvezető műút két oldalán, a házak előtt apró, reszketeg mellű gömbakácok, gondozott virágágyások. Az utcában, ahová bekanyarodunk, poros az út, hiányzik az aszfalt, hiányoznak a virágok. A palával fődött, sátortetős kockaházak öreg, tornácos, falusi házakkal váltakoznak.

Dróthálós kapun lépünk be. A telek nagyobb részén konyhakert, az utca felől félbemaradt építkezés nyomai: egy jövőendő lakóház faragott vöröskő lábazata.

– Épülünk – mondja az öntő. – Csak kissé nagyra méreteztük a házat. Három szoba, konyha, fürdőszoba, mellékhelyiségek. Közben elfogyott a pénz. A megkezdett építkezés mögött apró épület.

– Két éve lakunk itt. A telket egy öreg házzal vettük meg, elbontottuk, s ami téglá kijött, abból húztuk föl ezt az épületet. Nyárikonyhának készült. De most itt lakunk.

Az öntő kitámasztja a ház ajtaját.

– Ügy látszik, nincs itthon senki – mondja.
A küszöbről apró konyhába lépünk.
– El kellett felezni az épületet – magyarázza B. Lajos. – Így lett konyha meg szoba.
– Háztáji?
– Nincs. Csak ez a háromszáznegyven négyszögöl házhely. Krumpli van benne, meg a kis kert.
– Szőlő?
– Az sincs.
– Allatok?
– Három süldő, néhány baromfi. Nem vagyunk mi parasztok – nevet. – Ügy vesszük a takarmányt.
Leülünk a viaszosvászonnal borított asztal mellé.
– Hogyan került Pellérdre? – kérdezem.
– Negyvenhárom éves vagyok, az ősz hajamról bizonyára nem gondolta. Mindegy. – Már ismerős a mozdulat, ahogy kezével végigsimítja haját, s fél-szemét összehúzza. Beszédében észreveszem a dunántúlitól elütő ízt, a megnyújtott i-ket, a gyakrabban ejtett ö-ket. – Debrecenben születtem. Szüleim tanyán éltek, cselédek voltak. Apám nem járt iskolába, önszorgalomból annyit tanult meg, hogy a nevét le tudta írni, el tudta olvasni. Később behúzódtak Debrecenbe, apám városi inségmunkás lett, ezért születtem Debrecenben. A legidősebb gyerek voltam, utánam még két húgom született. A háború után szüleim földet igényeltek. Tizenkét éves voltam, amikor mint telepesek átjöttünk Baranyába. Itt kaptunk lakást és kilenc hold földet, Illocskán, a jugoszláv határ mellett, Villány közelében. Amikor elvégeztem a nyolc osztályt, Ida-majorban, az állami gazdaságban dolgoztam. Tanulni szerettem volna, úgy éreztem, van hozzá tehetségem. Ott hallottam arról a pécsi iskoláról, amit ha elvégez valaki, érettségi bizonyítványt kap. Igazolás kellett, javasoltak. Nyolc hétig tartott a bentlakásos, előkészítő tanfolyam. Utána egy évig kellett volna tanulni az érettségi megszerzéséért. Gyöngye voltam, nem volt akaraterőm, nem állt mögém senki, se szülő, se más. A nyolc hét után megbokrosodtam, visszamentem a faluba. Megroppant bennem valami. Elmentem a kendergyárba, ott dolgoztam, amíg a gyárat föl nem számolták. Ezután egy évig a vízügyeseknél szolgáltam. Onnét a pellérdi halgazdasághoz kerültem. Megnősültem, s lakni is idejöttünk. A halgazdaság adott szolgálati lakást. Feleségem már akkor a szövetkezetnél dolgozott, később engem is odacsábított. Daraboló voltam a pucarájban. Meg a gátereceknél dolgoztam.
– Ügy hallottam, később ott hagyta a szövetkezetet – vetem közbe.
– A téeszhez pártoltam, rakodómunkásnak. Akkor már megvettük a ház-helyet, épülni akartunk. Azt gondoltam, az építkezéshez így könnyebben kapok fuvart, gépkocsit, ezt-azt.
– Aztán mégis visszajött az iparba. Miért?
– Az ember mindig tervez, erőlködik... Korábban is szerettem a pellérdi üzemben dolgozni. Aztán helyben van, nem kell utazgatni, csavarogni... De-cemberben lesz két éve, hogy az öntőműhelyben dolgozom.
– Azt hallottam, akkorát tud emelni, mint egy daru.
– Mint egy daru? Kicsit túlzás. Életemben mindig nehéz fizikai munkát végeztem. Talicskán két és fél mázsát eltolok, ameddig kell. Ennyi lehet az a súly, mert az alumínium alapanyagból egy tonnát négy fordulóval szoktam be-hordani... A kendergyárban áztatós voltam. Ott cifrább munkák akadtak.

– Hogyan telik el egy munkanapja?
– Láthatta. – Cigarettaival kínál, majd a dohányt megropogtatja, gyufát keres, rágyújt. Lassan, csöndesen beszél. – Ötkor kelek. A jószágot megetetem. Itthonról viszem a reggelit, ma szalonát, kenyeret, paprikát, paradicsomot tettem a táskába. A padláson van az éléskamra. Háromnegyed hatra az üzemben vagyok, átöltözöm, hatkor összejön a jónép, berakjuk a kályhákba az alapanyagot, aztán alágyújtunk. Egy délelőtt átlagosan hét-nyolc tégellyel öntünk az ötszázas kályhákba. Így mondjuk: ötszázások. Nem tudom, miért ez a nevük. Két öntés között negyven-negyvenöt perc telik el. Eleinte, amíg fölmelegszenek a kályhák, hosszabb az idő, később megrövidül. Egy ötszázas kályhából körülbelül ötször töltjük meg a kisebb tégelyeket. Ezeket nyolcvanasoknak hívjuk. A szám nem a litert jelölheti. Talán öt-hat literesek a tégelyek.

– Mennyi a havi keresete?
– Háromezerszáz, háromezerkétszáz.
– Van-e lógás az üzemben?
– Mit mondjak? – Mélyet szív a cigarettából, aztán lassan kifújja a füstöt. – Ahol emberek vannak, ott előfordul ilyesmi. Minden üzemben. Van, aki könnyebben veszi a dolgot.

– Az oka?
– Adódik az emberi természetből. Van olyan típus, aki megcsípi az ilyen alkalmat. De adódhat az üzem szervezetlenségéből is. Ha például nincs anyag. Itt, aki akar, dolgozhat.

– Azt mondják magáról, szófukar, hallgatag...
– Hát nem szoktam sokat beszélni, ez igaz. Nem azért, mert nem akarok. Tudja a fene, nincs témám... Nem vagyok beszédes.

– Rokonság?
– Sógorom él a faluban.
– Összejönnek néha?
– Hogy őszinte legyek: ők inkább eljönnek.
– Azt is mondták: „Ha iszik, lehet, hogy nem olyan hallgatag.”
– Akkor voltam utoljára a kocsmában, amikor búcsú volt. Vasárnap múlt két hete.

– Itt megtartják még a búcsút?
– Református vagyok. Csak a kocsmában voltam. A sátrakra nem vagyok kíváncsi.

– A bort vagy a sört szereti jobban?
– A sört. A bornak nemigen vagyok barátja. Reggelenként a pálinka esik jól. Itthon nem tartunk. A kocsmában iszom meg.

– Egy vágást látok az arcán. Csak nem párbajozott?
– Nem divat az már – nevet. Az ajkától a szeméig húzódik a forradás. – Balesetből származik.

– Milyen balesetből?
– Két munkatársammal voltam a kocsmában. Ittunk. A fiatalabb kolléga kicsivel többet is. Amikor kijöttünk a kocsmából, haza akartuk kísérni. Sötét volt a faluban, nem égtek a lámpák. A kocsmá mellett mindenféle lim-lomok hevertek a járdán. A kocsin mentünk. Közrefogtuk a fiút. Én mentem az út közepé felől. A gyerek nem volt egészen tökéletes. Volt egy kis bogara. Jött egy taxi, szóval egy személyautó, és ez a bogaras nekielőtt az autónak. Fölszakadt az arcom. Akkor nem így mondtam el. Nem voltunk haragosok. Nem akartam neki kellemetlenséget. Úgy adtam elő, hogy megbotlottam.

– „a raktár megfeneklett bárka, / az öntőműhely vasladik / s piros kisdedet álmodik / a vasöntő az ércformákba.” Hallotta már ezeket a sorokat?

– Nem. Pedig szép. Gondolom, költő írta, mert rímelnek a sorok.

A szobából mocogás hallatszik, majd lassan kinyílik az ajtó. Szép, fekete szemű, fekete hajú lány áll az ajtóban. Sűrűn pislog, zsebkendőjét az arcához szorítja.

– József Attila. Nem? – suttogja.

– Hát te itthon vagy? – lepődik meg a férfi. Majd hozzám fordul: – Reggel az anyjával bementek a fogászatra. – Ismét a lányhoz beszél: – Kihúzták a fogadat? – A lány bólint. – Anyu hol van? – kérdezi a férfi.

– Elment a fodrászhoz.

– A lányom – mondja az öntő. – Klári. Holnap lesz tizennyolc éves.

– Nem holnap. Ma vagyok – mosolyog a lány.

– Nem holnap? Elfelejtettem volna? Úgy is jó – mondja az apa.

– Isten éltesse – sietve közbeszólók.

– Három gimnáziumot végzett, aztán abbahagyta. Most a megyei kórházban dolgozik, ápolónő – magyarázza a férfi. – Úgy járt, mint én. Pedig ma még fontosabb az iskola, mint az én időmben. Magamról érzem, hogy kevés, amit tudok. Ha érvényesülni akar az életben, tanulnia kell. Amíg csak a fizikai munkára lesz ráutalva, soha nem fog előnyben részesülni – fejezi ki magát kissé körülmenyesen. – Ez az egyetlen lányunk van . . .

– Nincs elkényeztetve? – próbálkozom a közhellyel.

– Lehet, hogy anyu elkényezteti – mondja őszintén az öntő. – Olvasni szeret. Mindig a könyveket bújja . . .

Egy-kettőre közös ismerőst találunk. Julika nénihez, aki Klárit a pellérdi általános iskolában tanította, gyakran kilátogat a tanárnő papája, aki Pécsett él és költő. – Bárdosi Németh János, ugye? – A lány mondja ki előbb a nevét. – Szoktam a verseit az újságban olvasni . . . – Amikor megtudja, hogy könyveim jelentek meg nekem is, egy díszes albumot hoz ki a szobából, és megkér, írjak bele valamit. A születésnap csokoládéból is megkinál.

Megérkezik az öntő felesége. Szemüveges, szigorú arcú, hegyesorru asszony. – Nem engedem a kislányomat bántani – mondja, amikor meghallja, hogy miről beszélgetünk. – Leül a díványra a lánya mellé, átöleli a vállát. – Fáj? Nagyon fáj? Édes bogaram . . . – A feketehajú lány ide-oda jártatja szemét a szülein. – Látod, anyu nem felejtette el, hogy ma van a születésnapod – mondja az asszony, amikor meglátja a fölbontott csokoládésdobozt.

Az öntő egyre szótlanabbul szívja a cigarettát. Amit tőle kérdezek, arra is az asszony válaszol.

– Van takarékkönyvük?

– Ez kényes kérdés – mondja az asszony.

– Ha nekem nem is mondja meg, a kislány tudja?

– Klári mindent tud. Nincs előtte titok – feleli az asszony.

B. Lajosné 1971 óta dolgozik a szövetháztárnál, a héjsütőben. Ezernyolc-ezerkilencszáz forint a fizetése.

– A portások valami rezsőről meséltek . . .

– Az a rezsó a saját tulajdonom volt. Én vittem az üzembe, hogy kávé főzzünk rajt. De odajártak a portások is. A kutyának főzték az ételt. Folyton kiöltögtették. Nem takarították el. Sérrelmezték az asszonyok. Ezért nem adtuk oda a rezsót . . .

– Miért hívta a férjét a szövetháztárba?

– Mert így helyben van a munkahelye.

Kopognak. Csontos arcú, sovány férfi lép a konyhába. Fölül hiányoznak a fogai. Bizalmatlanul néz rám.

– A testvérem – mondja az asszony. – Ő is a szövetkezetben dolgozik. Kokillás.

– Testvére is az üzemben dolgozik?

– Sőt a nővérem lánya, meg annak a férje is.

– Nem értem... Ez a rokonok szövetkezete? A háromszázötven szövetkezeti tagból legalább százötven: rokon. Olyan jó itt a kereset?

– Nem a kereset. A közelség. Pellérden ez az egyetlen ipari üzem van.

– De nemcsak a pellérdiek között akad egyetlen családban két-három szövetkezeti tag – szólok közbe.

– Jobb az, ha a családtagok együtt vannak. Ha a munkába egyszerre mennek, egyszerre jönnek.

(A jelenséget az elnökhelyettesnek is szóvá teszem.)

– Nincs benne semmi különös. Speciális okai vannak. Mindenkinél más játszik szerepet. Minden esetet külön meg kellene vizsgálni – mondja D. Feri.

Nem nyugtat meg a válasza. Ha egy munkahelyen háromszázötven dolgozóból legalább százötven a rokon, annak általános okai lehetnek. Az állami vállalatokra, gyárakra tudomásom szerint nem jellemző ilyen mértékben, hogy férj és feleség, szülő és gyerek, testvér és testvér ugyanazon a munkahelyen dolgozzék. Mindenekelőtt a szövetkezeti munkaforma sajátosságaira gondolok. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben egészen természetes, hogy a családtagok ugyanannak a szövetkezetnek a tagjai. Ez a mezőgazdaságra jellemző társulási forma, úgy látszik, az ipari szövetkezetekben is jelentkezik. De a döntő okot, úgy érzem, B. L.-né mondta ki: „Jobb az, ha a családtagok együtt vannak.” A szövetkezeti tagok között láthatóan erősebb a család önvédelmi reakciója, mint azokban, akik állami vállalatoknál, nagyüzemekben, gyárakban dolgoznak. Itt az arányok, a munkahely mérete, létszáma még lehetővé teszi, hogy férj és feleség, szülő és gyerek szemmel tartsa egymást. Itt jobban megvalósulhat, hogy egyetlen ritmusra éljen, egyszerre keljen, egyszerre induljon munkába, együtt tartson szabadszombatot, tervezzen közös hétvégét a család. Ezeknél az embereknel a munkahely megválasztásában ez az ok a keresetnél, a munkahely közelségénél is fontosabb szerepet játszik.)

– Kilencen voltunk, nyolcan maradtunk testvérek – mondja B. Lajosné.

– Mi is az Alföldről kerültünk ide. Most már heten Pécsen és Pellérden lakunk.

Pellérd Pécestől délnyugatra az első település. Vasútállomása a harkányi vasútvonal felszámolása után megszűnt. A vonatokat sűrűn közlekedő távolsági autóbuszok pótolják. A falu ma sokkal szorosabban kötődik a városhoz, mint akkor, amikor erőlködő vicinális kapaszkodott föl a keresztespusztai dombokra.

– Már volt róla szó, hogy a falut Pécshez csatolják – folytatja az asszony.

– De a helyi tanács tiltakozott. Azt mondják, nagyobb kiadás lenne a községnek. De csak a parasztok nem akarják. Mi bevándoroltak vagyunk, nincs földünk, szőlőnk, állatokat nem tartunk. Akik eljárnak az üzemekbe, biztos örülnének neki...

B. Lajosné ösztönösen megérezett valami fontosat. A pellérdi öntőműhely a Pécsi Vasas Ipari Szövetkezet üzemegysége. A központ Pécsen működik. Ami adót a szövetkezet a pellérdi üzem után befizet, az a város bevételeit gyarapítja. Amivel a szövetkezet a Pellérden lakó dolgozói után a város költségvetéséhez

hozzájárul, abból Pécsen épül út, járda, csatornahálózat, óvoda, művelődési ház. Köztudott, hogy a dolgozók keresetük egy részét „boritékon kívüli” juttatás formájában kapják meg. Azt, ami a szövetkezet Pellérdén lakó dolgozóinak nincs bent a boritékjában, a városi infrastruktúra előnyeit, ők a legritkább esetben élvezik.

Érthető, ha a Pellérdén lakó ipari munkás azt szeretné, hogy a községet Pécshez csatolják. Érthető, ha a pellérdi téesz-paraszt, akit a városhoz tartozás például az állattartásban korlátozna, azt szeretné, hogy az általa befizetett adó a községben maradjon, és ne vigye el a város.

A városhoz tartozás a történelem folyamán mindig valamiféle előnyt jelentett.

A város mindig arra törekedett, hogy polgárai számát szorgalmas mesteremberekkel, ügyes iparosokkal gyarapítsa. De a város arra is ügyelt, hogy növekedését, a polgárok „fölvételét” különféle föltételekhez kösse.

1780 táján 1358 lakóépületet és 8922 lakost számoltak össze a városban.

Pécs szabad királyi városnak 1780-ban kiadott „különös törvényei, vagyis statutumai” – többek között – arról rendelkeznek, kivel gyarapítható a polgárok száma. A törvény a következő föltételekhez kötötte a polgárok fölvételét: Van-e a mesterségben elegendő gyakorlata? Tud-e adót fizetni? El tudja-e családját tartani? A törvény fölvilágosult szellemét dicséri, hogy a polgári rangot – már 1780-ban – „nemzetiségi tekintet nélkül” bárki elnyerhette.

A Statutum tizenhetedik pontja mindezt – némileg cirkalmasabban megfogalmazva – ekképpen adja elő:

„Minthogy több hasznos, és mesterségekben elegendőképpen gyakorlott, és a közönséges szolgálatokra alkalmas embereknek felvétele a város gyarapítására tárgyalna (azaz: szolgálna), arra való nézve ezzel meg rendeltetik, hogy a Városi Tanács félre tévén minden nemzetségbeli tekintetet, a fel veendő Polgárnak tulajdonságait jól megvizsgálja, és fontolóra vegye, ha a Polgárságba béveendő a mesterségében elegendő gyakorlást tett-e legyen? a dologra alkalmas, és így a Királynak, és a Közönségnek a terheknek viselésében hasznos leendő? magának pedig elegendő élelmet szerezhet-e? Az ollyasok pedig, a kik felül azt véli, hogy sem hasznot hajtani, sem pedig magoknak élelmet annak módja szerént szerezni nem fognak, fel ne vegyen.”

(Folytatjuk)

A titok

*Mindig féltem az odaadástól
– mindent, csak ne önmagam! –
hogy majd lábam oly ritmusra táncol,
mely fülemnek ellenére van,*

*és hogy föllázad nyitott szememben
a látvány és torkomban a szó –
féltem: ismeretlen égitesten
védőburkában az utazó.*

*Játékos, ki szökik a ruletthez,
zsetont vesz, de nem játszik vele:
nem a vesztes ijesztett – a vesztes
zűrzavaros szerepe.*

*Kutamról egy követ elmozdított
lehelletével önkéntelen,
Maga műve: sejtem már a titkot:
amit vesztek, azt nyerem.*

Ünnep után

1.

*Ha azt mondanák: a fájdalmat,
e sózsákot letehetem,
de csak ha emlékét is annak,
hogy együtt volt velem:
én nem áldoznék fel egyetlen
gödrös mosolyt, mellrezenést
csak azért, hogy már ne érezzem
mellemben forogni a kést.*

2.

*Legyen a fájdalom is játék,
mert csak az számít, ami volt,
és roncsolva sem szabdalják szét
új pengék a régi mosolyt.
Ez süt még minden pórusomban,
mire elfogy, kiürülök,
s ettől nem fáj, hogy fájdalom van
szabódó rostjaim között.*

3.

Igaz álarcban ál-pojáca,
 megyek, mintha magam előtt,
 nem vagyok jó a megváltásra,
 egy makacs út talpamra nőtt.
 Jobbra és balra mennyi lábnyom,
 mely lábnyomomtól elvezet.
 Erlelődik kényszer-magányom,
 amely már nem kell senkinek.

4.

De ő még segíthetett volna
 pusztán azzal, hogy nem segít,
 csak önmagát váltja valóra,
 csak mellettem van, létezik.
 Lehetett volna ő a Másik,
 ki másletével igazol,
 miközben magának virágzik,
 mint nyári, vadonnőtt bokor.

BOTÁR ATTILA

Hajópénztár

(szemrésből,
 szemrései mögül
 odapörköl a részleteknek)
 tűzta-láva, egy arc: himlőhelyes,
 lábtól vitorlaárnyék
 s azok a keserű illatok
 az alagútból kibukva,
 vörös és sárga és kék zászlók
 szerte a láthatáron
 s az ingó ostromlott kövek
 s gyereksírásnyira: a kölyökkor,
 s a zápor-utáni-sárga
 lehajtott fejű napraforgók:
 ifjúság: ifjúsága,
 de mintha vízen járna:
 ott is van
 s itt is:
 deszkapad, paraszti virágok
 imbolyognak
 (vadul figyel)

mozdony tutul föl éveket,
 szemréshez futó árkok:
 fegyenc-arc
 bocsánat!
 egyenmosoly
 pillantás riadó-startja
 rücskös elmálló részletek
 (most odapörkölt)
 nádégés füstjéből keserű korty
 s a puliszka-gőzből édes
 aprópénz csörög
 föl szedte a horgonyt a Hold
 ... TILOS ÉS VESZÉLYES!
 világeleji zománc
 mikor látta először?
 akkor?
 vagy akkor?
 ... a diófára mászni?
 ... pelyvát csipkedni szoknyáról-blúzról?
 s a toroktűz perzselte tarkók?
 s a padlás: gabona-prizmák
 helyén sokkos piciny csírák?
 s az aláaknázott szerelmek?
 (lomposan előre-csoszog
 a sorban)
 más martaléka: szitává
 nézett részletek, már
 könyökölné a víz párkányán
 forgatja életét
 s akár leélte volna:
 az egészen átlát
 (jegyet vált
 most került csak sorra)

Motyogás

A kilincs.
 A kulcsra éhes zár.
 A lerugdalt fal.
 Az újság, a zsír, a kenyér.
 Az ablakon túli platánfa.
 Minden a helyén.
 A négy égtáj még összecsomózva.
 A vonattüty is beáll.
 Öt óra húsz.
 Kinek az életére ébred
 ökölbe-szorult testem?

CZÓBEL BÉLA KÉT FESTMÉNYE

Czóbel Béla fauve-korszakát két festmény képviseli a pécsi Modern Magyar Képtárban: a *Nyergesújfalui udvar* és a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum tulajdonát képező *Két fiúakt*, amely kölcsönképpen került ide, hogy Czóbel jelentőségét és szerepét a Nyolcak festőcsoport szemléletének és kifejezőmódjának alakulásában a kiállítás meggyőzőbben érzékeltesse.

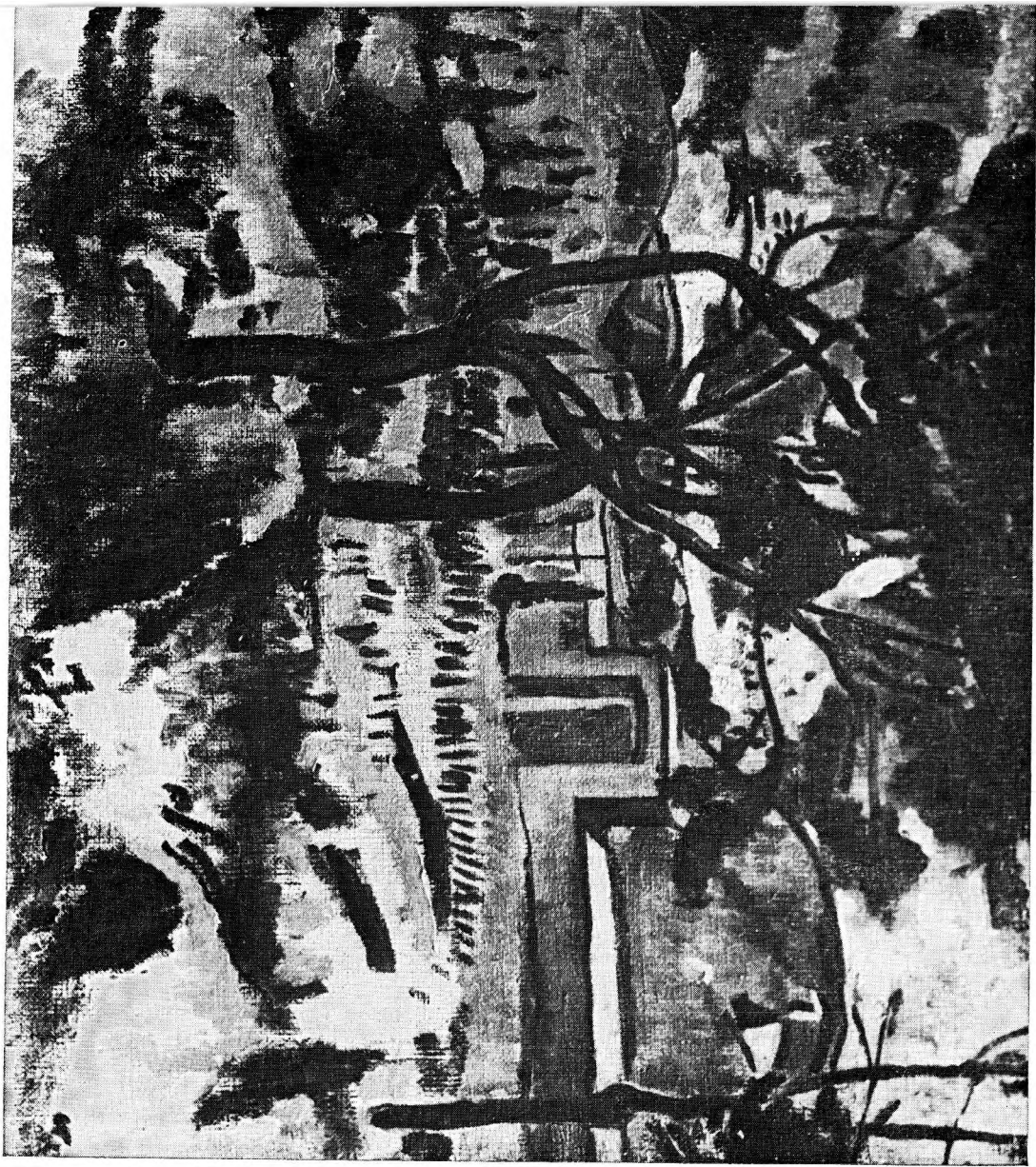
Mindkét festmény a Nyolcak csoportjának megszerveződése (1909) előtt keletkezett, s szerepük lehetett a fiatal magyar festők orientálásában. A merész színkezelés, tüzes színárnyalatok, a kifejezés felerősítése azok a jellemzők, amelyek Czóbelt ekkor a párizsi fauve-ok társává tették. A nyers színhasználatra épülő új kifejezőmód Czóbelnek már ezt megelőzően azokon a képein is megjelent, amelyeket 1905-ben Párizsban a Függetlenek Szalonjának (Salon des Independants) őszi tárlatán állított ki, Matisse, Derain, Vlaminck, Braque „őserejű, barbár szépségektől” átitatott műveinek társaságában, amelyekre a „traktálás vehemenciájától” megdöbben és felháborodott kritikuskok a „vad”, „fauve” gúnynevet ragasztották.

Ismeretes, hogy a picassói életkort megért mester (1883–1976) munkássága több mint fél évszázadon át fonódott össze a modern festészet történetével, mégis különösen pályakezdésével szőtt bele döntően a magyar festészet fejlődésébe. Hiszen Nagybányára ő vitte 1906 nyarán Párizs levegőjét, a fauve bátorság példáit, híradására egyre többen vágtak neki a párizsi „felfedező útnak”. A nagybányai művésztelepen bemutatott párizsi festményeinek hatására szerveződött a fiataloknak a nagybányai festői hagyománytól elforduló, „neos” mozgalma. Nagybányán bemutatott párizsi arcképei, csendéletei, aktos kompozíciói soráról Réti István így vélekedett: „Plakátszerű festmények, vastag, színes körvonalak közé határolt, élénk poinilizált színfoltokkal, a figurális részek rajzában sok jellemző erővel. A természettanulmánnyal beidegzett valóságsemlélet kényszerű nyomait még nem irtotta ki belőlük egészen a stilizálás.” (Réti István: A nagybányai művésztelep, Bp. 1954. 69. old.) Dévényi Iván Czóbelről írt tanulmánya (Jelenkor 1963/2.) említi, hogy Czóbel ekkor már bizonyos tekintélyt élvezett társai előtt, hiszen az új irányok elleni kritikusi kirohanások „Czóbelt is ott említik Braque, Van Gogh és Derain között, az akkori festők élvonalában”.

Czóbel életművében éppúgy, mint a modern magyar festészet történetében érdekes és értékes periódus a Nyolcak szereplésével a fauve-okkal való közös szereplés, 1907-es önálló, párizsi kiállítása, mozgósító szerepe és példája a Nyolcak csoportjának létrejöttében – amelyhez ugyan csupán a csoport indulásakor fűzi szorosabb kapcsolat – mégis „az ő személyén át kötődik elsődlegesen a modern magyar festészet e csoportosulása a korszak leghaladóbb európai törekvéseihez.”

A magyar avantgarde e csoportjában Czóbel ösztönző szerepe és részvétele ismert, de sajnálatosan kevés művel dokumentált. „Képe is alig ismeretes ebből az időből. 1914-ig legnagyobb részt Franciaországban dolgozott, s képeit a háború alatt, mint ellenséges tulajdont a franciák elkobozták.” (Pataky Dénes, Művészet, 1962/10). Ezért is tarthat különös érdeklődésre számot elemzendő két festményünk, mert Czóbel pályakezdésével és a Nyolcak fellépése körüli időszakával foglalkozó művek nem említik (Philipp Clariss: Czóbel Béla fiataalkori képei. Magyar Nemzeti Galéria Közleményei 1963.; Passuth Krisztina: A Nyolcak festészete, 1967.), s Czóbel hét évtizedes művészi pályafutását bemutató kiállításon (Műcsarnok, Bp. 1971.) sem szerepeltek.

Sajnálatos, hogy egyik képen sem tűntette fel a festő a készítés évét, s csak szóbeli közlés utal arra, hogy a Nyergesújfalui udvar szerepelt a Könyves Kálmán Szalon

1909-es Új képek című kiállításán, amely a Nyolcak első bemutatkozása volt. Itt Czóbel egy tájképet és két csendéletet állított ki.

A Nyergesújfalui udvar című képet a Janus Pannonius Múzeum 1962-ben vásárolta dr. Németh Antaltól, a budapesti Nemzeti Színház egykori rendezőjétől. Feltehetően az ő szóbeli tájékoztatásán alapult Romváry Ferenc azon közlése (JPM Évkönyv, 1967. Új szerzemények 1.), miszerint „a festmény szerepelt a Nyolcak korabeli kiállításán”. Az 1911 áprilisában a Nemzeti Szalonban a Nyolcak második kiállításán már csupán nevével szerepelt Czóbel (a katalógus címlapján), mert ekkor már ismét Párizsban tartózkodott, sőt a Nyolcak harmadik (1912) kiállításáról is hiányzott. Keletkezési évét tekintve a Nyergesújfalui udvar szerepelhetett volna ugyan már a Nyolcak első kiállításán, de nem valószínű, hogy a tájkép megnevezés mögött ez a kép rejtőzött. Németh Antal a festmény korábbi tulajdonosától szerezte ezt az értesülést, hiszen életkorát figyelembe véve (szül.: 1903–) valószínűtlen, hogy a képet keletkezéséhez közeli időszakban vásárolta.

A festményt a múzeum először Udvar címen leltározta, s csak később, talán a festőtől származó adat alapján pontosították Nyergesújfalui udvarra a címét. A kép négyzethez közelítő formájú (72×80 cm méretű) vászonra festett olajkép, amit a mester a jobb alsó sarokban aláírásával hitelesített.

A festményen kevés olyan tárgyi részlet látható, amely azonosítását, konkrét tájhoz kötését megkönnyítené. Életrajzi adatok valószínűsítik inkább témáját, s a szakirodalomban Czóbelre és Kernstok Károlyra, a Nyolcak vezérére vonatkozó életrajzi adatok egyeztetésével kísérelhetjük meg a kép meghatározását és datálását.

Czóbel 1903-ban ismerte meg Kernstok Károlyt, akit később, itthon tartózkodása idején nyaranta nyergesújfalui házukban is meglátogatott, különösen azután, hogy 1905-ben Kernstokék Nyergesújfalun tágasabb lakásba költöztek, ahol baráti szívesseggel látták vendégül az oda látogató művészeket. A Czóbel e periódusát tárgyaló tanulmányok (Dévényi, Genthon, Philippe, Kállai, Körmendi) mind kitérnek a nyergesújfalui ház szellemi körének rajzára. „Az a kör, amely a művészi – és egyben társadalomformáló – harcot elindítja, Nyergesújfalun szerveződik Kernstok Károly körül. Ide járnak le hozzá Márfy Ödön, Czóbel Béla, Vedres Márk, és Ady.” (Passuth: A Nyolcak festészete 67. old.)

Jórészt Czóbel hatásának tulajdoníthatjuk, hogy Kernstok 1906 őszén Párizsba utazott az Őszi Szalon kiállításán való szereplés reményében, valamint Matisse, Braque, Derain, munkáinak megtekintésére. Czóbel és Kernstok barátsága a következő években mélyült el, Czóbel 1907 nyarát Nyergesújfalun töltötte, ahová 1908-ban is visszatért. E hosszabb tartózkodás, a véleménycsere mindkettőjük számára termékeny időszak, erről vall mindennél nyilvánvalóbban Kernstoknak Czóbel Béláról 1907 nyarán festett képe (Passuth Krisztinánál helytelen a kép 1906-os datálása), amely stílusában a fauve-ok merészebb színparosításával, folthatásra építettségével Kernstok párizsi tanulmányútjának eredményességét bizonyítja, s az érett festő stílusváltásának, legjobb korszakába forduló munkásságának határköve. Hogy Czóbel számára mit jelentett a nyergesújfalui környezet, a Duna-kanyar lankás, változatos vidéke, amely Párizsból minden évben visszahúzza a Duna mellé – később Szentendrre – az ebből a festményből már sejthető.

Amennyiben Nyergesújfalu a színhely, s ahogy a festés módja is indokolja, a kép 1907-ben készülhetett. Hazai élményből és hagyományból fakadhatott a színeknek ez a mély tüze, a Két fiúakt c. kép színeinél valószínűsőbb, konkrétabb jellege, s a szerkesztő fegyelem rejtettebb volta, viszonylagos háttérbe szorulása. A Két fiúakt összefogottabban, elvontabban festett, „franciásabb” mű. Talán éppen e jellegének köszönhet, hogy Rippl-Rónai Ödön gyűjteményébe került („Rippl-Rónai Ödön gyűjteményében található gazdag Czigány Dezső anyag és a fiatalkori Czóbel kép a kaposvári művészeti szakértők Nyolcak iránti intenzív érdeklődését jelzik.” Szabó Júlia: Kaposvár és a XX. századi magyar képzőművészet 1902–1927, Művészet 1975/10.) A Nyergesújfalui udvarnál a konkrét tájélmény és időpont atmoszférája erősebben jut érvényre.

Czöbel mindvégig megőrizte a nagybányai festőknek azt az elvét, hogy a látási élményből kell kiindulni.

A Nyergesújfalui udvar című képen erős napfényt érzékeltetnek az udvar élénk rózsaszín, lila, sárga színfoltjai, – a lomb és árnyéka különféle árnyalatú és értékű zöldek foltjaiból épül fel, amelyek nem határolódnak el egymástól élesen, kontúrokkal sem konkretizáltak, a színek világítási értéke (valeur-je) a tér és tömeghatás illúziójának eszközei. Az 1906-ból ismert képeivel rokon abban a tekintetben, hogy helyenként a festék igen vékony rétegben van felrakva, a fedetlen vászon is ki villan, többnyire ez képez laza, áttetsző „határt”, szinte „negatív” kontúrját adja a szabálytalan foltoknak. A növények laza foltjai között a fák törzse, ágai a háttér dombvonulatának ívei inkább ritmizáló szerepű festéksávok, semmint a fauve-oknál megszokott, erőteljes vonalaként, a kompozíció dekoratív szerkezeti elemeiként használtak. Az árnyék pásztázta előtértől a dombvonulat képezte háttérrel a homloksíkkal párhuzamos helyzetű, a képbe jobb oldalról benyúló, kiemelkedő kapuval megszakított, vastag téglafal választja el, amely a bal oldali fák vonalában megszűnik, vagy a kép mélyébe fordul. Ez a fal az egyetlen szigorú, kontúros forma a képen, egyúttal a legfőbb tárgyi utalás a helyszínre, – a jobb oldali meredek domb oldalában meghúzódó építményen kívül. A fának a kép-átlóval párhuzamos elrendezése, amelynek irányát a kapu és a fal metsződő vonala folytatja, valamint a kép baloldalán a távolsággal csökkenő méretű, szőlőtőkékre emlékeztető foltok – a perspektíva szabályai értelmében keltenek térillúziót. Ennek mond ellent az egész képfelületen a színek egyenletes intenzitása. A színek izzását a komplementer színhasználat fokozza. A tömör, a nagybányaiakra jellemző „zsíros” színek, a komplementer-színhasználatból fakadó feszültség, a néptelen táj, a rövid árnyékok a nyári délnak fülledtségét, telített atmoszféráját adják, nyomasztó vagy drámai jelleg nélkül. A tájnak olyan belső átéléséről és értéséről van itt szó, amelyet nagybányai festők etikája követelt meg, s amely az érzéki szemlélet konkrétságához és a természethez való kötődés sajátosan magyar hagyományából fakad. A formák foltszerű megjelenítésével a festői ábrázolásban a felszabadultság, spontaneitás jut jobban érvényre, s kevésbé észrevehetővé teszi a szerkesztő mozzanatot.

A két fiúakt egyértelműbben példázza a fauve-ok stílusának jellemzőit. Fekvő téglalap formájú, (67×97 cm méretű) kartonra ragasztott, vászonra festett olajkép, jobb felső sarkában későbbi eredetű, ceruzával írt jelzés látható. A festmény középtengelyében sérült. Kékek, zöldek és rózsaszínes lilák határozzák meg színvilágát. Czöbel itt széles kontúrokkal jelenítette meg a tájat: kétoldalt kék fatörzsek képezik a festmény függőleges erővonalait, amelyet a háttér dombvonulatának enyhe ívei és útjainak vízszintesei egyensúlyoznak. A táj elvont, szinte erővonal-szerkezetre egyszerűsített. Ez azonban nem spekulatív, merev geometrikus rendszerbe kényszerítése a motívumoknak. A festő mindent a színnel mond el: ezzel érzékeltet teret, formát, érzelmet. A fának támaszkodó, valamint a kép jobb oldalán a nézőnek háttal guggoló fiúalak kissé stilizált, általánosított emberképek, a testtartás és arány meghatározottságában, amelyet az erős kontúrok közvetítenek. Testükön a táj színeinek erősebb árnyalatai térnek viszsza. A festő eltér a látvány színeitől. A kép törvényszerűségei, illetve a művész kifejező szándéka szerint szükséges színhasználat és ábrázolás emeli ki a növényektesteknek a tájjal egylényegű üdeségét és sajátos disszonanciáját. A szubjektív közlés fontossága és az ábrázolttal kapcsolatos érzelmi viszony kifejezése a színvilágot önkényesre és eredetire hangolta. A színhasználatot kiváltott érzelmi hatás azonban csak kíséző motívum marad a dolgok rendjére, szerkezetére ügyelő, az alkotás, az újjáteremtés mozzanatát hangsúlyozó festői magatartásnak. A francia fauve-ok képein a tiszta alapszínek (piros, kék, sárga) nagyobb szerepet kapnak a közlésben. E jegyek alapján 1907–előbbre tehetjük a kép keletkezési évét, s tarthatjuk a festő párizsi időszakából származó alkotásnak.

E két festmény ízelítőt ad abból, hogy milyen jellegű festmények voltak azok, amelyek a század első évtizedében túlléptek a hagyományokon: az impresszionizmus szenvtelenségén, s az optikai tényeket analízáló és leíró módszerén, a nagybányaiak bensőséges artisztikumán, valamint szakítottak a recessziós nosztalgiákkal is. Éppen a szerkesztő mozzanata az, amely majd még nagyobb szerepet kap a Nyolcak festő törekvésé-

ben, Czóbel e képei is érzékeltetik azt a felszabadító hatást és kezdeményezést, amely hozzájárult, hogy a polgári radikális eszmékkel szimpatizáló festőcsoport, a Nyolcak festői a valósághoz való viszonyukban a természethez fűződő közvetlen szálakat elszakítsák, s mind inkább a gondolati értékekre, az összefüggések kutatására, az alkotás mozzanataira összpontosítsanak, s a képi rend megfogalmazását a társadalom új rendje megépítését előlegező tevékenységként műveljék.

ARADI NÓRA

MŰVÉSZETSZEMLELET ÉS KRITIKUSI HITEL

Rózsa Gyula: Négy portré

Az előszóként írt „Kölcsönvett expozíció” és az utószó szerepét betöltő „Appendix” adja meg a lehető legszűkebbre fogott, de minden lényeges tudnivalóról tájékoztató magyarázatot: hogyan született a kötet. A recenzenst itt és most nem az érdekli elsősorban, hogy milyenek önmagukban, önálló írásként a Kokas Ignácra, Varga Imréről, Vigh Tamásról és Kondor Béláról 1972–1974 között megjelent, itt kötetbe foglalt (s az eredeti közléshez képest csak a legindokoltabb adatokkal kiegészített) tanulmányok. Inkább azt keresem – s ha ez a közelítés szubjektív szempontnak tűnik: válság – milyen összkép bontakozik ki néhány év távlatából arról a művészetszemléletről, amelyet legnagyobb példányszámú napilapunk, a Népszabadság munkatársa, Rózsa Gyula képvisel. Számolva persze azzal, hogy e folyóirat-tanulmányokhoz a napilapkritikus is másképpen „készült fel”, szót értve a művészekkel, történetileg-filológiai járva körül a témát. Ez azonban nemcsak az írásként adódó műfaji különbséget vont maga után, hanem – a tanulmányíráshoz szükséges munkamódszer nyomán – a józanabb, mérlegelőbb ítélet megfogalmazását, a nagyobb, vagy – pontosabban szólva – érzékelhetőbb kritikusi felelősséget.

A kötetből és magyarázatából kiderül, s ezt a szerzővel való személyes beszélgetés is tisztázta, hogy egy elkezdett tanulmánysorozat első négy, már megjelent munkájának közzétételéről van szó, s ez eleve kizárja olyan szerzői szelekció feltételezését, miszerint Rózsa Gyula ezt a négy alkotót, és csakis ezt a négyet tartaná elmélyült elemzésre méltónak. Hangsúlyozza viszont annak a feltételezését, hogy ezt a négyet igen fontosnak itéli. A válogatás indítása jogos, a sorrendiség ezen belül a tanulmányok megjelenésének időpontját jelzi csupán, nem más vagy többet. A kérdés ezek után az: hogyan körvonalazható Rózsa Gyulának a művészetben való tájékozódási igénye (ha nem lenne annyira elcsépelet szó, azt írnam: elvárása), mi derül ki a napi kritikáiban sokszor hadakozó, néha zsurnalisztikai ötlet nyomán sodródó szerző elmélyültebb, kontrolláltabb szemlélődéséből, ebből a különös műfajú, publicisztikai indíttatású és lendületű, magas etikai-esztétikai mércét vállaló könyvből.

Szokatlanul, külsőséggel kezdem: a többszám első személy használatával. Néha meghökken az olvasó, amikor ily módon szerző esetleges személyes véleményét általános szakmai véleményként megfogalmazva olvassa, és néha meglepődik a bátorságon, ahogyan a többszám első személy – nemcsak írói szóhasználatként – a művészetpolitika pozitívumainak és melléfogásainak a vállalását is jelzi, olyan korszakok távlatában

is, amikor Rózsa Gyula talán még egyetemi hallgató sem volt. Ez a minden öngazolás-mentes és nagyonis önkritikus, a saját ítéleteit és az általa vállalt eszmék-eszmények képviselőinek ítéleteit is magáénak érző, mérlegre tevő önismeret igazán nem tartozik szakmánk általános magatartásbeli vonásai közé. Mindvégig növeli az olvasmány izgalmasságát és ösztönöz a szerzővel való további vitatkozásra.

Ez a „további” jelző részéről teljesen személyes jellegű. Eddig is vitatkoztunk, többnyire szóban, néha írásban is. És hadd folytassam most írásban a vitát, túllépve a kötetben közölt írásokon. Rózsa Gyula Népszabadság-beli kritikája Vigh Tamás 1977-es tihanyi kiállításáról, amely mögött kétségkívül ott áll szerző által leírtan-tudottan az itt közölt tanulmány, teljesen meggyőző lelkesedéséről, de jóval kevésbé annak indokairól. A kötetben olvasható Vigh-tanulmányból világosan kitetszik, hol, miben látja Rózsa Gyula a szobrász azon sajátosságait, művészetének azokat az elemeit, amelyek Vigh Tamás szobrászatát a mai nemzetközi szocialista művészet kiemelkedő oeuvre-jei közé emelik. A későbbi cikk viszont tudottként tételezi fel ezt az elemzést és adós marad a magyarázattal, ezt pedig nem pótolja a lelkesedés.

Igaz, itt már magam sértem meg a recenzensi etikát, amikor későbbi, nem pedig korábbi írásokkal konfrontálom a tanulmányokat. De, mint hangsúlyoztam, nem tudom a kritikus Rózsa Gyulát különválasztani a kötet szerző Rózsa Gyulától, és erre éppen az hatalmaz fel, hogy maga Rózsa Gyula sem húz választóvonalat aközé, amit egyéni és amit kollektív felelősségként vállal.

A kötet legimponálóbb vonásai közé tartozik a nagyonis eltérő művészegyeniségek mindegyikénél a művészpálya relatív autonómiájának kibontása és ennek alapján a következtetésekre (mégpedig igazolódott következtetésekre) is feljogosító belső logika felvázolása, akár úgy, mint a legutolsó (és legérettebb) Kondor-tanulmányban a bont-hatatlan életmű belső folyamatát kutató oknyomozás, Vigh Tamás pályáján a hagyományok egyik fajtájából kibontakozó totalitás, Varga Imre útjának másképpen induló folyamata után a meg nem ismételhető ötletek gazdag sorozata, Kokas Ignác egyre indulatosabb elmélyedése egy részleges totalításban. Így áll össze körkép művészetünk jellemző értékeiről, olyan minőségekről (a szó filozófiai és mesterségbeli jelentése szerint alkalmazva e fogalmat), amelyek eredményükkel és kérdésükkel, megoldott és fel nem oldott ellentmondásosságukban a szocialista társadalom művészetének új magatartás-variánsait jellemzik.

Lehet, hogy a tanulmányok újbóli és összefüggő olvasásának, a kiegészítő képválogatásnak tulajdonítható, hogy a kötetben világosabban bontakozik ki Rózsa Gyula kritikus magtartása, mint alkalmanként és szétszórta olvasott írásai nyomán. Világosabb az, hogy mit ért realizmuson és naturalizmuson, szocialista elkötelezettségen és általános humanizmuson, s a kötet mindennek érdekében szóló kombattáns mű. Lehet, illetve remélhető, hogy évtizednyi idő múlva már inkább okos forrásként vesszük majd kézbe a kötetet, de ma még kulcsfontosságú írás a kortárs magyar művészet megismeréséhez. A tanulmányok felépítése, fordulatossága, szerkezetük ötletessége talán szóvá sem teendő a publicista-közíró Rózsa Gyula könyvéről szólván, mégis szükséges, és pedig nemcsak azért, mert a szerző egyik vonzó sajátossága, hanem azért az önkontrolért is, ahogyan e tanulmányokban konfrontálni tudta a mai művészettörténeti valósággal és realitással az ő szubjektív véleményét és vonzalmát, ahogyan személyes hangon szólni tudott általános törvényszerűségekről és a művészet relatív öntörvényűségéről, öngazolás nélkül állítva ki igazolást kritikus hiteléről. (*Képzőművészeti Alap Kiadó-vállalata, 1977.*)

Pasztorál

*Csordapásztor, hűn terelgesd
csillagodat, jól melengess,
jászlád árnyán úgy dalolhass,
táncod járja künn az ordas,
viharlámpád fényt lóbázzon,
lélek bizton éjszakázzon,
ne engedd, hogy csillagcsodád
rommá löje kalóz naszád,
tilalmazd, hogy tűzpárbajjal
tüntessen a téli hajnal,
s incifinci incidensnek
túszt zsaroljon légi herceg,
csillagnyelű ostoroddal,
kosszarvu pásztorbotoddal
tagy orrára koppints, kérlek,
adj nevet a reménységnek,
elrendelést földnek, égnek,
bethlehemí sötétségnek.*

Üttető

*Késik az öt ütés, anyám a széken
áll a csúcsíves szerkezet előtt,
arany kulcsa felcsilingel kezében,
őrt áll a virradat tornya előtt.*

*Külön a járó-ingát s az ütőt,
a rugókat ropogtatva csavarja,
helyreüti a kizökkent időt,
a hajnal előtt sose tétovázva.*

*A mutatót is tovahajtja, mint a
gyerek diafilmjét, az éjszakás
veszteglést unja, az izgatja, kint a*

*reggel, a mondhatatlan folytatás.
Idő, nem játszhatod ki, vájtfülű
ébersége pontosabb óramű.*

Apám

Fűszálak periszkópjain
apám a földből kifigyel,
kémli az eget: küld-e új
esőt, szemléli a határt:
nő-e a búza, szólogatja
Tejúton csatangoló lovait,
a szétgurult kerekeket
visszailleszti a szekérbe,
hív engem, kölyköt, feltesz a
bakra, indulunk tütyörészve, várnak
csillagvirágos kék mezők.

Még rejtezik

Csupasz idegvégződéseivel
tapogatózik a fényben a fa
Rügye még rejtezik
Hallgat aranycip-torkú madara
de már ágaskodik figyel

Gyökerek hajszálcsovéin
a vajúdás izgalma lüktet
kitöltve hiányérzetét
Dudorai fájón feszülnek
várandós anya melleként

Csupa vágyakozás csupa bomlani-
készülő jövő idő ez a fa
Kéregrepesztő fagy dühe után
helyettünk mondja ki
amire egyikünknek sincs szava

Kert

A kapor sárga ejtő-
ernyője földet ért.
Tökvirág trombitái
harsognak térzenét.

Tízágú koronáját
billegteti a mák,
tokjában szélütemre
ringatja sok fiát.

Lusta hullő: uborka
nyújtózik élvezet.
A bab magot lövöldöz,
céloz egy felleget.

Tömzsi bokor kotyog,
kőtojáson lapul.
Mire kikölti, este lesz,
a kertre csönd borul.

JÓZSEF ATTILA ÚTJAIN

1.

„Mert ez itt egy divatos nyári fürdő.”

Balatonszárszó a harmincas évek második felében csak mérsékeltén volt „divatos nyári fürdő”. Inkább a déli part másodrendű helyei közé tartozott. Messze elmaradt a lármás és valóban divatos Siófok, a szomszédos, halk, előkelő Földvár, az ugyancsak szomszédos, szerényebben és patriarchálisabban disztíngvált Szemes, vagy valamivel lejjebb a kissé szűkebb pénzűek által fölkapott, sekély vizével, arany homokjával gyerekeknek kiválóan alkalmas, hosszan elnyúló Lelle mögött.

A síneken túl, a strand előtt a tóparti parknak még nyoma sem volt; a víz meg olvadáskor a jég öböllé faragta ott a partot, nád nőtt és estefelé rengeteg béka kurutytyolt benne; ezt az öblöt töltötték föl nem is olyan régen, ennek a helyén áll ma a park virágaival, padjaival, sárga kavicsos útjaival és a kikövezett partszakasszal, ahonnet szinte az egész tavat belátni. Ha a vízzel szemközt állunk, ma jobbra a földvári, balra az öszödi határig villa villa mellett, üdülő üdülő mellett sorakozik. Jobbra az erdőcskéig, ahol nyaranta az úttörőcsapatok táboroznak, balra a kis csatornáig („metszésig”), melyen túl a kemping tanyázik, aszfaltozott út húzódik; autók rohagnak rajta, és lassan pusztulnak mentében a benzingőztől a fák.

Ez mind új, ennek akkor még nyoma sem volt. Megvolt viszont a mai József Attila utca (akkor Keleti Villator) és a sínek közt, elől alacsony kerítéssel, a platános; hasonló a szemesi parkhoz, csak éppen jóval kisebb; Erzsébet Liget volt a neve. Ma közepétől a szittyós rétig sátras nyaralók tábora. Valaha sárgarigóktól, ma júniustól szeptemberig cseh, lengyel, német szótól hangos. A rigók azóta messzebb költöztek, de a mókusok megszokták az idegenforgalmat.

A liget legelején, apró tisztáson állt utóbb József Attila szobra. Két-három éve följebb vitték, az új iskola közelébe, egy térre, melyet alighanem a jövő évtizedek Szárszójának központjául szánnak.

Az állomás abban az időben a sínek parti felén volt. Az épület ma is áll. Sinpár csak egy volt, a mai kettő helyett; vonat kevés járt, s ha kellett, Szemesen vagy Szántódon kerülték egymást. Természetesen a mai, fölmagasított beton rámpa is új. Annak idején kavicsos szegélyre, a mai hosszú rámpánál jóval kurtábbra szállt, vagy inkább ugrott le az alsó kocsilépcsőről az utas; aki a hátsó kocsikban utazott, az már csak a töltesre tornászta le magát, ahogyan bírta. A csomagjait vagy maga hajigálta le az ember, vagy szolgálatkész útitársak dobálták utána; mert a vonat éppen csak megállt, s már ment is tovább.

Izgalmas és kalandos volt minden föl- és leszállás, ha nem is olyan baljósan drámai, amilyennek József Jolán írja le megérkezésüket. A kalauz beszólt, hogy „Balatonszárszó következik”; Jolán föláll a padra, kezdi leszedni a bőröndöket; azt, amelyik tele könyvekkel, mozdítani se bírja. „Segíts, Attila!” De Attila, miután kivonszolja a csomagokat a peronra (régimódi, nyitott peronos kocsik jártak), „összeroskad”, jajgat, „megbénult a jobboldala”. Aztán a vonat lassít... „Kinyitottam a vaskorlátot. A vonat megállt. Az utolsó kocs, melyben utaztunk, messze esett az állomástól, a magas oszlopok ivlámpáinak fénykörén kívül. Kidobtam a kabátokat a sötéttségbe és legurítottam a bőröndöket a lépcsőn. Attila elnyúlva feküdt a perronon és nyöszörgött. A kalauz már sípolt, a mozdony nagyot szuszogott és megrántotta a vagónt. Átnyaláboltam a hóna alatt Attilát és háttal a lépcső felé húztam magammal. Az alsó lépcsőt elvé-

tette a lábam és lecszem. Még volt annyi lélekjelenlét és erő bennem, hogy hatalmas ívben rántottam magam után Attila elnehezült, tehetetlen testét, nehogy a kerekek alá kerüljünk. A vonat már teljes sebességgel robogott tovább."

Ahol most az állomás és az Utasellátó „üzemel”, a harmincas-negyvenes években a déli part egyik legjobb hírű vendéglője működött, a Móring. Előtte nagy, ma már kipusztult vagy pusztuló fák alatt kerthelyiség asztalai sorakoztak. Esténként zene szólt, többnyire Pestről szerződtek egy-egy nevesebb dzsessz-zenekart a nyárra. Középkürt a beton lapon táncoltak.

Itt tangót jár a sok lány és fiú,
a sok számító, kedves és hiú . . .

Etus panziója a Móringtól számítva a sínek túlsó felén volt, a tóparti villasávjában. A ház, az egykori Palota Panzió háza ma is áll; ma sem látszik sokkal biztonságosabbnak, mint amilyen a harmincas években lehetett. Legalábbis ősszel, télen. Mert nyáron, augusztusban, kivált ha jó idő van, a Balaton mellett minden szép; ki törődik vele olyankor, hogy a ház fűthetetlen, és az ablakon befolyik az eső? Egyetlen békés szárszói hónapján, 1936 augusztusában Attila a Palota kertjéből, közvetlenül a tópartról el-elnézegethette a csillagokkal esteledő ég alatt „a hullámok lágy táncát”. Aztán, mikor egészen besötétedett, megszólalt és jól lehallatszott hozzá a Móring zenéje. S túl a zenén, túl a Mórington valami más is: pontosan szemközt a Palotával, sűrű sötétben az örökké susogó nyárfás, ahol ma a kemping áll nyaranta, s ahol akkor csak a levelek neszezték:

De némán, hiszen ráér a természet,
a zene mögött zúg az örök erdő.

A falu hosszan nyúlt föl az állomástól a templomig meg az országútig és rajtuk is túl: nem sokkal több két szembenéző házsornál, virágos udvarokkal és házelőkkel, a mögöttes laposokban sötétzöld rétekekkel, szérűkkel, szénaboglyákkal. Takaros, módosnak tetsző falu, de csak a templomig, országútig: ameddig szezonzban szobákat béreltek a nyaralók.

A templomnál az egyetlen főutca kettéágazott. Egyfelől húzódtak az uradalom épületei, másfelől a szegények lakta Cinege, esős időben öles sárral, egyébként öles porral, porban kergetődző, pendelyes, meztelábas gyerekekkel, a küszöbökön elnyúlt arcú, üres tekintetű öregasszonyokkal. A Cinegén túl, főként tejért járva, az ember ligetesebb részre ért; ott már újra rendezettebb, tehetősebb porták sorakoztak.

A strand ott volt, ahol ma is, csak jóval kisebb. Hatalmas nyárfáit ferdére döntötték a túlsó felől zúgó északnyugati szelek. Ezek a Bakonyból csapnak a tóra, sokszor nyaranta is, de kivált nyár múltán, amikor, a *Balatonszárszó* kezdő szakaszai szerint

Zúg már az ősz, gyűlik és kavarog,
fehér habokba szaggatja a zöldet.
Fogócskáznak az apró viharok,
az ablakban a legyek megdöglőnek.

Nyafog a táj, de néha némaság
jut az eszébe s új derűt lel abban.
Tollászkodnak a sárga lombu fák,
fállábon állva a hunyorgó napban.

Ezek a fák is jórészt kivesztek már.

Más fák viszont magasra nőttek azóta. A temetőből például azelőtt rá lehetett látni a tóra, ma pedig tömört lombok állják útját a tekintetnek. Egyébként lassan eltű-

ník a temető is; az új halottakat már nem ide temetik, hanem föl a szőládi határba. Hiába, nő a község, szaporodnak a nyaralók, kell a hely; az élők kiszorítják a holtakat.

Az állomástól fölfelé menet, valamivel túl a Fő utca közepén, balkéz felől áll léckerítéses kertjében, sűrű árnyékú fák közt a református templom. Egyik homlokzati urnájában akkor még évről évre visszajáró gólyapár fészkelte. Ha valaki innét toronyiránt elindult volna Földvár felé, már amennyiben az örökké szélborzolta kis roztábláktól, krumpli- és kukoricaföldektől lehetett volna, éppen a temető alsó sarkához ért volna. Ott sorakoztak a sírok a Pusztavölgyi-sor (ma Petőfi Sándor utca) meg az országút szögletében, részben a fennsík, részben a Földvár felé lejtő rézsűn, egészen a szántások, kukoricások széléig. Középpütt a halottasház, ahol József Attilát kiterítették.

„Rongyokra tépett télikabátjával takarták be – írja József Jolán. – Amikor levették róla a kabátot, láttam a kezét, mellére fektetve, tenyerével kifelé fordulva. Mint egy nyomorék keze. Hosszú nyaka, melyet kifordított a vonat tengelye, feje féldoldalra fektetve, rásimult az asztal lapjára. Olyan volt, mintha aludt volna. Szeme lehunyva, arca sima, nyugodt. Homlokán és arcán horzsolások voltak, a vonat tizenöt méternyire hurcolta magát.”

Itt, ebben a temetőben nyílt meg az a „persely”, amely végül mégiscsak befogadta. Képletes sírjának emlékkövén is utolsó versének ez a sora áll. „E föld befogad mint a persely.” A szürke kő négy sarkára négy facsemetét ültettek. Ma már csak három van, a negyedik kipusztult.

Ezerkilencszáznegyvenben, amikortól rendszeresen Szárszón töltjük nyarainkat, s amikor József Attila még nemcsak képletesen, hanem valóban is ott pihent a szárszói temetőben, lassan süppedő sírját csupán valami keretes táblaféle jelezte. A mai jelképesnél kissé följebb volt ez a valódi sír, fönt a fátlan platón, közel a református részhez, de lévén a halott görögkeleti, kissé mégis elkülönülve tőle, magányosan.

Ezt a kopár kis fennsíkot reggeltől estig verte a napfény. Itt minden kiszáradt, kiaszalódott. Apró bokrocskák ágai, nyurga füvek szálai töredezték kis roppanásokkal a lábunk alatt, ahogy a sírkert gömbakácos főútról letértünk a sírhoz. Árnyék csak lejjebb volt, a Földvárra néző lejtőn, ahol – a temető végében, szakadozott drótkerítés tövében – halomba hordva régi temetések koszorúi és csokrai száradtak, drótok, rozsdás gubancok, pléhszerűvé szikkadt örökzöld levelek közt.

A síron semmiféle növény nem nőtt a hőségtől repedezett agyagban. De vasárnapok után többnyire találtunk a sirtábla tövében egy-egy konzervdobozt; benne ujjnyi víz és egy csokorka virág, félig már megaszalódva. Szerény és megható emlékezés jele egy pléhdobozban, amiből nem sokkal előbb még ettek; étel és kegyelet olyan szoros kapcsolatban, ahogyan épp ehhez a költőhöz illett, jobban és igazabban minden – megtagadott vagy utóbb megadott – koszorúnál. Másnapra elpárolgott a víz a konzervdobozból, és a csokor porlékonya száradt. A sír mégis élt.

Furcsa, nyüzsgő élet volt ez: a száraz füveken rajzó katicabogaraké.

Soha annyi katicabogarat, mint azokon a nyarakon, a negyvenes évek legelején. Ide-oda mászkáltak, izgatottan fölrebentek s nyomban visszaszálltak, apró klárisokként csillogtak a Badacsony felől odatűző alkonyi fényben, finom kis zizegessel röpdöstek a levegőben, ujjnyira a sírdomb hasadozott földje fölött, olymód, mintha csak a költő kedvéért tennék, akinek a sorai szintén tele voltak ilyesfajta, folytonos, meglepő, játékos, zizzenő mozzanatossággal; de játékoságuk azért mégsem pusztá tréfa volt, mint ezeké a pöttyös kis bogaraké sem: mert hiszen ami a szemünk előtt nyüzsgött, az élet volt, nász volt, szerelem volt – és halál is volt. Mintha a természet legalább holtában megajándékozta volna – bármilyen elkésve már – a „könnyű emlékek” játékával ezt a mindig oly „nehéz szívet”.

Rendszerint ott, a sírnál vártuk meg a naplementét, aztán kis kerülővel, a Fő utcán mentünk haza, visító malacok, rőfögő kocák, kapuk előtt el-elbődülő tehenek közt; mert olyankor hajtották haza a mezőről a kondát meg a gulyát. Körülbelül ez volt az utolsó időkből, amikor már a Keleti Villason, a Horváth házban laktak, Attila és Jolán sétaútja is, csak éppen fordítva: ők a Fő utcán fölfelé kezdték. „Mióta

a faluban laktunk, nagyokat sétálgattunk délutánonkint. Végimentünk a falu főutcáján, aztán az országúton lekerültünk a falu mögé és ott jöttünk vissza . . .”

A faluban akkor, nem egészen három évvel a halála után, már nem nagyon emlékeztek (vagy nem nagyon akartak emlékezni) rá. Helybéliek, akiknél kérdezősködtünk, vállat vontak, elnéztek a levegőbe, gyanakodva hunyorogtak. Bóza bácsi, aki a házunkra ügyelt és vasutas volt, töprengve csóválta a fejét: „Nem, kérem, ilyen időre nem emlékszem.” Pedig a baleseti jegyzőkönyvön ott van az ő névaláírása is. De ki emlékszik vissza szívesen egy gázolásra? Különben sem a vasút volt a hibás; meg nem is voltak odavalósiak; és a feledés kegyetlenül gyorsan napirendre tér a tragédiák fölött.

Imre, hát megleltem hazámat,
a földet, ahol nevemet
hibátlanul írják fölébem,
ha eltemet, ki eltemet –

írta a költő legutolsó verse kezdetén; s valóban, végülis volt, aki – örök tisztességére – eltemette; nevét is hibátlanul írták fölébe, legföljebb egyetlen szótagnyi maradt le a kurta síriratból: a „nyugszik” nem fért rá teljes egészében a fatáblára, így aztán csak ennyi állt rajta: „*Itt nyug. József Attila*”. De a tömeg, amit a gyanútlan szemnek a temetéséről készült fénykép mutat, illúzió. Igazában a földvári út fehér szalagja mellett nincsenek is olyan sokan, mint ahogyan látszik. S hányan voltak ebben a csöppnyi tömegben, akik tudták is, hogy kit temetnek? Bizonyára nagyon kevesen.

Ezen azonban, és azon, hogy életében nem ismerték el úgy, ahogyan megérdemelte és szerette volna, történelmietlen dolog lenne túlságosan botránkozunk. Nem ő az egyetlen a világirodalomban, aki életében félig-meddig rejtve marad és csak halta után kezd világítani, olykor évtizedekkel azután, hogy „eltűnt hirtelen mint a vadnyom”. És neki nem is kellett évtizedekig várakoznia. „Tartós meg nem értés után vad lelkesedés következett” – írhatta Makay Gusztáv már 1941-ben. Igaz, a hirtelen népszerűséget előmozdította a szárszói tragédia is. De sokkal inkább Cserépfalvi Imre okos és áldozatos kiadói munkája, amivel hozzáférhetővé tette a költő már-már kallódó életművét. Mert kallódó mű volt, az elsüllyedés minden esélyével. Hiszen az 1934-es válogatott kötet, a *Medvetánc* jóformán raktáron maradt; három évre rá, 1937. könyvnapján egy egész délután árulta a költő Cserépfalvi pultjánál a *Nagyon fáj-t*, de egyetlen példányt sem vettek belőle, pedig ebben volt – többek között – *A város peremén*, a *Levegőt!*, *A Dunánál*, a *Kései sirató*. A napi újságszenzáció, a szárszói halál kellett hozzá, meg az *Összes versek* két kiadása, az 1938-as Németh Andor-féle s méginkább a jobb és teljesebb 1940-es Bálint György-féle, s nem utolsó sorban József Jolán aligha mindenben föltétlenül hiteles, de kitűnően megírt s az utolsó idők ábrázolásában félelmetes erejű könyve, a *József Attila élete*, hogy az a bizonyos „vad lelkesedés” (ami nem is volt olyan fergeteges vad) egyáltalán kitörhessen: hogy legyen mit olvasni, legyen min lelkesedni.

Hogy a magyar költészet történetében József Attila lírája korfordító jelentőségű: ez ma közhely. Akkor egyáltalán nem volt az. Érthetőleg, és nemcsak azért, mert a *Szép Szó* elég szűk táborán kívül nem sok embernek volt tudomása róla, és akiknek volt, azoknak sem mindig helyesen. Hanem azért is, mert sokkal kevésbé föltűnően, sokkal halkabban jelentkezett, mint ahogyan egy Petőfi vagy egy Ady mintájára a költészet „korfordítását” elképzelni szoktuk. Őbenne – egy-két szerencsétlen és ráadásul igazságtalan, utóbb meg is bánt kirohanását nem számítva – nem volt semmi hátrány, semmi a látványos szakítások göggyéből vagy lármájából; ő szinte lopva jött, és ráadásul olyan költői „anyanyelven” szólt, amely – kivált az adott pillanatban – nem egykönnyen adta és adhatta ki nagyságának titkát. Lényegében rokontalan volt, és nem fért be oda sem, ahol rokonait kereste és ahová tartozni szeretett volna. Amit egyik utolsó versében írt: hogy „be vagy zárva a Hét Toronyba”, nem pusztán egy tragikus vége felé közelgő pszichózis vallomása, hanem – mint nála majdnem mindig – pontos ténymegállapítás is. Valóban elszigetelődött, de nem csupán elhatalmasodó betegsége miatt, hanem már jóval előbb is; betegségének elhatalmasodását is inkább elszigete-

lödése gyorsíthatta. „Mért siettél, ha elmaradtál?” – kérdezi ebben a „hétornyos”, *Karóval jöttél* kezdetű versében, a rá jellemző átlátszó egyszerűséggel és az egyszerűség végletes sűrítettségével, értelmi sokrétűségével. „Irodalomtörténeti” nyelvre így lehetne lefordítani a kérdést: megelőzte a korát a mi irodalmi viszonyaink közt, és akaratlanul is szembekerülve egy épp akkor frissiben uralkodóvá vált izléssel, azzal, amit ma összefoglalólag „népinek” nevezünk, szükségszerűen kisodródott költészetünk akkori főáramlatából.

Ő maga természetesen tudta és szenvedett tőle, hogy többet ér annál, amennyit kap. Ez a tudat és ez a szenvedés csak súlyosbította betegségét. Sok egyéb tanúság mellett tanú erre egy félbehagyott jegyzete, mely az *Összes Művek* kritikai kiadásának negyedik kötetében olvasható. Állítólag 1937 áprilisából való. József Jolán szerint az Ilkovichs vendéglőben írta a megelőző jegyzettel együtt, levert és zavart lelkiállapotban, a harminckettedik születésnapjára tervezett vacsora után, amit azonban – mint a *József Attila életében* olvasható – Jolán új férjének brutális indulatkitörése mindjárt a kezdet kezdetén meghiúsított.

Akár pontosan így történt, akár nem – Jolán előadásában ugyanis mintha némi regényes színezés lenne – érdemes a két szöveg közül a másodikból kiemelni egy mondatot, amely már nem keserű gúny, nem öntépő szatíra, hanem csalhatatlanul „attilásan” kancsalul-éles, ridegen félelmes ténymegállapítás. Így hangzik: „Azt gondoltam, hogy – ha már nem sikerült verseimmel olyan jelentékeny elismerésre szert tennem, amilyet tárgyilagos nézetem szerint megérdemelnék... – megpróbálok majd prózát írni.”

Bármennyire a „szabad ötletek” közelébe, vagy akár közéjük is soroljuk ezt a szöveget, annyit vitathatatlanul elárul, hogy József Attilának „tárgyilagos nézete” volt a tudván tudott értékével semmiképp sem arányos el-, illetve el-nem-ismertetés; a fogalmazásból pedig jól kihallani a csikorgó keserűséget, amit ez a „tárgyilagos nézet” okozott neki.

A kifejlődő skizofréniának, tudjuk, vannak hiperlucidus pillanatai, olyasformán, mintha a kettéváló személyiség egyik fele valahonnét fölről metszően éles reflektorfényt irányítana a „lent” maradt másik félre s úgy nézné azt, illetve saját magát, eltávolodva és „tárgyilagosan”, a közmegegyezéses értelmet csálóka módon meghaladni látszó, hatványozott értelmi észleléssel és fölismeréssel, keserűen hideg személytelenséggel, az érdek nélküli objektivitás illúziójával. Ezek azok a borotvaélen táncoló pillanatok, amikor a beteg vagy átbukik a beteljesült tudathasadásba, vagy még sikerül kikapaszkodnia ennek kísértéséből, hogy a roppant idegfeszültség után többnyire belemerüljön valamilyen – ezúttal talán egyenesen jótékonnak nevezhető – testi-lelki depresszióba, időleges apátiába.

Mint ezúttal is. Az Ilkovichsból ugyanis Attila az éjszakai városon át Németh Andorékhoz ment és „nem akart semmit, csak lefeküdni és aludni”; azaz bekövetkezett nála a jól ismert, álomba zuhanásos depresszió. Csakhogy előzőleg fölfokozott élességgel át kellett élnie a téboly határszélén imbolygó két szöveg értelmi-idegi magasfeszültségét, kinagyítva magának a fogcsikorgatóan és fegyelmezetten szarkasztikus élmény- és szöveggörnyezet legfájóbban és legközpontibban „tárgyilagos nézetét” illetve tényét: az el-nem-ismertetést. Aztán a reflektor kihuny; következett egy „üres” vándorlás után, melyben a tudatból az egyetlen „ól-képzeten” kívül – egy szállásán, egy ágyán, egy díványán, ahol elnyúlhat és alhat – minden egyéb kihullt, az álom szakadéka.

Aztán elmúlik a depressziós álom is. Megmaradt azonban, sőt meghatványozódott benne a „nagyon fáj” mind jobban eluralkodó életérzése és vele az önváddal vegyes téveszme, hogy „rossz költő vagyok”.

Ezt az önfeladót, végleges állapotát konvertálódott életérzést fejezi ki József Attila költészetének félelmetes pontosságával és egy körlelet riasztó hitelességével utolsó verseinek egyike, a *Le vagyok győzve* kezdetű, 1937 októberéből.

Le vagyok győzve (győzelem ha van),
de nincs, akinek megadjam magam.
Úgy leszakadtam minden más világról,
ahogyan lehull a gyümölcs az ágról.

Szurkálnak, óvnak tudós orvosok,
írnak is nékem, én hát olvasok.
S „dolgozom”, imhol e papírhalom –
a működésben van a nyugalom.

Én állat volnék és szégyentelen,
nélkületek, kik játszottok velem –
Köztetek lettem bolond, én a véges.
Ember vagyok, így vagyok nevetséges.

Ennél a versnél aligha van hitelesebb dokumentuma és fájóbban csüggedt vallo-mása egy személyiség fokozatos, és éber pillanataiban tiszta tudattal észlelt „leépülésének”. A léthelyzetet nyomban az első mondat tárgyilagosan rögzíti: „Le vagyok győzve”, hogy a második, zárójelbe tett mondat, a „(győzelem ha van)” még ennek a legyőzöttségnek az érvényét is kétségbe vonja, és ugyanakkor fokozza is: mi súlyosabb és reménytelenebb, mint egy győzelem nélküli legyőzettség; egy legyőzöttség, ami nem vereség, hanem egzisztenciális tény, létállapot? Ezt mélyíti el a második sor: nincs vereség, mivel nincs kinek megadnia magát, csak eleve való legyőzettség van, végérvényes egzisztenciális csatavesztés, de csata nélkül: egy legyőzött egy sivatagban, ahol nincs támadó, nincs kitől védekezni, és még csak befejezni, perfektuálni sem lehet a vereséget, hiszen nincs kinek megadnia magát; nincs kiút, nincs mentség, nincs szabadulás, és nincs fogságbaesés se. Csak a legyőzöttség, roppant semmivé hatványozódva: „Úgy leszakadtam minden más világról”, mondja a harmadik sor, ahol egyformán fontos és súlyos minden szó: a „leszakadtam” tragikus, a létérzést pontosan fedő megállapítása is, meg a „minden más világról” is, ami nem más, mint a semmi: aki a maga „legyőzöttségén, legyőzöttségre zsugorodásán kívül minden más világról leszakadt, az a semmiben „van”, a semmiben didereg, végzetesen, a világra olyan véglegesen visszaragaszthatatlanul, mint ahogyan a lehullt gyümölcsöt sem lehet visszaragasztani többé az ágra. „... ahogyan lehull a gyümölcs az ágról” – mondja a negyedik sor, „lassan, tűnődve”, ahogyan négy évvel korábban a *Reménytelenül* szólt, már ugyanezzel az ág-képpzellet („a semmi ágán ül szívem”) és a skizofrén létérzésre oly jellemző, a semmibe vetettség vagy hullottság benyomását kísérő fázás- és hidegség-élménnyel: „kis teste hangtalan *vacog*”.

A következő szakasz folytatja a „leépülést”, a negatív előjelek fölrakását a még működő létevékenységek elé. Az első sor a gyógykezelés prózai-ironikus-szomorú megállapítása: „Szurkálnak, óvnak tudós orvosok” – s ettől fogva minden további sor egy-egy „devalválás”, a rendes életfunkciók fonákjukra fordulása a semmiben és reménytelenségben: az olvasás pusztán passzív reflex, nem aktív „öntevékenység”, hanem a mások írása által kiváltott semleges mechanizmus; mintha egy gépezet *még* működne, de már értelmetlenül, érdektelenül, fölöslegesen. Ezt fokozza a következő sor, a *dolgozom* szónak, a legfontosabb szellemi létfunkciót kifejező igének fájdalmas-ironikus idézőjelbe tételével, ami nem más, mint ennek az egész, immár semmiben folyó munkának (és vele együtt ennek az egész, ingatag terápiának) nemcsak megkérdőjelezése, hanem félreérthetetlen devalválása; hiszen mi a munka, a „dolgozom” bizonyossága és eredménye? – „imhol e *papírhalom*”. Mindezt pedig összefoglalja, borzongató tárgyilagossággal, a strófa negyedik sora, majdnem tudományos megfogalmazásban, nyugodtan, de az előzmények folytán a szemléletnek azzal a parányi elmozdulásával, azzal a leheletnyi semmi-perspektívával, amitől az egész már-már félelmetesen „kancsal” is egyben: „a működésben van a nyugalom”. Dolgozzál, mondták neki, az jót tesz, megnyugtat, visszakapcsol a megszokott, normális életbe, gyógyulást hoz; de ez a beteg tudja, hogy gyógyíthatatlan, hogy a semmiből, ahová kihullt, nincs visszaút sehová, semmiféle „valamibe”; „működik” tehát, mert „abban van a nyuga-

lom", de a működés nem más, mint papírhalom-termelés, semmiben pergő és sehova nem erő automatizmus, idézőjelbe tett „dolgozom”.

Itt, a semmiben a munka terápiája már épp olyan meddő, mint a testvérek vagy barátok – ráadásul nem is egyértelmű – szeretetéé. Ez a legyőzött okos és reménytelen; tudja, hogy végül is csak „játszanak vele”; s ennél jobb lenne számára „nélkülük”: a tudattalan, állati lét szégyentelensége. Mert a semmiben nemcsak fázik, hanem szégyenkezik is; ez talán az egyetlen tudatos élmény, ami a végső pillanatig kíséri: a semmibe esettség, ágról lezuhantság, legyőzöttség orvosolhatatlan szégyene. Annak az ő gyötrelmesen világos, hiperlucidus periódusaiban élesen fölszikkasztó tudata, hogy „bolond”, s hozzá az az ismét kissé kancsal, de nem egészen téves fölismerés, hogy „köztetek lettem bolond” (ezért volt, mint József Jolán könyvéből tudjuk, és Vágó Mártától is értesülünk róla, olyan kiszámíthatatlan, robbanékonyan ingerült és félelmetes olykor azok közt és azok ellen, akik „bolonddá tették”). De az ember véges, nem cserélhet alakot, nem változhat vissza állattá és szégyentelenné: „Ember vagyok, így vagyok nevetséges” – vonja le a végső következtetést a vers utolsó sora, erre a „nevet-ségességre” redukálva a legyőzött, semmibe esett ember léthelyzetét.

Hogy ezt a semmit, ezt a megoldás nélküli, menthetetlen legyőzöttséget mégis legyőzte, mert hiszen megalkotta? Igen, megalkotta; de az ő számára ez a megalkotás már nem volt fölülműlés, meghaladás, ez a legyőzés (győzelem ha van) már nem volt győzelem. A nagyszerű képességek még tovább „működnek”, de már nem emelnek föl; a széteső emberben még tovább él a költő, páratlan remeklésekkel is, de a remeklések már nem töltik föl árammal, nem éltetik, nem „segítik élni”. Inkább halni segítik.

Neki valóban sikerült, hogy „csupán száraz kenyeret egyék az isten testén való osztásnál”; és igaza van Illés Endrének: neki „mindig kávéskanállal adagolták, amire vágyott. Kávéskanálkákkel mérték őt magát, a tisztaságát, a kedvességét, a jószágát, s ami a legkegyetlenebb, a legkeserűbb lehetett: a verseit”.

Bár azért túlzás lenne azt állítani, hogy egyáltalán semmi elismerést sem kapott életében. Kapott, nem is akármilyet, nem is akárkiktől. Igaz, valószínűleg nem onnét és nem azoktól, ahonnan és akiktől eleinte acsarkodva, később mind jobban elboruló gyermeki sóvárgással, a szeretetvágy egy sajátos, „irodalmi” nemével, s végül már lemondó kétségbeeséssel várta volna. Tudjuk, Hatvany dicsérte, Ignótus is dicsérte, Kosztolányi igazi költőnek tartotta. De amit a javára mondtak, többnyire nem hatolt le lírájának kíváltként kezdetben könnyen tapintható fölszíne alá. József Attila, ha szokása szerint büszkélkedett is egy-egy kitüntető minősítéssel (vagy néha csak vállveregetéssel), aligha érezhette, hogy igazán megértik. Kivált attól fogva, hogy valóban kezdett az akkori fogalmak és közizlés szerint nem könnyen érthetővé válni. Egy Hatvanynak, aki végtére mégiscsak kívülről és fölülről nézte, bizvást lehetett „mélabús suhanc és füttös bölcsele”; de aki a *Nincsen apám, se anyám* kötet egészéből csak ennyit észlel, az nem sokkal többet észlel a semminél. Amit a *Népszavában* Szakasits Árpád írt róla: hogy nem játszik, hanem verekszik a verssel, és hogy „verseit nem a formájuk miatt költi, hanem a bennük feszülő mondanivalóért, s az csak ráadás, gyönyörködtető, érzéseinket megragadó ráadás, hogy formájukban is szépek, tökéletesek és kifejezőek” – ez egyértelműen dicséret volt; de mit gondolhatott róla szíve mélyén az a költő, akinek a forma sosem volt pusztán ráadás a mondanivalóra, és aki verseinek „tartalomként” minősített anyagát is „formaként vetette papírra”, ahogyan a *Medvetáncot* a *Nyugatban* recenziáló és lírájának szocialista politikumát sokalló Halász Gábornak írta. „Én a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben, és ilyen értelemben élek motívumaival” – jelentette ki nehezen félreérthető világossággal.

A hetykére formált látszatonál, vagy a tartalom és forma örökösen kísértő, de minden igazi költő számára mélységesen érthetetlen megkülönböztetésénél sokkal tovább ment Márai Sándor, igaz, csak az irodalmi szempontból többé-kevésbé periferikusnak számító *Toll* hasábjain (1934. XI. 11.). „... verseit olvasva – írta – mindig azt érzem, mintha rokonom szólalt volna meg, aki lényegesen és addig ismeretlen mond el nekem a családról és valamilyen végtelen atyafiság mítoszáról. Egy-egy szava, és ahogyan mondja, egyszerre váratlan és ismerős, megmászhatóan mint a primitív kinyilatko-

tatások, s valahogy már előbb is emlékemben élt. Aki ezt az ismerősséget ki tudja hangszerezni az irodalmi anyagból, az költő. Nyelve egyszerre megérett, mint a fiatal Aranyé. A magyar líra nagy nemzedékének törvényes leszármazottja . . .”

Bálint György is rávilágított a *Pesti Napló*-ban (1935. VI. 29.) József Attila lírájának egy fontos jellemvonására. „Néhány kritikusa – írta – azt állította József Attiláról, hogy 'hideg' költő. A nyárspolgár-esztétika rendszerint azt a költészetet találja hidegnek, melyben intellektuális elemek is föllelhetők. Lehet, hogy az ilyen esztétika számára József Attila nem eléggé meleg költő, szerintünk azonban éppen József Attila lírizmusának hevítő intenzitását bizonyítja, hogy minden anyagot költészetté tud feldolgozni.”

Ez egyébként nemcsak kitűnő kritikusra valló megjegyzés, hanem talán első kézből nyert információ is. Németh Andor emlékezik meg *Medáliák* című esszéjében arról a Cobden Szövetségben 1936 őszén tartott szemináriumi vitástről, melyen a költő rögtönözve „azt magyarázgatta kétségbeejtő aprólékossággal, hogy az úgynevezett költői inspirációt korántsem fennkölt vagy magasztos élmények váltják ki, hanem hétköznapi események, miket a költő a maga titokzatos eszközeivel átalakít”. Ezen a – Németh Andor szerint rossz emlékű és kinosan ható – előadáson azt az akkor már remekművekkel dokumentált ars poeticát fejtegethette József Attila, lehet, hogy nem a legszórakoztatóbban, amely szerint kellő hőfokon „minden anyag” költészetté dolgozható föl. Valóban „minden anyag”, a „közönséges” éppen úgy, mint az „emelkedett”, s egyiknek sincs előnye vagy fölénye a másikkal szemben, mint ahogy „öszönös” és „értelmi” merev megkülönböztetésének sem sok értelme van. „Ebben a szélessklálájú költészetben – írta Bálint György – a tudatos és tudattalan elemek egyaránt elférnek: ez egyik legnagyobb értéke.”

A 'hidegséget' nem kisebb költő kifogásolta a *Medvetánc* verseiben, mint Füst Milán (*Nyugat*, 1935. március). De azért ő is fölfedezett József Attilában valami lényegbevágót, ha negatív előjellel látta is el. Észrevette ugyanis, bár elutasítólag, József Attila „rokonszenves eredetiségének” egy új – vagy ha tetszik, ősi – vonását, lírájának mágikus természetét. Elismeri a költőről, hogy igazi művész, de – mondja – „olykor bizony odáig megy már a szabad asszociációs kép- és hangzattársításban, hogy némely versének nem több értelmét találom, mint, teszem fel, a ráolvasási rigmusoknak.” Ez voltaképpen telitalálat, csak éppen a hangsúlyt kell rosszallóval javallóra fordítani, ilyesformán: – Némely versének esetleg játékosságában is ugyanolyan mély művészi (sőt a pusztán csak művészín túlmenőleg egzisztenciális) értelme van, mint a „ráolvasási rigmusoknak”. Vagyis a köznapi, praktikus logika fölöttien logikus; úgy is mondhatnánk, hogy szuperlogikus vagy szűrlogikus. Ami természetesen a legkevésbé sem azonos az illogikussal, mert hiszen József Attila szentül vallja, hogy „a líra: logika”; éppen csak magasabb logika: azokat a szakadékokat íveli át „keccses kösséggel”, amelyeknek szélén a lépésről lépésre araszoló, nehézkes „köznapi” logika többnyire tehetetlenül megtorpan.

Amin Füst Milán annak idején fönnakadt, az ma jobbra közérthető, legalábbis megfejthető. Ez a líra valóban „ráolvasó”, vagy más szóval „varázsló”, ahogyan Tornai József nevezte a *Kláriskok* elemzésében (*Irodalomtörténet*, 1969, 805–810.). Ugyanerre utalt korábban egy fontos tanulmányában Szentkuthy Miklós (*Válasz*, 1947, 12.): fölhívta a figyelmet a népdalok azóta közhelyként emlegetett, a József Attiláéval sok mindenben rokon „szürrealizmusára”, a költő lírájában pedig arra a „borzalmas kézzelfoghatóságra”, amit joggal lehet mágikus-mitikus jellegűnek érezni. Másként: ez a líra abból, ami *van*, mintegy „ráolvasva” elővarázsolja azt, ami benne *rejl*; „kiénekli” belőle, illetve kiénekelteti vele önmagából a saját legmélyebb, a költő számára ugyan közvetlenül érzékelhető, mások számára azonban csak a költő közvetítésével megnyilatkozó lényegét, kapcsolatait, jelentését.

Hogyan jött létre, hogyan érett be ez az akkori idők legáltalánosabb költői tendenciáitól merőben elütő „varázsmondó” líra; vagy – Bori Imre koncepciója és terminológiája szerint – hogyan valósult meg József Attila „szürrealista szintézise”?

Ezt próbáljuk majd nyomon követni a továbbiakban.

(Folytatjuk)

LEVELEK KOVÁCS ENDRÉHEZ

1.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm kitűnő cikkedet Németh L.-ről, okt. 1-én, legkésőbb nov. 15-én hozzuk. Ugyanis távollétemben érkezett (csak most jöttem haza, innen késedelmes válaszom, bocsásd meg) s így az augusztusi számról lekészt. Remélem, még nem küldted máshová? Nagyon örülnék, ha kapcsolatunk állandósulna; igen kérlek, írd terveidről, mi foglalkoztat, mivel örvendeztetethetnél még? Nem bókolni kívánok: felfogásunk teljesen egyezik, s neved, tudásod nagy előnyére lenne a Sorsunknak. Szíves soraidat várva tisztelettel és szeretettel köszöntlek

Pécs, 1942. aug. 24.

Várkonyi Nándor

2.

Kedves Barátom!

Roppant sajnálkozva olvastam leveledet, mert tanulmányod nemcsak időszerű volt, hanem nagyon jó és szép is. Némileg vigasztal a jelzett új cikk, sőt igen örülök neki. Kifejtett szempontjaid teljesen megegyeznek lapunkéval, magamról nem is szólva, s így kérlek, írd meg minél előbb. Ha lehet, 8—12 oldal (nyomt.) terjedelemben, ha teheted, — ha nem, hosszabb is lehet. Fő, hogy maradék nélkül kifejtsd nézeteidet. — Mivel Németh Lászlóval alaposan foglalkoztál és foglalkozol, egyúttal arra is szeretnélek kérni, hogy az új kiadásban megjelent könyvsorozatának eddigi köteteiről írd nekünk egy összefoglaló tanulmányt; nem baj, ha a kritikusról, kritikai szerepéről való nézeteidet megismétled, csak tán szözszerinti egyezéseket kellene elkerülni. Kérlek, írd hamarosan erről; mind a két cikk fontos nekünk s két egymásutáni számban hoznám őket. A Németh-cikk 5—6 oldalon felelne meg nekünk, a másik terjedelme tetszésed szerint. Ha egyéb terved volna, most s a jövőben is kérlek, jelezd előre, hogy megbeszélhessük.

Soraidat várva, igaz tisztelettel és barátsággal köszönt
híved

Pécs, 1942. szept. 10.

Várkonyi Nándor

3.

Kedves Barátom!

Nagy örömmel olvastam, köszönöm pompás cikkedet (már a nyomdában van). Hasonló jót nem olvastam még erről a tárgyról. Az az érzésem, hogy felhőszlató szerepre vagy hivatott ebben a mai irodalmi keveredésben, s hogy Neked kell megteremtened a korszerű magyar irodalmi ideológiát. A magam részéről megteszem a legtöbbet, amit tehetek: felajánlom Neked a Sorsunkat, írd nálunk bármikor bármiről, tetszésed szerint. Arra kérlek, jelezd, mielőtt valaminő terved van; szívesen hozom akár minden számban írásaidat. Most tehát egyelőre a Németh Lászlóról szóló cikket kérem a köv. szám részére, azaz okt. 20-ig, kb. 8—10 oldal terjedelemben, ha Neked megfelel. Nagyon örülnék, ha terveidről, tárgyaitról írnál néhány sort minél előbb. Még egyszer köszö-

nőm a tiszta örömet, amit írásoddal okoztál. Ha érdekelne, szívesen szólnék én is egyet-mást a lappal való terveimről, céljaimról. Erre nézve felhívom szíves figyelmédet az októ. 1-i számban hozandó Fáklyaoltás c. cikkemre, s a benne lévő programmtörvényekre. — Levelemmel együtt megindítom címedre a Sorsunkat, s arra kérnélek, olvasd egy kissé szerkesztői szemmel is: ha témát, író, bármit ajánlani tudsz, ami hasznunkra lehet, közöld velem; hálás lennék érte.

Igaz nagyrabecsüléssel, barátsággal

sokszor köszönt híved

Pécs, 1942. szept. 17.

Várkonyi Nándor

4.

Kedves Barátom!

Tegnap igen zavartak írás közben s emiatt elfelejtettem levelemben beszöni egy-két apró, de nem egészen lényegtelen megjegyzést. Egy helyen megemlítéd Krúdyt, utána Tolnai Lajost, s a szöveg értelme úgy alakul, mintha Tolnai Krúdy után lépett volna fel, holott a 70—80-as években írta regényeit. Kérlek, nézd meg ezt a szakaszt, mert félreértésre ad alkalmat. Más helyt a polgári írókról az áll, hogy írói produkciójuk szerepe olyan, mint a kovászé, — vajjon nincs-e ellentétben ez előbbi fejtegetéseiddel, amelyek szerint ők szinte légüres térben mozognak? A kovász általában a sűrített élet szinonimája vagy metaforája vagy miye szokott lenni, s akkor kifejezésed úgy értelmezhető, hogy több realitást adnak, mint maguk a népiek. Harmadik aggodalmam arra vonatkozik, hogy szerinted a népiek még nem alkották meg az igazi népi művet, irodalmat. Ez tán kissé túlzott követelésnek látszhatik, hiszen az egész nemzedék negyven éves, még egyik tagja sem fejezhette be a maga egyéni művét, hát még az egész nemzedék a maga irodalmát. Ezt talán tekintetbe kellene venni, s arra is gondolni esetleg, hogy a legjobbak: Erdélyi, Tamási, Kodolányi, Németh L., József Attila, Veres P. stb. műve mégis jelent már irodalmat, történeti szempontból is, s művészileg is mérhető. Fogalmazásod — ezen a helyen — mintha kissé leszállítaná teljesítményük jelentőségét. Ne vedd zaklatásnak megjegyzéseimet, — ha bennem ilyen benyomást keltettek ezek a sorok, felkelthetik másokban is, s bizonyára nem volt a célod, hogy megállapításaidkal ilyen benyomást kelts. Kérlek hát, nézd meg kedvemért ezeket a passzusokat, s ítéld, mennyiben célszerű beleszólásomnak helyet adni. Bizonyára van másolatod a szövegről, ha mit esetleg módosítanál, az átírt szövegrészeket küldd meg, s aszerint végzem majd a korrektúrát. Szívességed előre nagyon köszönöm s válaszdod sürgősen (!) várva, igaz barátsággal köszöntlek

Pécs, 1942. szept. 18.

Várkonyi

NB. Nagyon megtisztelnél, ha megszólítás stb. dolgában felhagynál a tartózkodással. S nem vagyok én méltóságos sem, nem is leszek már.

5.

Kedves Barátom!

Csak most felelek jóleső, előzékeny soraidra, mert közben a lapot kellett kihozni, s ez sok munkát ad. Szíves utasításaid és felhatalmazásod alapján a jelzett helyeken módosítottam tehát a szöveget, azóta bizonyára láttad is, remélem, nem történt semmi tetszésed ellenére. Amit a népi irodalom formanívójáról írsz, nyílt igazság, s ezt még sokszor kell hangoztatnunk. Örülök, hogy Te is dunántúli származás vagy, — csak tartsuk ezt is számon, mert ha nem is szabad túlkultiválni a regionalizmust, bizonyos hasonlóságot, nevelésbeli, sőt olykor alkati közösséget is jelent, s minden esetre sok rokonságot az érdeklődésben. Mostanában huzamosabban itt időzőtt Angyal Bandi, szeretne elhelyezkedni az ősszel itt felállítandó Dtúli Kutató Intézetben, s el is indítottuk az ügyet. Azonban én Rád is gondoltam, megvallom, s mindjárt feljegyeztem a

nevedet kellő helyeken. Ez persze nem kötelező Reád semmiképp, s azért most megkérdezlek, volna-e kedved idejönni a magyar irodalmi és történeti intézetbe (ide vagyok jelölve int. tanárnak) tanársegédnek. Ha sikerülne a dolog, a miniszter ide osztana be, de természetesen mindnyájunk számára előléptetést is kérünk egy fokozattal. Nem kell magyaráznom, miért kívánatos pozíció az int. tanárság: szabad, független tudományos munkát jelent és tágabb lehetőségeket az előre jutásra. Rád szláv nyelv-ismereteid miatt itt külön feladatok várnának, azt hiszem, horvátul, szlovénül nem lenne nehéz megtanulnod stb. Rajtad és Bandin kívül még Takáts Gyulát ajánlottam, a kaposvári költőt. Itt persze bele kellene kapcsolódnod a Sorsunk, a Janus Társ, s az itteni kultúrmozgalmak ügyeibe, de azt hiszem, ez inkább vonzó, mint riasztó hatású kilátás. Jövőre, 1943 őszén visszakérül a bölcsészet, s akkor közről megnyílik az egyetemi pálya is előttetek. A bölcs. karra magyar tanárnak Németh Laci nevét csúsztattam be kellő helyen, amit nagy örömmel vállaltak; aztán Ferdinándy Mihályt vagy Szabó István magy. történelemre. N. L.-t persze magyar irodalomra, de ő Debrecenbe gravitál, oda is hívják. Az Int. s a Bölcsészet meglesz, de persze a személyi kérdések az utolsó percig bizonytalanok, mint mindig. Botrányos és eszközökben nem válogatós a verseny. De igyekszünk, hogy az intézeti tanárokkal együtt mindjárt a tanársegédek személyi ügyei is ledöntessenek. Írd meg néhány szóval a véleményedet és hajlandóságaidat. — Előre is köszönöm a Németh L.-cikket, megvan-e az összes kötet? (Készülődés, Minőség forr., Kisebbségben), — de írd teljes szabadsággal, ne kösd magad ezek anyagához. Okt. 20—25-ére kellene a tanulmány. Mihelyt több időm lesz, beszámolok jövő évi terveimről; lehet tervezni: havonta 5—5 íven, összesen hatvan íven fogunk megjelenni, lesz hely, dolgoztatunk. Mivel volna kedved foglalkozni legközelebb? Sajnálom, hogy a M. Szemle elszippantotta a szlovák irod. témáját; írál-e nekünk Sziklai szlovák irod. tört.jéről? — Nagyon köszönöm szép könyveidet; megvallom, csak most jöttem rá, Te vagy azonos a Pozsony—Prága—Bpesttel, bocsásd meg. Némi viszonzásul fogadd szívesen a könyveket, miket levelemmel együtt postára teszek. — Írj minél előbb, s a tanulmányt, kérlek, küldd a jelzett időre.

Pécs, 1942. okt. 9.

Igaz tisztelettel híved

Várkonyi Nándor

(Hagyd már abba a magázást, csak nem haragszol?)

6.

Kedves Barátom!

Nagyon örülök levelednek. Most futtában csak annyit, hogy a pécsi elhelyezkedésnél mindnyájunk számára előléptetést igényelünk, természetesen. Sajnos, az ügy személyi része még távoli zene, de tudnom kellene hajlandóságodat. Fő, hogy a neved kellő helyen föl van jegyezve és evidenciába téve; most az Int. pénzügyi megalapozása folyik, aztán jön a keret megállapítása, ill. elfogadtatása, s végül a személyi ügyek. Idejében értesítek majd mindenről. — Cikkeidre tőlem kritikát várni túlzott szerénység; már ki van szedve, a legkisebb részletre sincs megjegyzésem, az egész pompás. Egyesegyedül a címet érzem szürkének, kissé filológiai; elfogadod-e ezt: „A kor és bírálója”, alcím: Németh László? A doktorátust föltétlenül rakd le, Franklin megküldte Sziklay könyvét de Makaynak dedikálva, így újabb pldt kértem, mielőtt megjön, küldöm, dec. 5-ig ráér. Ne vedd zokon sürgőnystylusomat: szörnyű nagy a levelezés! — Nb. az Intézetnek csak itteni ügyeiben vehetek részt: javaslok stb., a min-ban a nagy-ágyúk mozognak; nem tudom említettem-e, hogy magyar profnak Németh Lacit javasoltam (diszkréció!); öröm lenne, ha nála habilitálhatnál. — Roppantul szeretnék találkozni, beszélgetni Veled; talán nov. elején lesz alkalom. — Miről volna kedved írni legközelebb? Sietnem kell, köszönöm jóleső soraidat, igaz szeretettel öllelek

Pécs, 1942. okt. 20.

Nándor bátyád

Kedves Barátom!

Kissé késve felelek szíves soraidra; valószínűleg levelemmel együtt érkezik meg új számunk, tanulmányoddal, melyet még egyszer melegen köszönök. Arra kérlek, a Sziklay könyvéről szóló beszámolót légy szíves dec. 5-ig megküldeni, nehogy a jan. 1-i számból kimaradjon. Bizonyára megkaptad az általam küldött ism. példányt, de ha — mint írod — más oldalról is megküldték, s erre nem volna szükséged, talán küldd vissza költségemre; nagyon érdekel a könyv, Sziklayval is érintkezem azóta, s szeretném közelebbről megismerni. De ez nem fontos. — Fontosabb ide való áthelyezésed ügye. Nagyban igyekszem a dtúli írók útját Pécs felé egyengetni, eddig Takáts Gyula, Angyal Endre és Bárdosi Németh János elhelyezkedését sikerült kb. biztosítani, — csak a nehezebb eseteket említem, — most írok Tűz Tamásnak stb. A nehézségek legtöbbször ugyanazok mint Nálad: nem robot-szerű, vagy bürokratikus mellékfoglalkozást kell találnunk. Így Takáts Gy., mivel földrajz szakos, valószínűleg a Mecsek Egyesület titkára lesz. A Te ügyedben sajnos mindmáig nem tudtam megnyugtató megoldást találni, az itteni szerkesztőségek telítve vannak, Fábián gimn. igazgató tudna délutáni foglalkozást adni, de ezt nem tartom megfelelőnek, — csak könnyebb szellemi munkáról lehet szó. A városnál, a polg. mester által indított kultúrmozgalmak már meg vannak szervezve, de itt még tapogatózom. A télen, a Janus Pann. nagyobb könyvkiadásba fog, s ha sikerül, ennek a keretén belül talán nyílik lehetőség számodra. A Sorsunk révén és körülötte havi 40—50 p. biztosítható volna, mert ezt is fejlesztjük, szélesbbitjük. De sajnos, egyelőre semmi bizonyosság. — Maga az áthelyezés nem ütközik nehézségbe: mind *Fodor* főigazgató, mind *Fábián* örömmel fogadták hajlandóságod hírért s meg is beszéltük; a komáromi főigazgatóval egyetértésben kell majd eljárni. — A Dtúli Kut. Int. a jövő év elején minden bizonnyal létrejön, de egyelőre szűkebb keretek közt, ami természetes: csak az igazgatókat, ill. vezető tanárokat és intézeti tanárokat vették fel a tervezetbe, nehogy minisztérium sokallja az igényeket. A bővítés, a tanársegédek elhelyezése a következő évre marad, ezt tehát meg kell várni mindenképpen. — Mirajtunk nem fog múlni semmi, gondolhatod, nekem szívügyem az idejöveteled, s a legcsekélyebb lehetőséget sem fogom elhanyagolni. Boldog lennék, ha sikerülne. Mindenki, távolabb állók is örömmel és elismeréssel helyeslik az ügyet, így legutóbb Kodolányi írt igen szépen Rólad. — Isten segítségével majd csak lesz valami, én igen bízom a sikerben. — Most sietnem kell, cikk-ügyekről a legközelebb. Nov. 20—30. közt nem leszek itthon, ha teheted, írd addig néhány sort.

Igaz szeretettel ölellek

Pécs, 1942. nov. 13.

V. Nándor

Kedves Barátom!

Tegnap jöttem haza egy heti lófrálásból (Lillafüred, Pest), s így egyelőre semmi újat sem közölhetek az ügyről, melyet legfontosabbnak tartok: idejöveteled eshetőségeiről. Míg körülnézek, sietve jelzem, ill. köszönöm a Sziklay-kritikát. Az érdemi részét nem találom szigorúnak, vagy olyannak, mely Sz. érdemeit kisebbítené, az eleje erősebb. Sziklayval azonban szeretném fenntartani a jó viszonyt, már levelezünk is, — a könyvét nem ismerem, — de az az érzésem, hogy hasznos ember lehet belőle, s azért, ha kelletlenség nélkül megengedheted, az első passzusok néhány szavát enyhíteném. A korrektúrát majd elküldöm Neked, s javítsd ki vagy vissza tetszésed szerint. Nem valami dicséretes dolgok az efféle apró retouche-ok sem, de néha kénytelen az ember ilyesmire vetemedni, azonban arra vigyázok, hogy egyetlen lényeges pontot se érintsek, s a szerző jóváhagyása nélkül egy kommat se teszek bele. Te is szerkesztő vagy, bízom benne, hogy megérted ezt a kényszert. — Szabó Pál Lakodalmáról kettős cikket közöltem annak idején, ezt tehát most ne vegyük újra elő, hanem dec. 10. táján megkapom új regényét, a Bölcsőt, talán evvel kapcsolatban elmondhatod róla általános mondan-

dóidat is, s nagyon örülnék, ha vállalkoznál rá. Szabó P. ugyanis szerintem is jelentékeny s művészi szempontból nem eléggé, vagy nem találóan méltatott író; fő ereje épp az, amit Te említesz. Ha tehát akarod, azonnal küldöm majd a könyvet. — Szintígy nagyon-nagyon örülök, hogy magadtól vállalkozol írásra Márairól. Ez kényes kérdés, s jobb kézbe nem is bízhatnók, mint a tiéd. Írj róla kényelmesen, nem sürgős, magam is a febr. számba szánám, mert a januárban már Angyal Endre ír a röpiratáról, s nem akarom a M-cikkeket kumulálni. Vagyis jan. 1-re szeretném kérni a cikket. Előre köszönöm, mert tudom, hogy „probat” lesz, döntő hatású, mint egyébként az eddigiek is. Most hogy Lillafüreden sok íróval beszélhettem, büszkén zsebeltem be az elismeréseket, s mint illetékesnek, ezennel átnyújtom Neked őket. Németh Lacinak is nagyon tettett. Olyanok is gratuláltak, akiket meg sem kérdeztem.

Sietnem kell. Jó utazást és jó munkát kívánok Sopronban; szíves engedelmeddel előjegyzésbe vettem vendégszereplésedet nálunk is, a Janus Pann. Társ. felolvasó ülésén, egyelőre bizonytalan dátummal, de majd idejében írnék, ha vállalod, amire máris igen kérek. De adja Isten, hogy már mint pécsi lakos lehess a vendégünk. — A Sziklay-korrektúrát a jövő hét végén küldöm, s remélem, bővebben írhatok majd. Addig is igaz barátsággal, szeretettel öllelek

Pécs, 1942. nov. 28.

V. Nándor

9.

Kedves jó Endrém!

Beteg voltam néhány napig, s abban a hitben hevertem, hogy ezt a levelet már elküldtem volt Neked. Most megdöbbenve találkozom a restanciában Sziklay könyvről küldött kéziratoddal. Az az érzésem, hogy jogtalanul járok el és fölösleges próbára teszem baráti érzéseidet, türelmedet. Eddig is akadékoskodtam már, s resteltem bár, mégsem tudom megállni, hogy egy újabb kéréssel ne jöjjek Hozzád, s szíves meghallgatást kérjek. Azért előre jelzem: ha aggodalmamat Sziklayt illetőleg oktalannak találok, a cikket úgy hozom, ahogy megírtad. Aggodalmam, néhány jelentéktelen szóváltoztatáson kívül csupán a befejező hat sorra vonatkozik. Ahogy írtam: nem szeretném Sziklayt elkedvetleníteni, de Téged még sokkal kevésbé, s mindenén túl első az igazság. Arra kérek, olvasd el a cikk végére írt megjegyzésemet: ha a kért szempont figyelembe vétele kedved és meggyőződésed ellen van, ismétlem, köszönettel és örömmel közlöm az eredeti szöveget; ha azonban kérésemet megteheted: nyugodtabban is közlöm. — Röstellem már ezt a sok akadékoskodást, de láttam: Te nem vagy kicsinyes, s talán most is megértesz. Lehet, hogy bogaras vagyok, én avval áztatom magam, hogy ez a sok ugrándozás csupán szükséges lelkiismeretesség, — de erről nem vagyok meggyőződve. A Márai-tanulmányt kíváncsian és örömmel várom; elolvastam a regényt, de bízisten többet vártam; engem ez a légüres fontoskodás nem tud megfogni; de szépen tud írni. Kíváncsi vagyok a véleményedre, s jó munkát kívánok

Bocsáss meg igaz s nagyrabecsülő hívednek, ezúttal utoljára, esküszöm! — s kérek, tarts meg barátságodban. — Meleg szeretettel öllelek

Pécs, 1942. dec. 9.

Várkonyi Nándor

Bakos szép könyvről (Magyar játékok) köv. számban írunk. Dolgozna-e nekünk? Sokszor üdvözlöm.

10.

Kedves Endrém!

Megkaptam a Márai-cikket; hogy volna vele baj? remek, mint a többi írásod, s igaz örömmel közlöm. Egyébként magam is írtam pár esztendeje egy hosszabb tan-t a pécsi Pannoniába róla, (ha érdekel, elküldhetem), láthatnád belőle, hogy a legfőbb pontokon egyetértünk, illetve ugyanarra az eredményre jutottunk. Egyetlen pontját

vitatnám, azt a részt, ahol a stilusművészetéről szólsz, igen nagy elismeréssel. Erről különvéleményem van, s azt hiszem, megokolt: M. nem bírja jól a magyar nyelvet s a lelkétől, a természetétől is messze került, mint sok intellektuális író. Ezt nagyon figyelgetem minden írónál, tanulás céljából is, s M-nál bosszantóan sok lapsusra akadok állandóan. Nincs nálam a Gyertyák csonkig égnek, futólag, emlékezetből idézek, de vedd csak elő az első 20—30 oldalát: libériát veszel, mondja a tábornok az inasnak (boltban?, a magyar „húz”), vállán át beszél (fölött helyett), az első korty tejet a dajka melléről szívta le; Van úgy, Van az úgy, stb. germ.); a kastély *Térfoka* (mi a frász ez? németből ford.? kiszögellés?); közel (nahezu, majdnem, kishijján stb. helyett); a guzsalyt összevétel a guzs, békó szóval; hirtelen nem jut több az eszembe. Viszont az irodalmi, vagy gondolati műveltség nem ment fel az átlagos, a jó megfigyelésből, pontosságából eredő műveltség hiányaért: a tábornok az erjedő bort fejt le a palackokba (szét is robbannának); a puská kakashát összetéveszti a ravasszal; a vad nála szél felől áll s ezért nem szimatolja meg vadászt; vagy: a kert az ablakok *mögött* van) s nem az ablakon túl, kívül), stb. A térérzéknek, a plaszticitásnak efféle hiánya mélyebbre mutat, mint hinnék. M. stilusának csak fogalmi gazdagsága van, de itt is akad álművelt pongyolaság, felületesség, — a lélek, a plaszticitás, a természetesség eleven árama hiányzik belőle; már pedig a magyar kiválólag érzéki, képies, plasztikus nyelv, legtöbb őszava metafora, s akkor milyen magyar stilusművész az, aki ennek a nyelvnek legsajátosabb erényét, virtusát, kifejező erejét nem ismeri, elhanyagolja? M. nyelve a jó pszichológusé, de asszociációiban bizva, sok lélektani gicset enged meg magának; pl. mikor a dajka és a tábornok megcsókolják egymást, vagy az a melodramai gics az asszony képének le és fölakasztásával; ha szimbolum lenne, jó lenne, de mesterkélt. No hagyjuk, nem csépelem én M-t, de adatok vannak a birtokomban, s azt hiszem, kár, ha mesternek, tekintélynek tesszük meg azt, aki mesterségében elemi hibákat követ el, mert így a hibák tovább terjednek. Ítéld meg ezt a pár példát, amit kapásból felhoztam, — sajnos, igen sok van ilyen; — fontold meg, tégy próbát, igen örülnék neki.

Kéziratod idejében érkezett, hogy a febr. 1-i számban hozzassuk, de a nehézség az, hogy van egypár cikkem, melyet időtlen idők óta halasztgatok, s tovább nem tehetem a jogos sértődés veszélye nélkül (Berde Máriaé aug. óta, Féjaé dec. eleje óta, hogy csak a főbbeket említsem); ezeket most már hoznom muszáj, s a kritikai rovatokat nem csökkenthetem, mert elmaradnának az anyaggal; így is pontosan 35 nyomt. oldalnyi cikket tettem át a márc. 1-i számba, nagyrészüket kiszedve; meg kell értened a helyzetet, s kérem türelmed, szíves engedélyed az egyhavi halasztáshoz. — Addig majd, ill. közben majd megbeszéljük a továbbiakat. Megkaptad-e Szabó Pál Keresztelőjét? Tévedésből Juhász Géának expedálták, de már írtam neki, hogy sürgősen juttassa el hozzád; kérlek, írd, ha késne.

Még sok levelet kell írnom, befejezem, hiszen lesz még alkalom beszélgetésre; írd egyszer Magadról is, ne csak mindig hivatalos levelet. Termékeny munkát kívánok a vakáció végére, s kedves leveled várva, szeretettel sokszor köszöntlek

Pécs, 1943. jan. 12.

V. Nándor

Várkonyi Nándor leveleit Kovács Endre adta át közlésre tolyóiratunknak. Kovács Endre választleveleiből, melyeket a Pécsi Janus Pannonius Múzeum őriz, négyet közöl László Lajos Sorsunk (Pécs, 1966.) c. munkájának függelékében (A szerk.)

Incelkedni vad hírek jönnek

*Új nap jön, új év, hősüret
s a csodák mégis elmaradnak,
szederágot zörget a felszél,
merev bagolyszem minden ablak.*

*Incelkedni vad hírek jönnek
Nyugat felől, havakban kúszva:
kérges, bankrabló Mikulások
mosolyognak a kistiúkra.*

*S családfők deres bajusszal
bámulnak bomba nők után,
nem sejtve, hogy bombát cipelnek
s melltartójukban arzén vagy cián.*

*Forgóajtók, röpterek, túsok,
a kicsempézett egeken vérfolt – –
mintha tanúnak szülne újjá
mindegyik nap, mely ígéret volt.*

*Félreértettség vadona,
dugig a szemünk csillogással,
dugig a tüllünk mézes hírrel,
játékos és igaz halállal.*

*De túléljük halálainkat,
megszokásból túléljük mindig,
remélve, hogy a cifrább élet
egyszer velünk is megtörténik.*

Ajánlás

*Új nap jön, új év, hősüret –
hozzád bölcsülök, mester Villon:
kapkodhatja fejét az ember
zuzmarában vagy égi síkon:*

*nyakában, mint a fagyos szalma,
ropognak csak a meszes csontok
s a csoda az lesz, amit lerág,
mint vadkutya a talált csontot.*

Minden útról

*Csak ne találkozzak veled,
ne halljak rólad,
csak a hó ne essen újra születésnapodon –
Vágassa le sámsoni haját a nádas,
veled láttam, látni sem akarom.*

*Vittem a testem, hurcoltam mindenhová,
esőbe, havazásba, követhetetlen szégyenekbe,
idegen ország falai alá,
hogy szeresse meg a szerelmet újra a Föld
és örüljön bele vagy fényesedjen!*

*S most minden útról külön kell hazatérnem:
külön a városokból,
külön az éjszakákból,
a világvégi ágyból, hol mellettem aludtál,
falevél-tutaj utasa,
külön a vizek fölül.*

Tatárdúlás

*Sár és víz tatárdúlása a tavaszban,
sár és víz tatárdúlása szívemen,
oda az édes ország, oda a szerelem,
csillagok szekértábora földülva, széjjelhányva.*

*Virágfejek s kövek a pusztaságon,
szétszórt halottaim, tegnap még elevenek,
lobog a szégyenem miattatok, pümkösdi homok-palást,
életben én maradtam csak, én a királyotok.*

*Gyom-dögvész, tü-pestis terjed mindenfelé –
Ki bocsátja meg jövőmet nélkületek?
testem görcsös önzését nélkületek
s hogy énekelek, iszapos szájjal is csak énekelek?*

„KÖZELEDÉS A SZAVAKHOZ”

Csoóri Sándor: A látogató emlékei

Petőfies készségekkel, szándékokkal, hivatástudattal a Berzsenyi szerepébe és sorsába szorulni s benne helytállni: lehet-e kényesebb személyiség-próba, kínlódtatóbb metamorfózis?! Csoóri Sándor és lírai hőse nemcsak végigszenvedte ezt a folyamatot, de tudatos vállalással ment elébe a kényszernek, értelmet, tanulságot akart kicsikarni abból, aminek átélését úgysem lehetett megtakarítani. Egy közösség szószólójának indult, s a kiszakadás és magány krónikása lett, alaptermészete a hűség, s egyre lázasabban kell a gyöngülő szálak után kapnia, melyek szülőföldről, családdhoz, szerelemhez kötik. A világ akart lenni, mégis elfogadta az irodalom gravitációját, s bár az életet többre tartotta a versírásnál, volt idő, hogy az „egyetlen papírlap” kivégzőfala kínálkozott csak számára, hogy országot, hazát karcoljon rá. Így lett pályája iver: „közeledés a szavakhoz”. A tágasság, a nagy lélegzet, a világot átölelő (vagy összeroppantó) mozdulat emlékké és nosztalgiává fogyott, de tudatosult hiányként ösztönző erő maradt, a megnevelődés, a bíráló indulat, a többetakarás hajlamainak ernyedetlen fölbujtója és táplálója. *A látogató emlékei*ben olyan költő sorolja tapasztalatait az emberi istenülés, az elementáris életöröm és fölszabadultság fájdalmas vagy bosszantó akadályairól, akiben csaknem tapintható elevenességgel él a harmonikus, derűs személyiség és a műalkotás értékű, példaszzerű élet vonzó utópiája.

Ez az igényesség és szívós ragaszkodás az eszményhez, ha áttételesen is, mindenképpen kapcsolatban van Csoóri sajátos természetérzékelésével, a természethez fűződő mély és bensőséges viszonyával. „Mások verset írtak, zöld eposzt szereztek, / én a kipusztult tisztásokat itt kerestem” – írja a *Sorok egy sziklafalra* c. versben, a helyszínrajzot, szokásától eltérően, a pontos keltezéssel is konkretizálva: Nagybagmász, 1973. A látomásos allegoriák költői módszerétől elhatárolva a magáét, inkább egy elemi gesztust, a letarolt táj fölkeresését örökíti meg, nem mitologizálja a természet pusztulását, hanem a ráspolyos törzsű fáktól a fejszék árnyáig és a tűz bölcsőjéig valóságghű képet fest róla és – a közvetlen azonosság jegyében – önmagáról is: „a Föld növekvő arca rám hasonlít”. Nem nehéz idézetekkel bizonyítani (a Dél- és Észak-Amerikát megjárt, e kötetében egy skandináviai út verses dokumentumait közreadó költő kapcsán talán nem is igen szükséges), hogy Csoóri a nagyvárosi civilizáció, a fejlett technika, az „ipari álom” szemfényvesztő csodái közé is bejáratos, igazán melegen, mély féltéssel és szorongással azonban a mezők és erdők, madarak és vadak elhagyott világáról beszél: „életem ott múlik el, / ahol az akáclevelek a földre lefeküsznek, / a hangya földrengést jelez / s a faluvégi erdőben megmártózva újra a vadaké lehetek, / a fanedv csurrását is fölhangosító / ideghártya.” (*Kérő, baráti szavak a második személyhez.*) Az áhítatot és gyöngédséget az efféle vallomásokban nem is elsősorban a közvetlen nyilatkozat árulja el, hanem a parányi lényeket, fölfoghatatlan neszeket is megragadó figyelem, a révült, önátadó belefeledkezés a teremtmények színébe, szagába, mozgásába, hangjába.

A napsütés, a felhők, a „mozgalmas víz” dicsérete gyakran a beteljesületlenség föltételes módjába kerül, még többször pedig messzetűnt és rég befejezett múlt időbe. Csoóri, a schilleri kifejezéssel élve, úgy őrzi az elveszett természetet, hogy keresi, mintegy számonkéri a mesterkélt, önkényes viszonyokon. Az élet kritikusként rendre a világgal való intimitás lehetőségét hiányolja és sóvárogja: „nincs időm megszeretni a korai levélcsörgést” – panaszkodik (*Elidőzni az időben is*), cső-horkolásokat kap válaszul, ha barátok, társak melléne szegzezi a kérdést: „Mondjátok: mikor láttatok ven-

dégül esőt utoljára? / mikor fektettetek magatok mellé nagyhajú déli szelet?" (*Nagy úregek visszhangja*) A szerelem és a szexus motívumát, mint az utóbbi példa is jelzi, szoros asszociatív kötődés kapcsolja e probléma-körhöz; persze Csoóri szerelmi lírája háttérben a családi közösség általános válságától különös személyiséglélektani mozzanatokig sokféle élmény és indíték munkál, de a romlatlan idill tiszta pillanataiban szinte törvényszerű nála az erotikus és a természeti élmény együtthangzása: „A falban fáciánt hallok suhogni s közeli / füvet a vakolat alól. Életem felén túl / kicsoda hajt rám vadat, falevelet, fűziborgást?” Az élet dimenziói kitágulnak, Erosz („testemnek testet adva folytatásul”) kiemeli az embert énje zártságából, a szél, a madár társává, a természet egységének részesévé avatja (*A falban fáciánt hallok suhogni*). A nők édes mozdulatai „a fenyegetett világ nevében tüntetnek”, *A kis fenevad* „kirügyezve” érkezik, lépteit „gyöngéd comb-súrlódás zaja s fekete sásé” kíséri. E képzalkotási logika belső rétegzettségét és hajlékonyságát gazdagon illusztrálja a *Kivilágított éjszakában* c. vers: az édeni zuhany és a vad tigrisszerelem bevezető metaforái a bűnbeesés előtti, öntudatlan paradicsomi bujaság képzetét keltik, a későbbi képek azonban, a „női hangra írt opera” motívuma, s főként a szeretkezést minősítő hasonlat technikai- és sport-utalásai („s vízszintes ágyékán is úgy nyújtóztam el, / mintha görcsös motorversenyző oldalkocsisa volnék –”) szétrombolják az illúziót, az odaadásban észrevétetik a mesterkéeltséget és erőlködést.

Az emberi természetesség iránti nosztalgia vezeti Csoórit a gyermek motívumához, közelebből saját gyermekkora föltámasztásához. A problémátlan otthonosság, sőt a környezet fölötti uralom koszaka és világa ez, bántódás legfőljebb az emberek, a társadalom részéről éri a gyermeket („s ti mégis megverték, ha játszom –”, írja az első szöveg kapcsán *Önarcképek, hajdan-időmből* c. kötetnyitó versben). A tücsök, a szarvasbogár, az elhajítható kő fölött azonban ő az úr, s ironikus fenntartás nélkül azonosulhat a gyerek-király, a kiskirály rangos szerepével és státuszával. A címet a lófej-csizma és a mákgubó-jogar attribútumai hitelesítik; a gyermek, képzelete szerint, még a végső hatalomnak, az ölni tudásnak is birtokában van („vonyogódófés a kazal szívébe, / sárga kazal-vér a tyúkok fejére –”); ha meg azt akarja, hű kutyaszemmé vagy beteg nagyanyját vontató bakancsos lóvá változhat át. A tudat még nem észleli az idő múlását, napok és napszakok egybemosódnak, minden pillanat az örökkévalóság ígéretes fényében reszket: „ha nyár van, azt hiszem, mindig nyár lesz, / ha tél van, azt hiszem, mindig tél lesz” ...

Ezt a hiánytalan és boldog lételjességet a felnőtt a koncentrált emlékezet és a költői mágia révén kísérli meg fölidézni és hatékony lelki energiává átalakítani. A gyermeki ént, a humanizált isten-képzetet és a sorsot egyaránt megtestesítő „második személyhez” (ehhez a sejtelmes megszemélyesített absztrakcióhoz) intézett versekben mind a *Rölvadás*, mind a könyörgő ima (*Kérő, baráti szavak* ...) stilisztikája szóhoz jut, a módszer legérvényesebb és legtökéletesebb példája a kötetben alighanem mégis az *Előhívó ének*. A modern líra személyessége itt szerves egységet alkot az ősi költészetre jellemző mitológikus szemlélettel; a természeti és kozmogóniai érdekű megfigyeléseket a születés (újjászületés) motívuma közelíti az emberi-lélektani szférához: „Bogár bújik, / hangya bújik, / (...) isten-tojásból nap-csibe, / belőlem dobverő ág, / te bújsz belőlem: volt-magam” ... A dob: gyermekjáték, de sámáni tartozék is, mint ahogy a következőkben sorolt viszontagságok egyszerre hordoznak közvetlen, életszerű és átvitt, kultikus jelentést: „te, kit az idő rámhagyott, (...) bombatöltésérben altatott / s mindennek, mindenesnek / hegyes esőkkkel avatott –”. Innentől már a „próbákat” kiállt, „beavatott”, sérthetetlen táltos vonul tovább a versben, mint dobverő az elgurult dobért; a pogány hitvilágra utaló mozzanatok öncélúvá válását vagy túltengését finom művészettel gátolja meg a költő, amikor egyfelől a születési hely biográfiai esetlegességét is rögzítve jelzi a személyes érdekltséget („vissza a Vértes-hegy alá”), másfelől a hazatérés, a visszatalálás bizonyosságát a halálra utaló asszociációkkal fátyolozza el: „tüske-temető közibe, / lassan, hogy a halott is lásson, / föld arcával a Föld is lásson, / lassan, ahogy a víz megy el”. Múlt és jövő találkozásának, a sikeres „előhívás” illúziójának fölkeltésében, mondani sem kell, a képi és fogalmi elemek rendjével legalább egyenrangú szerepe van az ismétlések, gondolatritmusok, felsorolások archaikus alak-

zatainak, a ragrímek és a ritmUSDöccenések szándékos érdeSSégének, a verszene bűvölő monotonIájának.

Csoóri valami elveszettnek a nevében pöröl a meglévővel, eltűnt eszményt szembe-sít a kor realitásával, magatartása kapcsán joggal emlegetik az elégikus jelleget. Joggal, de alighanem túlzó kizárólagossággal. A kötet néhány általános figyelmet keltő, jelentős verse, *A hazatérő*, az *Anyám szavai*, s különösen a *Berzsenyi elégIája* valóban a rom-láson érzett fájdalomból, a hajdani épség, rend ill. erő és nagyság föltarthatatlan el-múlásának borongó szemléletéből született, s az is igaz, hogy a nagy niklai elődnek szentelt költemény Csoóri korábbi alkotásaira is új fény-nyalábot vet, megvilágítva ed-dig kevésbé észrevett kapcsolódását a magyar líra rejtett, ám Füst Milán, Illyés, Takáts Gyula és mások művében mégis folyamatos berzsenyies vonulatához. Azok a megköze-lítések azonban, amelyek *A látogató emlékei* hatását csupán a visszafogott bánat, a tűnődő reflexivitás, a megszárt, tompított emóciók érzelmi és esztétikai minőségéből próbálják kibontani, több okból is ellentmondásra ingerelnek; az elégia műfaja nem redukálható valamiféle puha, szenvedélytelen, érzelmeket visszaszorító változatra, rá-adásul Csoóri korántsem zárkózik be az elégIába, hanem a patetikus fölháborodástól a kíméletlen gúnyig a szilajabb indulatok egész skáláját megszólaltatja.

Ami a bírálát tárgyát illeti, megjelenik a kötetben a hetvenes évek hazai és világ-történetének megannyi megoldatlan kérdése, felemáSSága, „a képek, a hírek, a megun-ható csodák” szaporodása, az emberi mizérián nem változtató „világűr-farsang”, a vak-vágányra tolt és a „baltával kettéhasított országok” jajsza, s a mindezt passzívan tűrő, beavatkozni képtelen tehetetlenség tünet-csoportja. Gyilkos iróniával támad Csoóri a *Szemek korszaka*, a képernyő-megszállottság hallgatólágos jelszavára, a „mi csak üljünk és nézzük” címkes és önpusztító attitűdjére: „s már láb se kell, / már kéz se kell, / csak látó ujjak, milliőszemű, bámész agyvelő, / könyökünk árnyékában / akár a halál is sátorozhat”. Nevükön nevezi hétköznapiaink legközönségesebb, képtelen és lázító fonákságait is. Eljönnek „a dohányszemetes állú besűgők hízelegni”, írja egy kényszerű és abszurd szerepeltetősről, „megisszuk a boromat, nézzük egymást / és mosolygunk egymásra belülről kifelé” (*Már nem én ülök ott*); világa ablakán „dolog-talan, lecsúszott szemek” lesnek be sértő, gyanúsító, illetéktelen kíváncsisággal (*Sze-mek*); becsületes küzdelem helyett az ellenfél újra meg újra távolmarad, s csak arcátlan üzenetéből tudható, hogy „le vagyunk győzve”, „a mocsár köténye alatt vagyunk” (*Üzenet*). A metszően éles, a képlekeny formákat a karikatúra kíméletlen satujába pré-selő tekintet a magánélet köreiből is „célzógömbként” tapad minden talmiságra, a „ki-cserélhető fejfel” érkező és a „pénn-pikkelyes” nőkre, a megrozsdásodott agyú pályá-társakra, a mozzulatlanság és konzervativizmus irigy, egyszemű bálványaira. Ha töre-dékesen, ha visszafogva, de az ostromzó, ódai Berzsenyi-hang (s talán Ady is) folyta-tódik Csoórinál az olyan kemény, odavágott metaforákban, mint a bál-ország, a ko-csonya-világ, a vatta-köd, az iszap-krónikák, az olyan jelenlét-hiányt és örökös elkésést kifejező határozói szerkezetekben, mint „sehol és soha”, „és még így se, még akkor se és még ott se”, az olyan súlyos, kontinenseket és korszak-tendenciákat átfogó ítéletek-ben, mint „országok fölpuffadva, mint a kecskedög” vagy „A páncélkocsik szemrése mögött / megaszalódott fejek –”. A tehetetlen harag néha tömény, a tárgyas indítóko-kat mindenestül elhagyó, kitörésszerű lírai vallomásokban fakad föl. A „nekünk Mo-hács kell” gesztusa, a változás, az ocsúdás mindenáron sürgetése ölt testet pl. a *Talán egy golyó* c. epigrammatikus versben. A hideg csapvíz és a remegtető kávé könnapi ser-kentő szereitől a test önpusztító provokálásán és a paráznság botrányának vállalásán át az ablakába fűródő golyó történelmi leckéjéig a kijózanodás javasolt eszközei sor-ról sorra brutálisabbak, kényszerítőbbek lesznek; e fenyegető fokozással együtt a „ta-lán” szó hat ízben való ismétlése, az egyszer kitett állítmánynak a vers végéig ható rá-értéses kisugárzása, s maga az eruptív egymondatos szerkezet is emocionális fölfoko-zottságra, érzelmi-indulati magasfeszültségre vall.

Termékeny és ígéretes változás közben mutatja a kötet Csoóri régi keletű küzdel-mét az emlékezet pszichikai és költői problémájával, tapasztalatával. A húsz év előtt fogalmazott szorongó vallomástól: „Vesd meg magad, mert mindent elfelejtesz, / s a felejtésben sorsot nem találsz.” – hosszú út vezetett *A látogató emlékei* utolsó lapján

olvasható mai igényig és magatartásig: „a megsemmisítő nyárban is / a teljes életemre emlékezem” (*Vadliú hajjal*). Költészetében a memóriának nem azt a föladatot szánja, hogy elbeszélhető történetet idézzon föl, hanem hogy a magvas részleteket, a „kiváltságos pillanatok”, „az idő tartóoszlopait” merevítse ki, a jelen idejű önjellemzést szolgálja. A *Férfikor* a zenéhez, a meghatározatlan tárgyiasság művészetéhez közelíti az emlékezést; testetlen, de sugallatos hangzású szavakba öltözködő képzetek röpdösnek a félig önkívületben heverő lírai hős körül, a látomásban egybeforog külső és belső táj, a múlt és a jelen megannyi hajszálnyit, csak a fölcsigázott idegek finom hálójában fönnakadó érzéklete. Az eredmény mégsem szürrealista automatizmus vagy kusza szabadasszociáció-halmaz, inkább nagyon is tudatosan szerkesztett leltár a hiányokról, egy élet negatívumairól, „lehasított égboltról”, elveszített otthoni földekről, „háborút sejtő csókokról”, egy fiú meg egy asszony távolodásának „lassított filmképeiről”. A tárgyi jelentés, a tagadószavak, a fosztóképzők, a szenvedő igenevek grammatikája, valamint a következetesen alkalmazott behízlgő, susogó hangfestés együtt fejezi ki a veszteség belátásának s egyszersmind elfogadásának, a kiüresedésben talált megkönnyebbülésnek szövevényes érzelmi dialektikáját. A leltározó, lét-összegző törekvés még nyilvánvalóbb *A naptár lapjai* típusú versekben, amelyek, nyilván összefüggésben a rituális kalendárium folklorisztikus hagyományával, naptári egységek egymásutánjához kötik a megélt élet szimbolikusan általánosított fázisait: „hétfő: ámulásom, (...) kedde: szegyenkezésem tükörszobája, (...) és szerdái: aki vagyok s aki már nem vagyok: / szavak hadifoglya s borostás szükevénye, (...)”. A hátralévő napok: a jövő még nyílt, hozhat akár jót is, „elveszthető, de játékon meg is nyerhető világ délutánja”; az emlékezet nemcsak kötözi Csoórit, meg is erősíti, ami volt, az szükségszerű és végleges, de változataiban, ellentéteiben, abban, hogy az otthonosság és azonosság esélyeinek szemléltetése sem hiányzik belőle, egyben biztatás és ígélet is.

Másfajta, konkrétabb, dokumentatívabb, egyszeri helyzeteket fölidéző emlékezet-típus is megnyilatkozik ebben a lírában, és pedig egyre gyakrabban. Ilyenkor egy-egy kiszakított pillanat ábrázolásába zsúfolódik a tartósan jellemző mozzanat, egy-egy megállított szituáció villantja föl a személyiség tipikus, sőt archetipikus vonásait: az *Anyám anyjában* a halállal dacoló jókedvet, segíteni-akarást, állati munkabírást és életörömet, a címadó írásban, *A látogató emlékeiben* a mindenkori nyomorúság melletti elkötelezettséget, a „szegények kéme” és képviselője szerepével való spontán, levethetetlen azonosságot. Könnyen és szívesen lépnek elő a múltból a sorsváltás, a döntési kényszer élethelyzetei és etikai dilemmái, amikor „Még semmi se látszik / elközelítő életemből”, a levegőben mégis ott van már a kiszakadás, a búcsúzás, a kudarcok előszele (*Egy régi fénykép*) vagy amikor a „két hangra” oszló *Súgásban* maradás és távozás, megörzés és újatkezdés, megállapodás és kockáztatás érvei-ellenérvei feleselnek, egyenlő nyomatékkal. Mellesleg ilyenkor sem az elégikus, hanem a tárgyvilágos, Csoóri szótára szerint értelmezve a kifejezést: a drámai magatartás vagy szemlélet szabja meg a mű jelleget; a szerző közvetlen szándéka a pontos ábrázolás, a kommentálatlan megjelenítés, a lehetőségek és választások objektív súlyának érzékeltetése, aminek érdekében a vallomások vagy reflexív líraisággal együtt gyakran a versszerűségről is lemond a költői próza javára. Legmegragadóbb teljesítménye ebben a műfajban nem az itt-ott túlcifrázott, túlstilizált *A látogató* ..., hanem a háború utáni újrakezdés pompás rajza, *A föltámadás első pillanatai*. A jóbként szenvedő sebes kutya, a halottakat vetkőztető „gyorskezü életbenmaradók” és a „holtak kifűzött bakancsszóját” gilisztának képzelő, leverhetetlen tyúk villanásnyi képei összefonódnak, rejtett jelentéstartalmakkal dúsitják föl egymást. A „ganyédombi” életkép országos helyzetet és nemzeti tudatállapotot példáz; az ember állati, az állat emberi vonásokat ölt; a holtak fosztogatóiban anyai gyöngédség és részvét is motoszkál, a túlélés, a talpraállás bajnokát bárgyú egészség és életakarát táplálja – csupa paradoxon, csupa kihívó kétértelműség, s a szöveg szorongató feszültsége és dinamikája onnan ered, hogy Csoóri nem oldja föl őket. A mélypont ábrázolása egybeesik az elpusztíthatatlan vitális energiákéval, a föltámadás mitikus ünnepe közvetlenül nő ki a testi-lelki nyomorúság valószínűtlenül nyers, alantas látványából.

Egy mű milyenségét – vagy legalábbis szellemi szituációját – jellemezheti a külső

sorsa is, fogadtatása, olvasatai, az akusztika, amelyben visszhangot kelt, Csoóri könyvét zavarba hozóan hűvös és tartózkodó vélemények követték, hívei sem annyira interpretáló és magyarázó igénnyel közeledtek hozzá, mint inkább kétségeiket öntötték szavakba. Azoknak a többműfajú íróknak a balsorsa fenyegetné őt is, akiknek mindig másik ihletformájuk minősül termékenyebbnek és magasabbrendűnek, mint amelyikről éppen szó van? Vagy némiképpen a saját őszintesége áldozata lesz, mivel a vallomásaiban, műhely-tanulmányaiban megfogalmazott éleselméjű önkritikus megjegyzéseket bírálói sem tudják kikerülni? Az esztétikai kifogások közül az bizonyult a legtartósabbnak, amelyik az asszociációk lazaságát, a képek látszólagos vagy valóságos szétszóródását, a szerkezet-építés bizonytalanságát vette célba (tény, hogy a jelen kötet kevésbé sikerült darabjai is leginkább ebből az állásból támadhatók). De a java versekben ez a sajátos képalkotási és képzetkapcsolási módszer már régóta érték és többlet, ahogy Lengyel Balázs írta, a „látásmód szikrázó költőisége”, amelyet eredetisége miatt az olvasónak meg kell szoknia. A költői emlékezet élesedése nyomán egyébként egyre növekszik a szerepük a komponálás olyan radikális változatainak, mint a kimetszés és elhatárolás, s az „örökké kódablakú versek” rovására szaporodnak a pontosan keretezett, a met-szetszerűek. A Csoóri lírája körüli bizonytalansághoz hozzájárulhat besorolhatatlansága, különleges hajlékonysága, véglegesülni nemakarása is. Ha ez a Veres Péterétől a Gregory Corso-éig sokféle „hatást” asszimilálni képes alkat a személyiség-szaporítás elterjedt módja szerint más-más modorban, stílusban, hangon fejezné ki érzelmi-szellemi élete különböző belső aspektusait, ha a „nagyköltőség” pózait elhárító, de a poeta minor címkéjével sem kiegyező magatartásában több semmibevevő fölényesség és ironia lenne, ha eldöntené, hogy az ősi, természeti meg a társadalmi, politikai ember igényei közül melyikről mondjon le a másik kedvéért s nem ragaszkodna oly komolyan a „teljes élet” emlékeztetőhöz és jogához: akkor könnyebb lenne integrálni és helyét kijelölni, művei is hamarabb megfelelnek a pillanatnyi korszerűség valódi és vélt követelményeinek. Képzletben el lehet játszani egy efféle kitalált, különböző várakozásokat igazoló életmű gondolatával, s ki tudja, azok a versek talán sikeresek, ügyesek, mi több, mesteriek, virtuózak is lehetnének; csak éppen nem Csoóri Sándor írta őket.

Eörsi István:

LONCI NARANCSÁRGÁBAN

Fényforrások, nézzetek rám – hirdeti a kötet egyik, szerkezetileg is hangsúlyos (azaz ciklusnyitó) verse, s nem szükséges különösebb zenei érzék hozzá, hogy „ki-halljuk” a csengő-bongó sorokból Beethoven IX. szimfóniáját, pontosabban az Örömdá-dallamot. S ha már ezt felfedeztük, aligha kell utalnunk Schillerre, a „Gyúlj ki, égi szikra lángja” költőjére, aki a „szent örömet”, az „egy testvér lesz minden ember” örömet nemcsak „égi szikrának”, hanem az „ég leányának” is nevezi, kinek búvkörébe „ittas szívünk vágyva lép”. Az Eörsi-versben a fényforrás nem más, mint a „város-éjjel éke”, azaz a reklám: „Biztosítás, Állami”, „Biztosítás, Takaréka”; s persze nem véletlen, hogy épp

a Biztosító reklámja, „fényforrása” világítja be az éjszakát, mint ahogy az sem véletlen, hogy hamarosan feltűnik „a tányérsapkás végzet”, továbbá az sem, hogy a parafrázis (?) vagy paródia (?) szerzője „testire” fordítja a schilleri „ittas szívünk”-et („lámpaoszlopnál a részeg, / csermely csobban, mit csinál?”), s az „ég leánya” is némi metamorfózison esett át: „tulipiros, sárga, kék lány / reklámfénybe vonva áll”, míg „jön a Végzet, szalutál, / viszi a lányt” stb.

Z., a *Két módszer* című elbeszélés hőse negyedik komolyan veendő öngyilkossági kísérlete után is életben marad, azaz *megmenekül*. „Ez utóbbi szó persze – jegyzi meg az író – teljesen alkalmatlan a tényállás kifejezésére. Hiszen jogos a feltételezés, hogy az ember akkor menekül meg, amikor végre az történik vele, amit tervez magával. Ezért azt kellett volna állítanom, hogy Z. háromnapos élet-halál küzdelem után elveszett. Csakhogy ez a megfogalmazás félreértésre adott volna okot: a

szavakat – hogy megértsük egymást – konvencionálisan, vagyis az adott értelem-től függetlenül kell használni. A hagyományos nyelvi fordulatok mindenkor erősebbek, mint konkrét jelentésük.”

Egyrészt tehát van a konvencionális szóhasználat, másrészt a konkrét jelentés. A kettő, úgy tűnik, valamikor – mondjuk, Schillernél – fedte egymást; ma azonban sehogysem akarnak összeilleni. A dilemma feloldhatatlan: ha a konvencionális szóhasználatra ügyelek – *hogy megértsük egymást!* –, úgy le kell mondanom a konkrét jelentésről. És fordítva: ha a jelentést tartom szem előtt, érthetlenné válik, amit írok. Az egyik póluson a Szabolcska Mihály-féle versezet, a másikon az érthetlenséggel vádolt „modern költészet”. Eörsi nem ambicionálja, hogy „korát megelőző”, meg nem értett zseni legyen, arra meg – tehetségéből eredően – alkalmatlan, hogy Szabolcska Mihályra esküdjön. Vagyis a legképtelenebb dolog izgatja: a közérthető költészet.

Igaz ugyan, hogy említett novellájában a „megértsük egymást” *ironikusan* hangzik, de őt *valóban* ez vezérli: szót akar érteni az olvasókkal. Másképp úgy mondhatnám: az *élmény kifejezése* izgatja. Mint minden komoly író. A „komoly” jelzőt magam is ironikusan használom, éppen azért, mert *valóban komoly írónak* tartom Eörsi Istvánt. Olyan írónak, aki hisz az írói hivatásban. Meg kell hát keresnie a lehetőséget, mi módon szentelhetné e hitnek életét.

A lehetőség az iróniában rejlik. Ha a schilleri „ittas szívünk”-et *átkölti* lámpaoszlophoz dőlő részeggé, úgy ez nem egyszerűen bolondos ötlet, nem puszta játék, nyelvöltő tréfa. Inkább igen *klasszikus* eszköz. Nevezhetném katarzisnak, de legalábbis ahhoz közeállónak: profanizál valamit, ami köztiszteletnek örvend, hogy majd magasabb szinten helyreálljon a világ harmóniája. De ha katarzist mondtam, így kellene fogalmaznom – ezúttal azonban irónia nélkül –: hogy helyreálljon az erkölcsi világrend. Azért irónia nélkül, mert *ezt* viszont nem gondolhatom komolyan: az erkölcsi világrend nem áll helyre a *Lonci narancssárgában* kötet lapjain.

Ellentmondásba keveredtem? A profanizálás valóban azt jelenti, hogy Eörsi kimozdítja a szavakat konvencionális használatukból, s amit összerak belőlük, az maradéktalanul az övé: az *élmény kifejezése*. De az *élmény* maga nem más, mint a harmónia helyreállíthatatlansága. Nemcsak a *Fényforrásokban*, nem is csak a *Két módszerben*. Találomra néhány írás: a délamerikai gerillanaplónak álcázott, remek *A tűszban is*, az *Interjú a tébolydában* címűben is, melynek már a címe is önmagáért beszél, a *Sziszüphosz boldogságában* is, melynek hőse „részesülhet a két legfőbb boldogságban: megsemmisítheti bölcsen az isteneket és botorul becsaphatja önmagát”. Azt mondhatnánk, az egész kötetben. (Ironikusan felvethető: talán az egész modern irodalomban?) Eörsi a legreménytelenebb dologhoz fűzi a legtöbb reményt: hogy kifejezze a kifejezés képtelenségét. Nem elvontan és metafizikusan, hanem a maga hétköznapi nyilvánvalóságában. A Godot-ra várásnál jobban érdeklő az, hogy mit csinál Godot, amíg várnak rá (*Godot kudarcából, Godot naplójából*). Ezért hat már-már „kulcsként” egy zárójelbe tett sor a Lukács György emléket visszaidéző versben: „Mindennek félbe kell maradni.” (*Egy álom.*)

A legdrámaibb tanúságtétel e „félbe-maradásról” az *Egy beszélgetés*: látogatás a beteg, már beszélni sem tudó Öregnél (azaz Lukácsnál). Ez az elbeszélés – belső hitelével, intenzitásával (az is filozófia, amiről beszélnek, de érdekesebb benne az a filozófia, amivé az írói *élmény* válik) – a kötet csúcsa problematikáját tekintve pedig mintegy a vers- és novellaciklusokon át húzódó kérdésvonalak metszéspontja.

Persze ezt legfeljebb jelezni (megállapítani) lehet e rövid recenzió keretei között, mely voltaképp nem több széljegyzetnél. Így számos kérdés elemzésével adós is marad: szólni kellett volna a kötet szerencsésnek bizonyuló vegyes műfajúságáról, a lírán és prózán átütő publicisztikus hévről, az egyes ciklusok felépítéséről és vezérmotívumairól, nem utolsósorban pedig arról, hogy ez a nagyon ironikus könyv lebilincselő olvasmány. (*Szépirodalmi*)

PÁLYI ANDRÁS

Kerék Imre:

ZÖLD PARÁZS

„Hajolj közel a földhöz, hallgasd a gyókerhomályból érkező rejtjeles üzenetet”. A *Törvényeikre bízva* című vers idézett mondata akár ars poeticája is lehetne Kerék Imrénél: azt a mozdulatot rajzolja benne, amely annyi verse megismétel. Megvallja költői szándékát, jellemzi lírája alapanyagát, legfontosabb tartalmát. S hadd egészítsem ki ezt egy másik verse szép soraival:

... betakarózni
fénnyel, csönddel, fűszerezéssel,
röptüket szélhez igazító
madarakkal tovasuhogni...

A *Zöld parázs* költőjének a gyermekkor elnyugtató emlékeit, a férfikor súlyos tapasztalatait, egyetemesebb mondandóit is magábaölelő természet a legnagyobb élménye. Mondanom sem kell, hogy nemzedékében, de akár azt is hozzátehetném, hogy a mai magyar lírában ez meglehetősen ritka jelenség. A kritika alighanem finnyásan, gyanakodva fogadja majd ezt a kötetet. Mert a természet, mint annyiszor már, megint kiment a divatból. Némi gyanútlanág vagy kihívó merészség kell hozzá, hogy manapság valaki évszakokról, kertekről, mezőkről, növényekről, állatokról merjen verset írni. Biztassuk a hajdani latin közmondással: *Naturam furca expellas?* Különben is, mit csináljon a költő, ha a legforróbb hevület éppen ettől az ódivatúan lírai anyagtól lobban benne? Egész kötetét zöld fény derengi be: „zöld parázs”, „zöld tisztaság”, „a zöld harsogó ünnepélye”. Ez a zöld ragyogás süt a már-már vallásos áhitattal megidézett gyerekkori ismerősök: a fák, a „szemrésnyi láthatáron föllobogó zöld fáklátüzek” s az egész kimeríthetetlen bőséggel áradó anyagi világ szívéből. Kerék Imrében van valami Gulyás Pál természet-lírájának átszellemült panteisztikus lendületéből. Mert a természet persze neki sem egyszerűen egy-egy pontos vonalakkal megrajzolható vagy vízesen-levegősen megfesthető tájkép mintája. A kinagyított részletekben a számtalan változatban megnyilatkozó mindenségre, a mindenség rejtett áramaira figyel.

Ezeket a fényes áramokat érzem a kötet nekem legszebb, súlyos anyagú, mégis súly-

tanul lebegő, pontos, mégis párásan sejtelmes képekből épülő versében, az *Átváltozásokban*. A „kétarcú világ” „feszeng” ebben a versben: a fenyegetett, törekeny, mulandó emberi és – nyomasztóan és vigasztalón – a másik: az anyag boldog és részvétlen örök-kévalósága, a meleg földalatti üregekben munkáló-lüktető csiráktól, a fenti életet tápláló gyökerektől a forgó csillagképekig. Általánosan: a mulandó és az örök, a mindig pusztuló és mindig újra teremtető. Személyesebb mértékre fordítva: a maga esendő sorát, betegséggel, szenvedéssel bélyegzett létét Kerék Imre megváltást keresve beleépíti verseiben az elnyugtató végtelenbe. Azért, hogy

gonddal bútorozott koponyából
kihulljon, ami bánt, magadra ismerj
a lándzsás kerítésen átsapó
rózsák villámló önkivületében,
s kiköpd a szádból, mint a férges
almát, mulandóságod érveit.

Az eddigiekből kitetszik, hogy én legjobban azokat a verseit szeretem, amelyekben az anyag szinte tapinthatóan-foghatóan, izlelhetően-szagolhatóan van jelen, s a költő meg tudja éreztetni benne azt a mozgalmasság lenyomatát, a héjon áttörő sugárzást, amit a mesterének vallott Egry József tudott megfesteni. Amelyekben meg tudja ragadni azt a pillanatot, amikor „a fogható súlyos világ föl száll a sugarakban”.

A *Zöld parázs* nagyon tehetséges, de nem egyenletes kötet. Egy-egy versben nagyon erősen érzik, már-már idézetszerű betétként ütközik ki kedves költőinek hatása. De ezen nincs mit szégyellni, hisz java verseiben a hatás már szervült, beépült a kétségtelenül önálló hangon szóló lírába. Szívesen lebeszelném Kerék Imrét a didaktikus magyarázkodásról. Minek a *Gyökér* című szép verset az utolsó szakaszban a tanulsággal megfejelelni? Használ-e a versnek az ilyen – innen-onnan ismert – költői hitvallás: „Tudjam a dolgom, helyre tenni, amit lehet még ezen a vak csillagon”? Kerék Imrének van ízlése, figyeljen hát oda, hogy be ne csússzon olyan fegyelmezetten megcsinált verseibe egy-egy nagyonis készségesen elénktozkodó, az irodalmi félműlt költői kelléktárából ismerős kép. Ilyenek: „suhanc szelek” vagy „zöld szoknyában” ugró sombokor, „rüggyombos ágak”. Ugyancsak a bevált klisé veszélye kísért a népdalmotívumokkal építkező versek-

ben is. Mondanom sem kell, hogy nem a népköltészet minden időben olyan termékenyítő hatását akarnám száműzni Kerék Imre verseiből. De az a József Attilában még olyan elemien ható „haj rege rejtem” napjainkra a sok használatban bizony megkopott. Ezt mondanám néhány, ma már többé-kevésbé közhelynek számító történelmi témára is. Vigyázzunk, nehogy az eleven hagyomány történelmi tablójává merevedjen.

De úgy érzem, máris többet beszéltem a kelleténél a kötet gyengéiről. Mert Kerék Imrének sok erénye van. Az egyik mindjárt az, hogy nem enged a mostanában olyan kelendő olcsó „révület”, a „szent lázban” hadaró sarlatánság csábításának: nem engedi ki kezéből a verset, nem ontja ellenőrzetlenül a zavaros szavakat-képeket. De nem dül be a mindenáron meghökkentően újra törekvő, az úgynevezett *költőit* okkal-ok nélkül kiseprűző avangárdnak sem. Szándékkal vagy ösztönösen értelmes verseket ír. Sok verséből idézhetnék, hogy igazoljam: képei pontosak, tiszták, nem maszatolja el őket. Milyen érett ereje van egy-egy olyan rajzának, mint amelyekben az őszi mezőn botladozó öregeket jeleníti meg:

... Lombeső szakad, súlyos
könnye hull a körtefának, a fű
rozsdavert kardja megtörik. Aszalt-
szilvaarcú öregek botladoznak
a tarlófűst kék bokrai között,
bokájukra tökinda, krumpliszár vet
hurkot, zörögnek a szélben, akár a
tengeriszár, csontvázuk átvilágít
rongyolt levéllel foszló bőrükön.

Mennyi mozgás-lobogás van egy-egy ilyen szakaszában: „Egész nap, egész éjszaka vetközi felhőt az ég. Gyökeréig borzong a fa, rázza tízezer levelét”. Ilyen nagyszabású képeket tud kevés szóval, erőlködés nélkül elélni idén:

Hallom a hangod is, pedig
csönd kívül-belül, semmi zaj,
míg roppant tengelyén az égbolt
elfordul csillagaival.

S végül – sajnos, ritka erény – kitűnően bánt a formával. Ez persze nem egyszerűen azt jelenti, hogy sor-dallamai szépek, tiszták, hogy tud rimelni. Sokkal inkább arra gondoltok, hogy szakaszainak jók az arányai: az anyag kitölti a teret. Vagy arra, hogy vers-

mondatai, sokszor hosszúra nyúlva, merész szabólörincses áthajlásokkal átbukva a sorvégeken, mindig tiszta rajzúak. Zavartalanul mondják tartalmukat.

LATOR LÁSZLÓ

Nyilasy Balázs:

A FIATALEMBER MINDENNAPJAI

Az irodalomtörténet tanúsága szerint az újonnan pályára lépő nemzedékek nem ritkán a megváltás hitével, új világteremtés ígézetében indulnak; addig ismeretlen utakat, új verselményeket keresve, az adott kor indulataitól fűtve. Az indulás pillanatában azonban, a hagyományokhoz való kényszerű kötődés mégis náluk a legerőteljesebb, nemcsak formakincsben, de nagyon gyakran szellemiségben is.

Az első kötetével jelentkező Nyilasy Balázs vezérlőcsillaga József Attila, s hitvallása is „A mindenséggel mérd magad!” igényéből fakad.

A Kosztolányi emlékére szánt *Seb-szavaknak* című költeményében – ars poeticái egyikében – a szolgálat felelősségével fogalmazódó gondolat:

Ki verssel teljesíted élted,
a többit is mindet megérted:

a *Versdarabok*-ban ragyog föl újra – mint egy önnön helyzetét és lehetőségeit is meghatározva:

Ahol a föld néma,
ott szólalni halkan;
ma is,
nekem is ez a vállálás.

Akiket megszerettem,
azokból teljesedni
kényszerűség és törvény.

Nyilasy tudatosságát jelzi az is, hogy viszonylag kevés számú olyan költeménye van, mely ne lenne szándékainak lírai vetülete, hitvallása is egyben, *A készülődések éve*-nek vissza-visszacsendő önfelszólításával, miszerint „önmagamat kell úgy építenem, hogy minden moccanásom törvény legyen”. Az önfeltárás mozzanataival teljes ars poeticákban Nyilasy elszánt makacs-

sággal törekszik feladatainak egyre világosabb tisztázására, s a manifesztumok gondolati igénye és az öntudatos közösségváltás kamaszos lendülettel párosul nála.

De kamaszosság és prófétai pátosz jellemzi a kötet fülszövegét is, melyben csupán az önjellemző „ritka gonddal formált szövegezés” teszi gyanakvóbbá az olvasót. S bizony, Nyilasy nem egyszer hajlik a könnyebb megoldásokra; elkerülik figyelmét nyelvi-stilisztikai fogyatékoságok, s néha lemond a képiség szigorú logikát követelő igényéről is.

Tárgyias, intellektuális líra-eszménye nehezebbé teszi ugyan a rejtőzködő költői szubjektum megragadását; nyelvéből, képalkotásának elemeiből és módszeréből mégis fölfejtethők a személyiségét meghatározó élménykörök: a magyar vidék világa, a nagyváros, a szerelem, s a különösen fontos szerepre jutott kultúrélmények: a biblia és a népköltészet mellett Petőfi lírája éppúgy mint Adyé vagy akár Illyésé.

Nyilasy erénye, hogy a realista hagyományok és a modern költészet eredményeinek szintézisére törekszik; a gondolati mélységen túl a kifejezést is erőteljesebbé téve. (*Tavaszi szél, Gondolatok, Lenin, Éjszaka*)

Költészete a társadalmi elkötelezettségű gondolkodó elme bizonyos fajta sorsvállalása is. Leginkább az élet intímabb szféráit főtároló magánéleti lírája jelzi ezt. Teljességre, tiszta-emberi harmóniára vágyik a szerelemben; de józanul romantikátlan, majdnem tragikusan fegyelmezett marad mindvégig (*Végül*).

Valamelyest oldottabbak, s épp ezáltal szerencsésen színezik a kötet anyagát a *Szél, Tenger, Szentiván* és a *Vágyódások* című ciklus darabjai, arról tanúskodva, hogy Nyilasy újabb és újabb tájak felfedezésével törekszik lírájának kiteljesítésére, gazdagabbá tételére. A játékos, lendületes ritmusú *Piros a...* című vers szatirikus hangjával, a *Vidám episztola* üdeségével és személyességével, míg a *Mesterségek* a groteszkbe hajló szürreális elemeivel sejteti ezt:

Ezüst pontyot pucoltam:
voltam szakács a Holdban;
bámultam, mint a télbe,
a tálba-hóesésbe.

Népköltészeti hatásról vallanak a *Mesze vagy, Szentivánkor, Tengerészdal* című költemények, melyekben a népdalritmus-

sal jól megférnek a modern hangulati és gondolati tartalmak. Igazán kísérleti jellegűek a kötet záró versei; még objektívebb hanggal, s a próza felé közelítő formai megoldásokkal próbálkozik bennük Nyilasy, sikerrel (*A gyalogos, D. csavarog*).

MELIORISZ BÉLA

Vész Endre:

NYITOTT HÁZ

A címadó „Nyitott ház” című kisregényben Veszélovits Anna, a főhős szeretetre méltóan lép elénk. Belső derűje, életöröme, „támadó őszintesége”, társkereső vágya, osztályszolidaritása azonosulásra készíti. S az író lépésről-lépésre, a környezettel való kapcsolatában feltárja, hogy mindezek az érzések, képességek kiket erősítenek, milyen ellentétes társadalmi mozgások sajátítják ki, hogyan válik „tudathasadásossá”. Élete sorssá formálódik, s látjuk, hogyan „csinálódik” a történelem.

A háziúr az ő nevére címezteti titokzatos, félelmet keltő üzeneteit, ő a „helyi megbízott”, az albérlők sivár egymásrautaltságában az ő „állandó emberszerető tájékozottsága” a központ. A maszek fotós, a „mérésékelt kizsákmányoló”, munkaadója, az ő „édesegy” mosolyával költöketi át kapcsolatukat cégtársivá, de ez a mosoly szelídíti meg egzisztencia nélküli lakótársa, Somos Lukács lehetetlen gyűlöletét a világ jelenlegi elrendezettségével szemben. A kókler, jubiláns festőt az ő „korrektsége” „művésziesíti” ország-világ számára, de talán ez nem engedi mozdulni a haldokló idegen mellől sem. Roráriusz főpincér „szerény följajánlásait” „holdas mosollyal” fogadja, de ha nem tenné, mi szépitné meg a szélütött öreg hátralévő napjait? – Hogyan lehet itt itélkezni, Anna jellemét „tettenezni”? Hiszen Anna más és más alakot ölt, de lényegét tekintve ugyanaz marad: „álompirjával az arcán”. – Annát mindenekelőtt a *közösségben való feloldódás* vágya hajtja. És az emberek felé való nyitottságával mindenkinél jobban van hajlama, képessége közösségtegmentésre. De napjainkban a mindenkit egyesítő osztályérdek láthatatlan, az osz-

tályküzdelem nem igényel látványos, lelkesítő tetteket, a differenciált – sokszor egymást keresztező – csoportérdekek dominálnak. Annát ez a „támadó őszintesége” teszi képessé hamis dolgok igazolására és emberséges tettekre egyszerre. Valami *fékezhetetlen* érzelmi többlet, pátosz működik benne, amely sokszor a visszájára fordul, a legridegebb számítást segítve.

Még az önfegyelme is ebbe az irányba hat, helyzetét, szerepét józanul felmérő gondolatai, tudatosulása is, hiszen érzelmi hiányát, kielégíthetlenségét fogalmazza meg egyúttal, elindítva indulatainak további lavináját... „Don Quijote” ő, nevetséges, önmagát leplezi le, jellemének lehetőségeivel nem tud élni, nem tudja kibontakoztatni igazi egyéniségét.

Érzelmileg egyformán kielégíthetlenné a „Hárántcsikos zokni” szakmailag elismert, megbecsült – lakás, autó – tudományos főmunkatársa és a „Forró drót” selypítő, „kirugott” színész. A „negyvenen innen” elvált mérnök felesége hiányának fájdalmas tudásával – „két kibékíthetetlen” – próbálja enyhíteni, míg az öreg színész, önmaga előtt komédiázva, eljátssza, hogy hogyan kellene fogadnia fia érzelmen kívüli csomagjait a kórházi ágyon. De nem megy. Vészi itt, a novelláiban, csakúgy mint a „Nyitott ház” című kisregényében, remekel. A tudományos főmunkatárs „haszon-talannak”, rossznak tartja magát a szakmájában – mint Veszeloovits Anna –, a színész zseninek – bár nála ez is komédiázás. Nem találták meg a hivatásukat a foglalkozásukban *sem*. Leleplezi, s ítélkezik fölöttük *egész életük!*

Kevesebbet mondanak az írónak azok a novellái („A gyökérember” alcím alatt találhatók), amelyekben Vészi csak a figurák *vágyaira* koncentrál. Itt a külvilággal való összeütközés külsődleges, a jellemeket érintetlenül hagyja. A szegényes érzelmi tartalom meggátolja a drámaiság kifejlődését, a cselekmény véletlenszerűvé válik, elvész a jelenetek fontossági sorrendje, a novellák szétesnének, ha a kitűnő atmoszféra, a miliórész nem tartaná őket össze.

A „Nyitott ház” című kisregénye a pesti „linkséget” mutatja be, egy öregedő nő és egy fiatal fiú szerelmének történetén keresztül. Vészi művészi teljesítményéről elismerőbbet nem lehet mondani, mint azt, hogy senki se fogja ezzel az érzéssel le-

tenni a könyvet. A kötetben szereplő, elemzett novellái is éppoly igaz, mély élményt adnak, mint kisregénye.

PAÁL TAMÁS

Fekete Gyula:

PERÚJRAFELVÉTEL

Aki Fekete Gyula művei közül a „A kék sziget”-et vagy a „Kincskereső Pipitér”-t ismeri csak, méltán tarthatja számon őt a kitűnő ifjúsági írók között. Többnyire azonban „Az orvos halála” az a munkája, amely közismertté tette nevét, valódi sikerregény lévén. Ennek megjelenése után „egyműves” íróként is bevonulhatott volna az „irodalmi köztudatba”.

Figyelemmel kísérve azonban – a később az „Egy korty tenger”-ben összegyűjtött rádiós jegyzetait – többször mellette, Jancsóról vitatkozván, ellene szólva – kiderült az olvasó (hallgató) számára, hogy egyáltalán nem lehet semmiféle „skatulyába” sorolni írásművészetét.

Nem vájtfülűek számára írt, *indulatai* mindig hitelesek voltak, az „érted haragszom, nem ellened” attitűdjéből, még akkor is, ha igazságai vélt igazságok voltak, s néha vagdalkozásba futottak. Tudatossága, szocialista elkötelezettsége, írói felelőssége, az, hogy érzékeny szemmel észreveszi életünk számos lényegesen szorító és megoldatlan kérdését, s kijelöli a megvalósítandó célok körét is – tisztelettel tölti el az olvasót. Ugyanezt érezhetjük, kézbe véve a Perújrafelvételt, elolvassván a pályakezdő novellák elé írottakat. Alapvető etikai magatartása világlik ki e sorokból:

„Javítottam utólag a stílusbeli otrombaságokon, irtogattam a sallangokat... – a sűrűbb fésűt egy-két írás végén külön évszám jelzi – de az írói mondanót meghagytam eredetiben. Úgy gondolom, *amit* valaha is kimondott, azt csak megtagadni, visszavonni van joga az írónak, utólag átformálni, megváltoztatni – a legenyhébb esetben is anakronizmus volna. De *ahogyan* kimondta, azon javítani, csiszolni alkalmadtán: ez nem egyszerűen írói jog – talán kötelesség az olvasó iránt.” Rokonszenves – és nem öngazólást kereső ez a bevezető, egyéb önval-

lomásaiból is kitűnik írói felelősségének pontos tudata, és hogy ez hiteles – erre tanú a kötet is, és mint életműválogatás – bizonyíték is.

Annak, hogy a sok műfajt tartalmazó kötet utolsó darabját, a címadó „Perújrafelvétel” választjuk elsőnek a méltatást kezdve, oka van. Elsősorban az, hogy valójában kulcs szinte az egész könyvhöz, és így talán Fekete Gyula majd minden írásához. Jelentése valóban tágabb érvényű, mint maga az eredeti történet, és valóban, erőteljesen – és nem valamelyest – mint ahogy az író írja művéről, motiválja Fekete Gyula írói pályájának negyedszázadát.

A jóeszű, próbált parasztembert kiemelik, „parasztkáder” lesz, majd amikor önként visszatér saját életformájába, – ejtik, magára hagyják, összetörve életívét. Az alcímek szinte kirajzolják az életutat: „Földosztó”, „Vezérigazgató”, „Kuláklistán” (stb.).

Összevont riportként jelöli az író a műfaját. Hosszú évekig, évtizedekig érlelődik benne a „per” anyaga, a történet. A sérelem idején keményhangú újságcikk lesz a fojtott indulatokat kiváltó eseménysorból, később szépirodalmi feldolgozás terve, azután elvetél. De az íróból, mint bűvópatak fel-felbukkan a szorító mondandó az évek folyamán, s annak ellenére, hogy, mint hőse egy időben ő is: „természetesnek vette, hogy a hiba nem az ő elvében van, hanem ilyen-olyan emberekben, a politikai gyakorlatban”. És ugyanaz, ami hőst mozditja kudarc és bukás után is újra meg újra – löki tovább az írókat arra, hogy újra meg újra szembenézzen ezzel a „perrel”, a társadalmi valóság mozgásaiból elédobott kesztyűt újra meg újra felvegye. A bevezető sorok etikailag hitelesítik a fentieket:

„Hangsúlyozom: semmiféle előrerágott tételt nem akarok a történettel bizonyítani, illusztrálni, sugalmazni. Tapasztalatom, hogy a jól szervírozott, hangsúlyosan egy irányba rendezett riport sohasem azonos a bonyodalmaktól, ellentmondásoktól terhes való élet hű írásbeli tükrével. Maga a preparálás lehet erőssége az írástudói tehetségnek, de az *írástudói* tisztességnek inkább a gyengéihez sorolnám.”

Ez valójában szintén ars poetica – visszamenőleg is érvényesen a kötet majd minden olyan írására, amely a publicisztika és a „szépirodalom” határmezsgyéjén mozog. Gondolatilag meg tén az egész életmű válogatására. Azzal, hogy a történet végén – a

líraivá váló búcsúban ismét messzehordó kérdést nyit: „Mi lehet az oka, hogy a hét gyerek közül igazánban egy sincs, aki az életművének folytatója volna. Különösképpen nincs olyan, aki magasabb minőségben, egy minőségi renddel feljebb folytatná azt, amit ő a maga szintjén becsülettel végzett” – mégsem mond ki e perben ítéletet – minket, olvasókat készítet erre.

Az író arról is beszél, hogy az olvasónak „félkész” állapotban találja B. Károly történetét. Ettől lesz – ettől a vállalt és mesterségbelileg kitűnően véghezvitt „félkészségtől” – erőteljesen hiteles a szinte az egész kötet mércéjéül szolgáló írás, a „Perújrafelvétel”. E méltatásnak nem lehet célja, hogy filológusi pontossággal tanulmányt kerekítsen Fekete Gyula írói világáról, bár erre szinte magát kínálja a kötet jónéhány írása, valamint a válogatás időrendje – időtartamának nagysága is. (Az első írás 1951-es, az utolsó 1975-ös keletű.) Mégis két, igen fontosnak tartott tény óhatatlanul kiemelendő az írások egészére vonatkozóan, ami részletesebb indoklást igényel. Az egyik, a stílári-műfaji sokrétűség, a másik a „primér élmény szülte realizmus”.

Már a korai írásokra is jellemző a nagy-lélegzetű, a falu életét sokrétűen felvillantó, a falusi nagy társadalmi változás kérdéseiről szóló, klasszikus értelemben vett, szélesen hömpölygő, részletező elbeszélés (Küzdelem, 1951, Jóska, 1952–1958), és e korszak kétségtelenül kiemelkedően legjobb írása a Májusfa (1951–1958); illetve a felnőtté válást és a felnőtt társadalomba való befogadást pontosan és élményszerűen megrajzó Március (1957), a későbbi termésből. Az anekdota – a mikszáthi értelemben vett anekdota – novellává kerekítése (Vén konok Kolozi Pál, 1952), vagy a nosztalgia tárca-novellába emelése (Örök szeptember, 1956), a szigorú novella-riportázs (Árvíz, 1954), de egy hangulat körüljárása (Gyász, 1962), éppen úgy sajátja Fekete Gyulának, mint a Karcolatok 1958 és 1966 között írt sorozata. A műfaji stílári-sokrétűség igazolására az eddigi felsorolás korántsem teljes, szinte csak izelítő.

A valódi életélmény, amely műfajilag elsősorban a klasszikus értelemben vett novellához kötődik, kétségtelenül a primér közezből ihletődött írásokban jelentkezik a legpregnansabban. Nyelvi kifejezőereje szinte megsokszorozódik, amikor a falu – szerintem szerint a borsod-abaúji tájba ágyazott

faluk – világa elevenedik meg Fekete Gyula tolla nyomán. E világ aprólékos ismerete – ennél több, átadásra kényszerítő élménye – világlik ki az ilyen tárgyú írásokból, legyen az az írás jelenidejű történet, mint a Testvérek (1957), a közelmúltban, vagy a két világháború közötti időben játszódó, mint a Végtisztesség, (1974), Bundás, (1958).

A munkának, mint egyedül értelmes emberi tevékenységnek leírása éppen ezekben az írásokban kap himnikus töltetet, mint például a „Májusfá”-ban, ahol szinte képi párhuzamot von a falusi munka és a városi építőipari munka fázisai között, gondolat – és nyelvi ritmust adva a képsornak, vagy gondoljunk a „Testvérek” iszonytató erőfeszítésbe torkolló, ájulásba zuhanató munkafolyamat-leírására. De az értelmes munka, a hasznos tennivágyás hiánya motiválja a „Mitől hal meg az ember?” című írását, és fontos szerepet játszik a „Három grácia – 1953” Magdi című történetében is.

Viszont amikor nem ez az élmény áll az író mögött – nem a saját megélt világ – akkor nem egyszer bonyolulttá – lelki folyamatok hitelét veszített taglalásává színtelenedik az írás – bármennyire is fontos üzeneteket hordoz egyébként (Frizsider, 1962, Öröm a háznál, 1968, Fürdik a hal, 1974).

Realizmusának fontos eleme a líra, amely legtöbbször a novella-zárások felhangját adja meg, és ennek a visszafogott érzésnek legjobb kiteljesedése az 1962-ben írt rekviem; a legendává emelt háborús történet, a „Kék ég alatt barkaág”.

Valóban életműválogatás a Perújrafelvétel – az író önmagával, eddigi alkotói útjával folytatott perét is újra felveszi. Saját válogatása a kötet – ez természetesen magában hordozza a szubjektívizmust –, de csak így válik biztossá az, hogy a vállalt és újra felvállalt írások összességükben is önvalomás és önvállalás értékűek lesznek.

SZÓDY SZILÁRD

Sziládi János:

A LEHETŐSÉG

Ma már köztudott, hogy a Magyar Tanácsköztársaság nemcsak a második proletárlámpa volt a történelem során, de 100 ezer körül mozgott azoknak a magyar hadifoglyoknak a száma, akik vöröskatonaként harcol-

tak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után az új hatalom megszilárdításáért vívott küzdelemben. Ezt tudva legalábbis különlegesnek tűnik Sziládi János kisregényének témaválasztása: olyan hadifogoly a főszereplője, akinek egyetlen célja van, hogy polgárháborús országrészekben, frontokon keresztül hazajusson Magyarországra. Az írói tipizálás törvényei persze sosem alkalmazkodtak a statisztikai törvényszerűségekhez. Egyébként is Tóth, A lehetőség főszereplője első vizsgalódásra megtestesíthet tipikus vágyakat, hiszen a hadifogoly magyarok egy részénél a hazatérés lehetősége egyik motivációja lehetett a csatlakozásnak a Vörös Hadsereghez, mert a proletárhatalom, amely a békéről szóló dekrétummal állított maga mellé katonatömegeket, egy imperialista háború áldozataként tekintett a hadifoglyokra.

De a regény nem ebben az irányban, hanem egy gondolatilag gazdagabb tartomány felé indul el.

Tóth a polgárháborús Oroszországon keresztül a csapatok mögötti légüres térben indul el hazafelé, mignem elfogják a vörösök. Némi megfontolás után csatlakozik hozzájuk, s együtt harcol velük. Természetes, hogy egyszerre nem válhat belőle képzett forradalmár, még ha tudatos internacionalistákat is láthat maga körül.

Tóth vágya, a hazajutás, nem bűnös cél. A háborútól megcsömörlött ember nagyon természetes óhaja ez. „... csakhogy haza sokféle út vezet, és nem mindegy, melyiken indul el az ember.” – mondja neki internacionalista társa, Kismartoni. Tóth bűne az, hogy egyéni célját nem képes tágasabb összefüggésekben szemlélni, azaz megérteni a megvalósítás reális lehetőségeit. Pedig erre alkalma nyílna. A vörös egység parancsnoka, Beljajev felvázolja a katonáknak az előttük álló stratégiai feladatokat. A polgárháború nemzetközi összefüggései is feltárulnak. Kiderül, hogy a harcban álló magyar tanács hatalomnak közvetlenül már nem segíthetnek, az egységet délre vezénylik. A magyaroknak maguknak kell dönteniük arról, maradnak-e a csoporttal, avagy papírokkal ellátva megpróbálnak keresztüljutni a nemzetközi intervenciók vonalakon. Tóth marad az egységnél, de igazi meggyőződés nélkül, mert parancsokhoz szokott lényé nem képes felfogni a felkinált döntés szabadságát és felelősségét. Innen már csak egy lépés hiányzik ahhoz, hogy egy útközetből rémülten kerekelt oldjon. Ekkor viszont a fehérek ke-

zébe kerül, akik észreveszik, hogy nem a belső meggyőződés vezérli. Innen is menekül – immár gyilkosság árán. Ami ezután következik, az már ámokfutás az egyre inkább illúzióvá, álommá párlódó egyéni cél után. „... nem akart besodródni semmibe, mert minden eltérítette volna az egyetlen cél-tól, attól, hogy hazajusson.” Tóth történelmi tévedése nem az, hogy nem akar harcolni, hanem az, hogy nem akar gondolkodni, nem képes világosan megítélni önnön helyzetét, aminek viszont olyan tettek a következményei, amelyeket úgy kénytelen végrehajtani, hogy valójában nem akarja őket.

Ma már közhely, hogy a történelmi regénynek annyiban van értelme, amennyiben – elkerülve a hamis aktualizálást – a történelem rekonstrukcióját úgy kíséri meg, hogy a mának szóló üzenetet hordoz. Sziládi kisregényének értelme is e kérdésfelvetés nyomán világosodik meg: a történelem nem tűri el a homályos döntéseket, az egyének egyértelműen választania kell, mert a sodródtatás, a meggyőződés nélküli cselekvés tragédiához, pusztuláshoz vezet. A kisregény problematikája és summázata nem valamiféle absztrakt gondolati konstrukció, hanem mélyen a magyar történelem tapasztalatai által indukált válaszkeresés. Történelmi lehetőségek kihasználásának (és ki nem használásának!) tapasztalatait nemcsak a kortársaknak, hanem későbbi nemzedékeknek is magukévá kell tenniük.

Más kritikák is megállapították már, hogy Sziládi János kisregénye bár „kisrealista” eszközökkel él, valójában parabolaérvényű alkotás is egyben. Akárcsak Gáll István *A ménesgazda* című regénye. Ami egyet mindenképpen jelez: a modern próza számos eredményének a hatvanas években megfigyelhető hazai meghonosítási kísérletei manapság érnek be, az adaptálás szakasza után természetes formanyelvként látjuk viszont őket.

A parabola-jelleget az is kiemeli, hogy a kisregény főszereplője mondhatni monomániás figura a hazatérési szándékával. Ugyanakkor a regény részletező módszeressége kívánja, kívánja volna az alak erőteljesebb egyénítését. Szándékával-tetteivel jól jellemzett, de némileg elmosódott arcvonású figura a Tóthé.

Sziládi János *Reggeltől reggelig* című novelláskötetének némely elbeszélésében kisregény rejtőzött. A *lehetőség* – ha nem is a novellatémák körén belül – ezt az ígéretet

teljesíti ki. A feszes logikájú kisregény egy fokozatosan, szívósan továbbépülő írói pálya emelkedőjét jelenti. (*Szépirodalmi.*)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Vámos Miklós:

VÁLTÁS

Műfajilag nem könnyű meghatározni Vámos Miklós új könyvét, de ha választani kell, én inkább regénynek mondanám, mint novella-füzérnek, hiszen a tizenhat történet egymással szorosan összefügg és a kötet kezdet- és végpontja közt feszülő epikai ív világosan felismerhető.

Vámos Miklós a kutató értelem pontosságával közelíti meg témáját; „sztórijai” tisztázottak, látszik, hogy a művészi üzenetet legszívesebben a megoldott eseményekre bízta. Mostani írásaiból is a fiatalok életének színes képe bontakozik ki, róluk beszél, sorsukról nyilvánít fontos véleményt.

A *Váltás* főszereplői Péter és Emília. E két fiatal életének alakulását és végleges összekapcsolódását elemzi az író, a gimnáziumi évektől a felnőttkor kapujáig. Emília apja segéd munkásból lett igazgató-főmérnök, felesége halála után mostohát hoz a házba. Nyilván ez a körülmény is okozza, hogy Emília (az író *Em-nek* nevezi) lázadó típus, falakat érez maga körül. Péter (*Pé*) megfontoltabb, de ő sem beletörődő. Szülei közül apja szintén vezető beosztású, anyja a Rádiónál adminisztrátor. A fiatalok ismeretsége egy Vietnami Vásárnapon kezdődik, amikor a gimnázium szervezésében társadalmi munkán vesznek részt. A középiskola elvégzése után mindketten egyetemre kerülnek. Kapcsolatukban az egyetemi évek a boldog, felhőtlen szerelem korát jelentik. Közös kirándulásokon szövődik szorosabbra viszonyuk. Sétálnak, terveket szőnek a jövőről, egyszóval élnek nemzedéktársaik többé-kevésbé megszokott életét. Szerelmük csakhamar házasságban teljeseedik ki; most már végképp összekötik sorsukat. Közben Péter „elszenvedi” az első igazi tragédiát; édesapja meghal. Emília befejezi az egyetemet, egy számítóközpontban kap munkát. Egy évvel később Pétert jogásszá avatják; ezzel meg-

kezdődnek a dolgos hétköznapiak. Ennyi a könyv mesei kerete – persze erősen leegyszerűsítve.

Mert hány remek figurával találkozunk közben! Gondoljunk csak Herc professzor-ra vagy Péter nagynénjének pár találó vonással megrajzolt alakjára. Ők a történetben a külvilág képviselői, egy-egy jellegzetes sorskép hordozói. (Herc a bölcs, az élettapasztalt, a dolgokat felülről néző tudós, a nagynéni a jövőt bizonytalannak látó, riadt ember.) Hasonlóan a többi szereplőhöz, némely tekintetben befolyásolják a fiatalok szemléletének alakulását. De nem kulcsfigurák, a *hangsúly* mindvégig Emilián és Péteren van; ők remélnék, ők szenvednek, ők csalódnak, ők szeretnek és ők jelentik a megoldást is. Egyszerre típusok és egyéniségek. Élnek, beszélnek, szeretkeznek, dolgoznak, vágyakkal, tervekkel vannak tele; egy társadalmi réteg (a fiatal értelmiség) jellegzetes, tipikus, morális felelősséggel bíró képviselői. Többek tehát, mint amit a zajló események elárlanak róluk. Többek, mert *élő emberek*.

Vámos a történetet tömören, könnyed stílusban beszéli el. Az alakok irányítását, mozgatását a végcél felől minősíti, sorsukat erre kormányozza; a különböző eseményelemek lehetőségét jól kihasználva formázza a gördülékeny cselekményt. Am sem a cselekmény idejét, sem a helyszínét nem írja túl; nem aprólékos, de nem is felszínes. A művészi értékelést a történet folyásába szövi bele. Az előre vivő mozgás, a rendező elv a fiatalok életének folytonos változása. A sorstörténetet az önálló epizódok *összetartozása* és bizonyos *önállósága* képezi. A szerző önálló teret és önálló időt teremt a részletekben, ám ezzel együtt *alá is rendeli* azokat a teljes történetnek. A regény tere változatos, e változatosság a valóság-tükrözés különböző módoszataiból ered. Egyik ilyen stilisztikai változat a *groteszk* beépítése a műbe. (A *Környék* című fejezet.) Az író eszköztárában a *groteszk sajátosan* vegyül a tárgyilagos, tényyszerű előadással. (Ezt már előző három

kötetében, az *Előszó az ábécéhez*, a *Jelenleg tizenharmadik a listán* és a *Borgisz* című műveiben is tapasztalhattuk.) Vámos korai írásait elemezve, a kritika a műgond hiányára hívta fel a figyelmet. Ezúttal – néhány részmozzanattól eltekintve – a fogalmazással, a könyv szövegezésével sincs hiba. A tömör, szűkszavú történetekben a helyszíneket és a szereplőket rövid, találó mondatokkal jellemzi az író. Ugyanakkor – és ebben gyökerezik *Vámos nagy erénye* – egyik figura sem személytelen, mert szinte valamennyi hordoz emberi igazságokat, valamennyi újabb és újabb cselekményrészek elindítója.

Vámos Miklós nagy gondot fordított a szerkesztésre is. Egy szépen kidolgozott szerkezeti ív fogja közre a cselekményvonalat, az írói mondanivalót. (A kötet a *Lázadások* című fejezettel kezdődik és a *„Békekötések”* című fejezet zárja le.) Az egyes részek közül a *Bűnügy* címűt kell kiemelni. Ez valóságos telitalálat; az események itt a szokottnál is gyorsabban perregnek, a szerkezet rendezettsége kizárja a gyengítő motívumokat. És a bizonyos fókuszétágazó szálak végül közös ponton találkoznak.

Szóltam már Vámos tipusteremtéséről. Az író erre különösen ügyelt. Most is, mint előző munkáiban, a tipusteremtés lehetőségét a *kisközösség viszonyai* közt találta meg. Vámos nem vállalkozott átfogó, a társadalom szélesebb valóságát tükröző korrajzra. Péter és Emília sorsának szövevényeiben saját nemzedéke problémáit kereste. Az egymásra találó szerelmesek története végül is katarzisban oldódik fel. Az *események* azonban – bár maga a regény kerek történet! – *továbbbírhatók*.

Vámos Miklós negyedik könyve a fiatalság jobbító lázadását és okos megbékélését, a régi tervek ébrentartását példázza; a föl villanó sorsok tanulsága: a boldogság keresése és megtalálása, ha küzdelem árán is, de lehetséges. (*Magvető, 1977*)

KELEMEN LAJOS